

Τ. Ε. Ι. ΠΑΤΡΑΣ

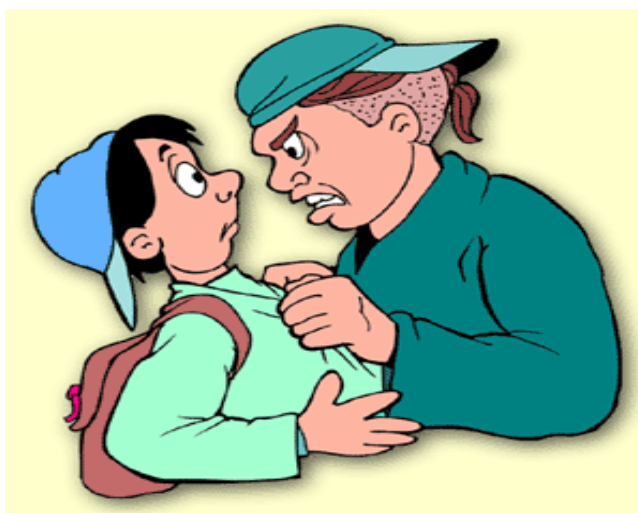

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**«ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ, ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»**

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ:

**ΑΡΤΟΠΟΥΛΟΥ ΑΣΗΜΙΝΑ
ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑ
ΜΑΓΚΟΥΤΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑ**

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΤΡΑ, 2010

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον κ. Καράμπελα Ιωάννη για την αμέριστη συμπαράσταση, την πολύτιμη καθοδήγηση και το πλήθος των πληροφοριών και καθοδηγήσεων που μας έδωσε για την δημιουργία αυτής της πτυχιακής εργασίας, καθώς και για τον πολύτιμο χρόνο που θυσίασε για να επικοινωνεί μαζί μας.

Επίσης, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τις οικογένειες μας που μας στάθηκαν κατά την διάρκεια των σπουδών μας, αλλά και κατά την διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μας.

Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους υπευθύνους των βιβλιοθηκών της Πάτρας που μας βοήθησαν στην αναζήτηση των συγγραμμάτων .

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αναμφισβήτητο είναι το γεγονός πως η σχολική βία αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο έχει πάρει ευρύτατες διαστάσεις στη σύγχρονη εποχή. Το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα βιβλιογραφική αναφορά είναι το φαινόμενο της σχολικής βίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Πρωταρχικός σκοπός της μελέτης μέσω της βιβλιογραφικής και ερευνητικής ανασκόπησης είναι η διερεύνηση του φαινομένου της σχολικής βίας σε άτομα της εφηβικής ηλικίας.

Η εφηβική ηλικία είναι μια περίοδος του άτομου που χρήζει ιδιαίτερης μελέτης. Το φαινόμενο της σχολικής βίας είναι ένα σημείο στο οποίο διασταυρώνονται ψυχολογικές, περιβαλλοντικές και κοινωνιολογικές έννοιες, ωστόσο η παρούσα εργασία, διεξάγεται προκειμένου να εξετάσει τα εξής θέματα :

Πρώτα από όλα θα μελετήσουμε την έκταση και τις διαστάσεις που έχει λάβει το φαινόμενο της σχολικής βίας, με ποιες μορφές εκδηλώνονται τα βίαια συναισθήματα των έφηβων καθώς και τα προφίλ του θύτη και του θύματος.

Επίσης θα μελετήσουμε και θα παρουσιάσουμε τα αίτια που οδηγούν σε αυτές τις μορφές σχολικής βίας, καθώς και τις συνέπειες που επιφέρει στο θύμα και το θύτη του σχολικού εκφοβισμού.

Ασφαλώς για να μπορέσουμε να μελετήσουμε τα παραπάνω, θα πρέπει να γνωρίζουμε ποια είναι τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβικής ηλικίας.

Επιπλέον, θα διερευνήσουμε και θα μελετήσουμε κάποιες έρευνες που έχουν διεξήχθη στην Ελλάδα, την Ευρώπη και την Κύπρο, καθώς και τα στατιστικά στοιχεία που υπάρχουν σχετικά με την εφηβική σχολική βία.

Τέλος θα μελετήσουμε τον ρόλο του κοινωνικού λειτουργού στο σχολικό περιβάλλον και θα προσπαθήσουμε να δούμε με ποιους τρόπους θα μπορούσε να προληφθεί το φαινόμενο και να διατυπώσουμε προτάσεις.

SUMMARY

There is no doubt that school violence is a social phenomenon which has taken wide dimensions in the modern era. The subject matter of this literature reference is the phenomenon of school violence in secondary schools.

The primary purpose of this study, through reviewing literature and research, is to investigate the phenomenon of school violence in people's adolescence.

Adolescence is a period in a person's life which deserves special attention.

The phenomenon of school violence is a point at which psychological, environmental and sociological concepts cross. However, this work is conducted to examine the following issues :

Firstly, we will study the extent and the dimensions of school violence , in which forms the violent emotions of the teenagers occur, as well as the perpetrator' s and victim' s profiles.

In addition, we will study and present the causes that lead to these types of school violence and the affects of bullying on the victim and the perpetrator respectively.

In order to be able to examine the above we need to know which the developmental characteristics of adolescence are.

Furthermore, we will consider research carried out in Greece, Europe and Cyprus as well as the statistical evidence on school violence connected to teenagers.

Finally, we will look into the role of the social worker in the school' s environment.

We will try t find out ways to prevent violence in schools and we will make suggestions.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Αναγνώριση
Περίληψη

Κεφάλαιο 1

	Εισαγωγή.....	1
1.1	Η έννοια του σχολικού εκφοβισμού (bullying).....	1
1.2	Σκοπός και στόχοι της μελέτης.....	2
1.3	Ορισμοί εννοιών.....	3

Κεφάλαιο 2

Ιστορική Αναδρομή – Διαστάσεις Σχολικής Βίας

2.1	Ορίζοντας την σχολική βία.....	5
2.2	Ιστορική αναδρομή σχολικής βίας.....	6
2.3	Διαστάσεις σχολικής βίας	8
2.3.1	Βία μεταξύ των μαθητών.....	8
2.3.2	Βία μεταξύ των εκπαιδευτικών.....	8
2.3.3	Βία από τους εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές και το αντίστροφο.....	9
2.3.4	Βανδαλισμοί – Καταστροφές.....	10

Κεφάλαιο 3

Μορφές Σχολικής Βίας

	Εισαγωγή.....	12
3.1	Σχολικός εκφοβισμός.....	12
3.2	Άλλες μορφές σχολικής βίας.....	13
3.2.1	Ψυχική – συναισθηματική βία.....	14
3.2.2	Σωματική βία.....	14
3.2.3	Λεκτική βία.....	14
3.2.4	Σεξουαλική βία.....	15
3.2.5	Ηλεκτρονική βία (cyber bullying).....	15
3.2.6	Βία εναντίον των αντικειμένων / Βανδαλισμοί.....	15
3.2.7	Άλλες μορφές βίας.....	15

Κεφάλαιο 4

Εφηβική ηλικία

	Εισαγωγή.....	16
4.1	Η εφηβεία ως μεταβατική περίοδος.....	16
4.2	Σχέσεις γονέων – εφήβων.....	18
4.3	Ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου.....	21
4.4	Προφίλ θύτη.....	26
4.5	Προφίλ θύματος.....	27
4.6	Το παιδί θύτης – θύμα και οι παρατηρητές.....	28

Κεφάλαιο 5

Αίτια σχολικής βίας

	Εισαγωγή.....	30
5.1	Οικογένεια.....	31
5.1.1	Μίμηση.....	33
5.1.2	Επιβολή ορίων.....	33
5.1.3	Τρόποι ανατροφής.....	34
5.1.4	Άγχος στην οικογένεια.....	34
5.1.5	Τηλεοπτική βία.....	35
5.1.6	Λεκτική ή σωματική βία.....	35
5.1.7	Οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.....	36
5.1.8	Άλλες εμπειρικές προσεγγίσεις.....	36
5.2	Σχολείο.....	37
5.2.1	Τρόπος διδασκαλίας.....	38
5.2.1.1	Μέθοδοι και προγράμματα διδασκαλίας.....	39
5.2.1.2	Εσφαλμένη συμπεριφορά εκπαιδευτικού.....	41
5.2.2	Αυταρχικό εκπαιδευτικό σύστημα.....	41
5.2.3	Ανταγωνισμός.....	42
5.2.4	Τα ήθη του σχολείου.....	43
5.2.5	Σχέσεις με συνομηλίκους.....	43
5.2.6	Σχέσεις δάσκαλου - παιδιού.....	44
5.2.7	Τα χαρακτηριστικά του σχολείου.....	44
5.2.8	Μέγεθος και σύνθεση μαθητικού πληθυσμού.....	45
5.2.9	Σχολικό κλίμα.....	45
5.2.10	Ψυχολογικό κλίμα.....	46
5.2.11	Κοινωνία και σχολείο.....	47
5.3	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.....	47
5.3.1	Διαφήμιση.....	48
5.3.2	Εκπομπές – σειρές – ταινίες.....	48
5.4	Κοινωνικό περιβάλλον.....	49
5.5	Κληρονομικοί παράγοντες.....	49
5.5.1	Γενετική προδιάθεση.....	49
5.6	Πολιτισμικές επιρροές.....	49
5.7	Εκφοβισμός και έλλειψη κοινωνικών ικανοτήτων.....	50

Κεφάλαιο 6

Επιπτώσεις σχολικής βίας

	Εισαγωγή.....	53
6.1	Το στρες κι οι επιπτώσεις του.....	54
6.1.1	Κόπωση.....	56
6.1.2	Χρόνιο σύνδρομο κόπωσης.....	56
6.1.3	Σύνδρομο ευερέθιστου έντερου.....	56
6.1.4	Διαταραχή μετά από μετατραυματικό στρες.....	57
6.1.5	Αυτοκτονία.....	57
6.2	Συνέπειες στα παιδιά θύματα.....	58
6.2.1	Χαμηλή αυτοεκτίμηση.....	59
6.2.2	Κοινωνική απομόνωση.....	59
6.2.3	Χαμηλή απόδοση και απουσίες στο σχολείο.....	60
6.2.4	Άσκηση βίας από τα ίδια τα παιδιά – θύματα.....	60
6.2.5	Μελλοντικές συνέπειες για τα παιδιά - θύματα.....	61
6.2.6	Αυτοκτονικές τάσεις των παιδιών – θυμάτων.....	61
6.3	Συνέπειες στα παιδιά – θύτες.....	63
6.4	Συνέπειες στα παιδιά – παρατηρητές.....	64

Κεφάλαιο 7

Σχολική κοινωνική εργασία και ρόλος του κοινωνικού λειτουργού

	Εισαγωγή.....	65
7.1	Ορολογία σχολικής κοινωνικής εργασίας.....	67
7.1.1	Αυτοαντίληψη της σχολικής κοινωνικής εργασίας.....	68
7.1.2	Μορφές και πρότυπα συνεργασίας με το σχολείο.....	69
7.1.3	Το πρότυπο της ‘υπαγωγής’ της κοινωνικής εργασίας στους σκοπούς του σχολείου.....	69
7.1.4	Στόχοι σχολικής κοινωνικής εργασίας.....	72
7.2	Ρόλος του σχολικού κοινωνικού λειτουργού.....	72
7.2.1	Στόχοι σχολικού κοινωνικού λειτουργού.....	73

Κεφάλαιο 8

Υπάρχουσες έρευνες

	Εισαγωγή.....	76
8.1	Παρουσίαση ερευνών.....	76
8.2	Ανάλυση ερευνών.....	81
8.3	Συμπεράσματα.....	83

Κεφάλαιο 9

Συμπεράσματα – Προτάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου στο σχολικό και εξωσχολικό περιβάλλον

9.1	Συμπεράσματα	85
9.2	Προτάσεις στο σχολικό περιβάλλον.....	85
9.3	Προτάσεις στο εξωσχολικό περιβάλλον.....	92
9.3.1	Μέτρα που εμπλέκουν την οικογένεια.....	92
9.3.2	Μέτρα που εμπλέκουν την κοινότητα και άλλους φορείς.....	92
9.3.3	Μέτρα για τα Μ.Μ.Ε.....	93
9.4	Μακροπρόθεσμα μέτρα.....	93
9.5	Προτάσεις στους γονείς και παιδιά – θύματα.....	93

Βιβλιογραφία

Παράρτημα

Κεφάλαιο 1:

Εισαγωγή:

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, είναι τόσο παλιό όσο και η διαδικασία της σχολικής μάθησης. Παλιότερα τέτοιου είδους συμπεριφορές θεωρούνταν ως αναγκαίος παράγοντας για την ενσωμάτωση του παιδιού στην κοινότητα των συνομήλικων.

Τα παραπόνια και οι διαμαρτυρίες των παιδιών συχνά αντιμετωπιζόταν από τους γονείς και τους άλλους ενήλικες με αδιαφορία, με αποτέλεσμα να ελαχιστοποιείται η σημασία του συμβάντος. Αυτό το γεγονός οδηγούσε στο να υπομένουν αυτόν τον εφιάλτη μονά τους πολλά από αυτά τα παιδιά. Το έναυσμα για την μελέτη του φαινομένου δόθηκε από την μετατόπιση της επιστημονικής και κοινής γνώμης σε μια αντίληψη που εκλαμβάνει τον εκφοβισμό ως μια ' σχεδόν ανυπόφορη μάστιγα ' που συχνά έχει ολέθριες επιπτώσεις στα ίδια τα εμπλεκόμενα παιδιά (Χατζή και Χουντουμάδη, 2000).

Οι έρευνες που έχουν εκπονηθεί πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα επικεντρώνονται στην διερεύνηση της έκτασης, της συχνότητας και των μορφών σχολικής βίας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθώς και στα αίτια και τις επιπτώσεις της.

Αυτό που διαφοροποιεί αυτές τις ερευνητικές προσπάθειες από άλλες προγενέστερες για την αντικοινωνική συμπεριφορά είναι το γεγονός ότι περιορίζουν το φαινόμενο της βίας στον χώρο του σχολείου ενώ οι υπόλοιπες αφορούσαν στην πλειοψηφία τους την προβατική – εγκληματική συμπεριφορά των εφήβων και όχι αποκλειστικά στο σχολικό περιβάλλον.

1.1 Η έννοια του σχολικού εκφοβισμού (bullying):

Η επιθετικότητα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της φύσης του ανθρώπου και εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους: απειλές, άσκηση σωματικής βίας, ψυχική καταπίεση κ.α.

Ωστόσο, κατά καιρούς η επιθετικότητα έχει οριστεί ποικιλοτρόπως. Οι θεωρητικοί της ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης υποστηρίζουν ότι η επιθετικότητα είναι εγγενές ένστικτο και η εκδήλωσή της θεωρείται αναπόφευκτη.

Οι θεωρητικοί της συμπεριφοριστικής κατεύθυνσης, υποστηρίζουν ότι οι επιθετικές συμπεριφορές αποτελούν μια ειδική κατηγορία κοινωνικής συμπεριφοράς και ότι όπως όλες οι κοινωνικές συμπεριφορές, είναι αποτέλεσμα μάθησης.

Επικεντρωμένοι στον χώρο του σχολείου, διαπιστώνουμε ότι ιδιαίτερη βαρύτητα έχει δοθεί στην επιθετικότητα μεταξύ των συνομήλικων μαθητών.

Ο σχολικός εκφοβισμός ή θυματοποίηση (και οι δυο όροι έχουν μεταφραστεί από τον αγγλικό όρο ' bullying '), παρατηρείται στο σχολικό περιβάλλον και δυσχεραίνει την προσαρμογή των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα με τον όρο ' θυματοποίηση ' αποδίδουμε τον αγγλικό όρο

' victimization ' που είναι αποτέλεσμα εκφοβισμού (bullying), δηλαδή μιας συγκεκριμένης μορφής επιθετική συμπεριφοράς με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Κυριόπουλος και Παπά, 2008). Οι βασικές προϋποθέσεις για την χρησιμοποίηση του όρου είναι η επανάληψη αυτών των ενεργειών με σταθερή συχνότητα προς τους πιο αδύναμους μαθητές.

Η θυματοποίηση χωρίζεται περαιτέρω σε άμεση και έμμεση, όπου η άμεση αναφέρεται στην ανοιχτή επίθεση του παιδιού – στόχου ενώ η έμμεση πραγματοποιείται μέσω της απομόνωσης και του αποκλεισμού.

1.2 Σκοπός και στόχοι της μελέτης:

Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο χώρο του σχολείου έχει αναγνωριστεί ως μείζων πρόβλημα της σχολικής ζωής στις Η.Π.Α. τον Καναδά, την Αυστραλία και την Ευρώπη, ακόμα και σε χώρες μη δυτικού τύπου, όπως η Ιαπωνία, η Νότια Αφρική και οι χώρες της Λατινικής Αμερικής (Ψαλτή και Κωνσταντίνου, 2007).

Αν και οι έρευνες που έχουν διεξήχθη στην Ελλάδα είναι συγκριτικά λίγες σχετικά με αυτές των διεθνών, καταλήγουν στα ίδια συμπεράσματα με αυτά των διεθνών ερευνών

Με αφορμή τα συμπεράσματα ερευνών που έχουν διεξήχθη και τα βίαια γεγονότα που έχουν διαδραματιστεί σε σχολεία της χώρας μας (Εύβοια, Αθηνά), τα τελευταία χρόνια σκοπός αυτής της μελέτης είναι να εξετάσει και να παρουσιάσει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού μεταξύ των μαθητών μελετώντας την σύγχρονη βιβλιογραφία. ,

Οι επιμέρους στόχοι της μελέτης είναι:

1. να μελετηθεί το φαινόμενο της σχολικής βίας και να επισημανθούν οι διαστάσεις που μπορεί να πάρει καθώς και οι μορφές με τις οποίες μπορεί να εκδηλωθεί.
2. να μελετηθεί το φαινόμενο της σχολικής βίας και να παρουσιαστούν τα αίτια και οι επιπτώσεις του.

3. να τονιστεί η σημασία της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης, ο ρόλος της οικογενείας και του σχολείου σε αυτή καθώς και ο ρόλος τους στην εμφάνιση της σχολικής βίας.
4. να παρουσιαστεί ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στο φαινόμενο της σχολικής βίας.
5. να παρουσιαστούν συμπεράσματα και να διατυπωθούν προτάσεις σχετικά με την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου.

1.3 Ορισμοί εννοιών:

Σχολικός εκφοβισμός: μετάφραση του αγγλικού όρου «bullying», με τον οποίο αναφερόμαστε σε ένα εύρος συμπεριφορών. Σύμφωνα με τον Farrington, ο σχολικός εκφοβισμός έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά στοιχεία: 1. φυσική, λεκτική ή ψυχολογική επίθεση ή προσβολή, 2. πρόθεση να προκαλέσει φόβο, ανησυχία ή πόνο στο θύμα, 3. περιλαμβάνει ανισορροπία ισχύος με το δυνατότερο παιδί να πιέζει το αδύναμο., 4. επαναλαμβάνεται από τα ίδια τα παιδιά για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Επιθετικότητα: χαρακτηρίζεται ένας μεγάλος αριθμός ετερογενών τρόπων συμπεριφοράς ή ένα πλήθος πράξεων οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν σε ένα πρόσωπο το θάνατο ή σωματικούς ή ψυχικούς πόνους π.χ. με προσβολές ή ματαίωση στόχων, διαφερόντων, αμοιβών ή και ζημιές σε αγαθά, υλικά ή πνευματικά (Ζαχάρης,2003).

Εφηβική Ηλικία: το στάδιο ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την ενήλικη ζωή (12-21), κατά την οποία πραγματοποιούνται ραγδαίες ψυχοσωματικές και ορμονικές αλλαγές, οι οποίες εξηγούν και την αστάθεια στην ψυχολογική κατάσταση και συμπεριφορά του εφήβου.

Κοινωνικοποίηση: διαδικασία κατά την οποία γίνεται η μεταβίβαση σε ένα πρόσωπο, τρόπων συμπεριφοράς, κανόνων και αξιών έτσι ώστε οι κοινωνικές προσδοκίες να γίνουν και δικές του προσδοκίες (Βουισδάκη,1992).

Κεφάλαιο 2:

Ιστορική αναδρομή – Διαστάσεις σχολικής βίας

2.1 Ορίζοντας τη σχολική βία

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένο το ενδιαφέρον για το πρόβλημα της βίας στο σχολείο με αποτέλεσμα να γίνονται οργανωμένες προσπάθειες με σκοπό την πρόληψη του φαινομένου.

Παρά την αδυναμία παρουσίασης των πραγματικών διαστάσεων του φαινομένου λόγω της σχετικής έλλειψης πολλών εμπειρικών ερευνών, το μεγαλύτερο πρόβλημα παραμένει η εύρεση ενός ακριβούς ορισμού της σχολικής βίας, έτσι ώστε να οριοθετείται το πρόβλημα και να εξασφαλίζεται κατά αυτόν τον τρόπο συγκρισιμότητα.

Ο όρος «σχολική βία», δημιουργεί λανθασμένα στην πλειοψηφία του κοινού την εντύπωση ότι πρόκειται αποκλειστικά για περιστατικά που σχετίζονται με τη χρήση όπλων (π.χ. με τα πολύνεκρα επεισόδια μαθητών στο λύκειο Columbine στο Colorado, στην πόλη Dunblane της Σκωτίας, στην Erfurt της Γερμανίας, στην Αθήνα), ενώ περιστατικά μικρότερης βαρύτητας όπως μικροκλοπές, εκφοβισμοί ή βανδαλισμοί πολλές φορές παραβλέπονται και δεν θεωρούνται ότι αποτελούν και αυτά μορφές σχολικής βίας.

Οι εικόνες που παρουσιάζονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δημιουργούν την αντίληψη ότι η βία στο σχολείο είναι άμεσα συνυφασμένη με τη χρήση όπλων, καθώς παρουσιάζονται με ιδιαίτερη παραστατικότητα τέτοια περιστατικά ενώ εκλείπει η αναφορά σε λιγότερο σοβαρά περιστατικά που εκδηλώνονται στο χώρο του σχολείου.

Ως «σχολική βία» ορίζεται από το *Center for the Prevention of School Violence του North Carolina Department of Juvenile Justice and Delinquency Prevention* ως: «οποιαδήποτε συμπεριφορά που προσβάλλει το εκπαιδευτικό έργο του σχολείου ή το κλίμα σεβασμού ή δυσχεραίνει το στόχο του σχολείου να παραμείνει απαλλαγμένο από ενέργειες που στρέφονται κατά προσώπων ή περιουσίας ή σχετίζονται με ναρκωτικά, όπλα, διαρρήξεις ή αταξία» (*Center for the Prevention of School Violence,*

North Carolina of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, News Brief, May 2002).

Ο ορισμός λαμβάνει υπ' όψιν συμπεριφορές όπως προσβολές, απειλές, εκφοβισμό, οι οποίες θεωρούνται υπεύθυνες για την εκδήλωση μελλοντικών βίαιων συμπεριφορών.

Ο ορισμός της σχολικής βίας διαπιστώνεται ότι είναι σχετικός και εξαρτάται από το ισχύον κάθε φορά κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Ωστόσο, στοιχεία του ορισμού της σχολικής βίας είναι η επιβολή της βούλησης, η πρόκληση ζημιάς ή βλάβης, η απειλή εκφοβισμού, κακομεταχείρισης ή κακοποίησης (Αρτινοπούλου Β., 2001, σελ.13).

Τελειώνοντας, σκόπιμο θα ήταν να αναφερθεί πως το 1987 έγινε η εμφάνιση του όρου «bullying», σε επιστημονικά περιοδικά, που σημαίνει την επικράτηση του δυνατότερου στο ασθενέστερο μέσω της τρομοκρατίας και του εκφοβισμού. Το «bullying», είναι ο όρος που χρησιμοποιείται από τους Βρετανούς, τους Ολλανδούς και τους Σκανδιναβούς. Στην Ελλάδα μεταφράζεται ως παληκαρισμός ή νταηλίκι. (Αρτινοπούλου Β., 2001).

2.2 Ιστορική αναδρομή σχολικής βίας

Η βία με διάφορες μορφές εκφράζεται στην οικογένεια, στο σχολείο και την κοινωνία, είτε με εμφανείς τρόπους είτε χωρίς να είναι ορατή. Τραυματίζει συναισθήματα, μειώνει την προσωπικότητα και τις περισσότερες φορές σφραγίζει τους ανθρώπους για όλη τους τη ζωή (Πετρόπουλος Ν., Παπαστυλιανού Α., 2001 σπ. Σελ.13).

Η βία μεταξύ των παιδιών δεν είναι κάτι καινούριο. Μπορούμε να αναλογιστούμε και παραδείγματα από την παγκόσμια λογοτεχνία σε πολύ γνωστά λογοτεχνικά έργα όπως «οι περιπέτειες του Τόμας Μπράουν», «ο Όλιβερ Τουίστ» κ.α.

Το πρόβλημα όμως της σχολικής βίας εντοπίστηκε πριν από 75 χρόνια και ερευνήθηκε για πρώτη φορά στη Νορβηγία, το 1978. Υπήρχε από την αρχή της μαζικής εκπαίδευσης, αλλά πήρε ανησυχητικές διαστάσεις και υπήρξε επιδείνωση του προβλήματος την εποχή της παγκοσμιοποίησης και ιδιαίτερα μετά την μετατροπή του εκπαιδευτικού συστήματος σε πολυπολιτισμικό.

Αποτελεί ένα κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο τα τελευταία 20 χρόνια έχει απασχολήσει εκπαιδευτικούς, ψυχολόγους, κοινωνιολόγους και εγκληματολόγους. Παλαιότερα αποτελούσε μέρος της εγκληματολογίας και κυρίως της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Στη δεκαετία του 1990 όμως το πρόβλημα της σχολικής βίας ανεξαρτητοποιείται από το πλαίσιο της μεταχείρισης των ανηλίκων παραβατών και αυτονομείται ως αντικείμενο μελέτης, έρευνας και παρεμβάσεων (Αρτινοπούλου Β., 2001).

Τα κρούσματα επιθετικής συμπεριφοράς είναι ανησυχητικά. Ερευνητές στη Γερμανία υποστηρίζουν πως υπάρχουν 500.000 περιπτώσεις εκφοβισμού στα σχολεία την εβδομάδα ή 100.000 ανά σχολική ημέρα. Όπως προκύπτει από τα Διεθνή δεδομένα 1 στα 7 παιδιά υπόκεινται σε κάποια μορφή σχολικής βίας (Olweus, 1991, 1993, 1994). Στα ελληνικά δεδομένα σύμφωνα με τους Δεληγιάννη-Κουμτζή (2005), έχει αποδειχτεί πως το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού είναι ένα ζήτημα που πλήττει συστηματικά 1 στα 10 παιδιά. Επομένως, η βία στο σχολείο είναι μία μόνιμη συμπεριφορά και μία καθημερινή εμπειρία των μαθητών. Το 15% των μαθητών είναι θύματα, από τους οποίους το 4% αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα εκφοβισμού ενώ οι θύτες φτάνουν το 5-10%.

Σε διαπολιτισμική-συγκριτική έρευνα που διενεργήθηκε το 1994, από τον Γκότοβο, σε δύο ελληνικές πόλεις (Ιωάννινα, Κέρκυρα) και σε δέκα πόλεις της Ευρώπης (Μόσχα, Αν. Βερολίνο, Δυτ. Βερολίνο, Πράγα, Φρανκφούρτη/Οντερ, Σλούμπιτσε, Βαρσοβία, Μπρατισλάβα, Σόφια, Βουδαπέστη), στο ελληνικό δείγμα (N=1163), πάνω από 40% των μαθητών αναφέρουν ότι στο σχολείο τους εκδηλώνεται βία. Θύμα σωματικής βίας δηλώνει ένας στους τέσσερις μαθητές, περισσότεροι από το 35% των μαθητών πιστεύουν ότι κανείς πρέπει να προστατεύεται και μέσα στο σχολείο με διάφορα μέσα αυτοάμυνας, 15% των μαθητών διαθέτουν κάποιο μέσο άμυνας και τέλος ένας στους δέκα έχει μαζί του ένα τέτοιο μέσο όταν βρίσκεται στο σχολείο. (Τα μέσα δεν προσδιορίζονται από τον ερευνητή).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την κοινωνιολόγο κ.Μανουδάκη το 1998, σε τυχαίο δείγμα μαθητών ηλικίας 15-19 ετών, σε πέντε λύκεια της Αθήνας, ένα ποσοστό 47,6% δήλωσε ότι δέχτηκε επίθεση από περισσότερους από έναν συνομηλικούς του. Σύμφωνα με τους μαθητές, η επίθεση αυτή είχε ως στόχο τον εκφοβισμό(38,3%), τον εκβιασμό (15%) και την απόσπαση υλικών αγαθών (35%). Το 50% των ερωτηθέντων που δέχτηκαν επίθεση δήλωσαν ότι προτίμησαν να την κρατήσουν μυστική και να λύσουν το ζήτημα μόνοι τους.

Σε έρευνα της Νέας Γραμματείας Νέας Γενιάς(2000), το 60% δηλώνει ότι στο σχολείο του εκδηλώνεται βία, το 76,7%, δηλώνει μάρτυρας σε μία τέτοια εμπειρία, αλλά μόνο το 11,6%, δηλώνει πως έχει υπάρξει θύμα οποιασδήποτε μορφής βίας μέσα στο σχολείο, ενώ το 23,2% δηλώνει ότι συμμετείχε στη βία. Επίσης, το 29,5% , δηλώνει ότι ήταν μάρτυρας βίαιων περιστατικών Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών. Τα περισσότερα περιστατικά που εκδηλώνονται, αφορούν καταστροφές του σχολικού εξοπλισμού και βανδαλισμούς και τα μεγαλύτερα ποσοστά βίας εμφανίζονται στις

μεγάλες πόλεις. Παρόμοια στοιχεία προέκυψαν και από την έρευνα Χατζή-Χουντουμίδη-Πατεράκη(1999).

Στην έρευνα του ΕΚΚΕ σε 102 σχολικές μονάδες όλων των βαθμιδών στο Δήμο Αθήνας που πραγματοποιήθηκε το σχολικό έτος 2005-2006 σε 19231 μαθητές και εκπαιδευτικούς, σχεδόν οι μισοί μαθητές (46,3%) δήλωσαν ότι είχαν υποστεί ύβρεις και κοροϊδίες, το 18% έχει κατηγορηθεί για πράξεις βίας και το 14% ότι έχει δεχτεί απειλές. Από τους μαθητές Γυμνασίου/Λυκείου, το 11% δηλώνουν ότι έχουν υποστεί σωματική βία και αναφέρει ότι έχουν διαπράξει βία ενάντια σε άλλα παιδιά, ενώ ένα ποσοστό 5% έχει απειλήσει άλλα παιδιά. Επίσης, το 43% δηλώνουν ότι έχουν δει παιδιά να απειλούν/φοβερίζουν άλλα παιδιά στο σχολείο. Αυτό που προκαλεί ανησυχία είναι το ποσοστό των παιδιών που υποστηρίζουν ότι έχουν δει παιδιά να χτυπάνε άλλα παιδιά στο σχολείο (68%). Στην ίδια έρευνα παρουσιάζονται πολύ υψηλά ποσοστά λεκτικής βίας και καυγάδων μεταξύ των μαθητών(60%), καταστροφές εκπαιδευτικών αντικειμένων (8%), καταστροφή σχολικού αρχείου(5%) και επίθεση κατά των εκπαιδευτικών (5%). Όσον αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση, το 21% των μαθητών αναφέρουν ότι «είναι σίγουροι ή νομίζουν» ότι έχουν προσεγγιστεί με σκοπό τη σεξουαλική παρενόχληση και το 3% δηλώνει ότι αυτό έγινε στο χώρο του σχολείου. Οι διευθυντές και οι εκπαιδευτικοί σε, σε ποσοστό άνω του 60% αναφέρουν ότι στο σχολείο τους υπάρχει βία προς τους αδύνατους/ καινούριους/ δυσπροσάρμοστους/ διαφορετικούς μαθητές, ενώ το 18% δηλώνει ότι υπάρχει βία προς τους εκπαιδευτικούς. Επίσης αναφέρουν ότι έχουν υπάρξει επιθέσεις και από εξωσχολικές ομάδες.

Στην Διευρωπαϊκή μελέτη για την ποιότητα της Ζωής των Παιδιών και των Εφήβων που πραγματοποιείται σε 13 χώρες της Ευρώπης από το 2003,το 2006 συμμετείχαν 1200 Έλληνες έφηβοι , 12-18 ετών, από διάφορες περιοχές της χώρας. Το 22,5% των Ελλήνων εφήβων απάντησε ότι έχει δεχτεί εκφοβισμό είτε άμεσο, είτε έμμεσο. Το 7,8% από αυτούς ανέφερε ότι έχει τέτοιου είδους εμπειρίες πολύ συχνά έως και συνέχεια.

Τέλος, τον Μάρτιο του 2007 διενεργήθηκε μια έρευνα στο Βαρβάκειο Γυμνάσιο για τη βία και την επιθετικότητα στο χώρο του σχολείου, στην οποία συμμετείχαν 288 μαθητές. Ένας στους τέσσερις μαθητές θεωρεί έγκλημα τη σχολική βία και το 58,3% θεωρεί τη σχολική βία μια πολύ σοβαρή υπόθεση. Το 70,3%δηλώνει πρόθυμο στο να συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα πρόληψης της βίας. Η μορφή βίας που προέχει είναι η λεκτική, ενώ σπανιότερα εμφανίζεται η σωματική ή η σεξουαλική

κακοποίηση. Οι μαθητές χαρακτήρισαν ως σοβαρότερες μορφές βίας τα χτυπήματα στο πρόσωπο και το σώμα, τη σεξουαλική επίθεση και την απειλή. Επίσης, σύμφωνα με τους μαθητές, τα περιστατικά σημειώνονται στην αυλή κατά τη διάρκεια του μεγάλου διαλείμματος ή όταν απουσιάζει ο καθηγητής από την τάξη («σοβαρό θέμα για τους μαθητές η σχολική βία», Καθημερινή, 03/05/2007).

Έχει παρατηρηθεί πως το πρόβλημα στη χώρα μας δεν είναι τόσο εκτεταμένο όσο στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες ή στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, χρήζει όμως άμεση πρόληψη και αντιμετώπιση.

2.3 Διαστάσεις σχολικής βίας

Η βία στο σχολείο μπορεί να είναι ενδογενής ή εξωγενής και να εκδηλωθεί μεταξύ των μαθητών, μεταξύ των εκπαιδευτικών, από τους εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές και το αντίστροφο, από τους εκπαιδευτικούς προς την εξουσία και τη διοίκηση, από εξωσχολικούς παράγοντες προς μέλη της σχολικής κοινότητας (μαθητές, εκπαιδευτικούς ή και τα δύο), βία από γονείς προς τους εκπαιδευτικούς ή και μαθητές και το αντίστροφο και τέλος φαινόμενα βανδαλισμών και καταστροφών που παρουσιάζονται και προκαλούνται από τους μαθητές σε περιουσία του σχολείου. Στην ενδογενή βία περιλαμβάνεται:

2.3.1 Βία μεταξύ των μαθητών: Οι σχέσεις μεταξύ των μαθητών δεν είναι πάντα αρμονικές. Η βία εκφρασμένη με οποιαδήποτε μορφή της υπάρχει απλά και μόνο λόγω της μίμησης των βίαιων γονικών και δασκαλικών προτύπων. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των μαθητών σχετικά με το ποιος θα είναι ο καλύτερος μέσα στην τάξη και απέναντι στον δάσκαλο είναι ένας ακόμα λόγος για να υπάρχει βία μεταξύ τους. Ακόμα, υπάρχει η τάση να κατατάσσουν τους συμμαθητές τους σε κατηγορίες αποδίνοντας τους χαρακτηριστικά από στερεότυπα ανάλογα με την ομάδα που τους κατέταξαν. Έτσι, συχνά η επίδοση μόνο του μαθητή είναι αρκετό κριτήριο για να τον αποδεχτούν ή να τον απορρίψουν στην ομάδα τους. Μετά από αυτή την επίθεση που δέχεται ο μαθητής, στιγματίζεται και βρίσκεται στο περιθώριο, γίνεται ο αποδιοπομπαίος τράγος της τάξης.

2.3.2 Βία μεταξύ των εκπαιδευτικών: Αν και βρίσκονται στην ίδια διαδικασία και έχουν τον ίδιο σκοπό, εξαιτίας της διαφορετικής τους προέλευσης, των διαφορετικών αντιλήψεων σχετικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζει το σχολείο τους

μαθητές, των αποφάσεων των συνδικαλιστικών τους οργάνων σχετικά με τις απεργιακές κινητοποιήσεις, της διαφορετικής ηλικίας και της αγωγής των δασκάλων που τους χωρίζει σε προοδευτικούς και συντηρητικούς, εκδηλώνουν βίαιη συμπεριφορά μεταξύ τους. Τα υπηρεσιακά προβλήματα, οι συχνές αλλαγές του αναλυτικού προγράμματος, οι παρεμβάσεις των προϊσταμένων στο διδακτικό τους έργο χωρίς να διαθέτουν τα απαραίτητα μέσα, είναι οι αιτίες που δημιουργούν προβλήματα στις μεταξύ τους σχέσεις. Επιπροσθέτως, ο ανταγωνισμός που υπάρχει μεταξύ των εκπαιδευτικών λόγω των πτυχίων, κάτι το οποίο έχει ως αποτέλεσμα στο ίδιο σχολείο άλλοι να διδάσκουν το ίδιο μάθημα λιγότερες ώρες και άλλοι περισσότερες, οι προϊστάμενοι που αναζητούν προαγωγή σε διευθυντική θέση και που προκαλεί την αγανάκτηση αυτού που έχει αδικηθεί μαζί με τα προσωπικά και οικογενειακά προβλήματα του καθενός, όλα αυτά κάνουν τον δάσκαλο να γίνεται βίαιος προς όλες τις κατευθύνσεις.

2.3.3. Βία από τους εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές και το αντίστροφο: Ο ρόλος του δασκάλου είναι να μεταφέρει τις αξίες και τους κανόνες της κοινωνίας στους μαθητές του. Μέσα από αυτό το ρόλο ο δάσκαλος στοχεύει στην μεταβίβαση πολιτισμικών αγαθών σε μαθητές με διαφορετική κοινωνική προέλευση, έχοντας μεγαλώσει με διαφορετικές αξίες και τρόπους συμπεριφοράς, καθώς επίσης και στην αντιπαράθεση με ρόλους και θέσεις που έχουν καθοριστεί και που αναμένεται από την κοινωνία να τις υιοθετήσουν και οι μαθητές. Ωστόσο, η διαφοροποίηση που υπάρχει μεταξύ υποκειμενικής και αντικειμενικής διάστασης σχετικά με την πραγματοποίηση αυτών των ρόλων διαψεύδει τις προσδοκίες του δασκάλου και έτσι γίνεται επιθετικός. Η ίδια η διαδικασία της μάθησης, δεν είναι εύκολο θέμα. Σκοπός του δασκάλου είναι να οργανώνει τα μαθήματά του και να κάνει τους μαθητές να αντιληφθούν την αξία που έχει η ατομική επίδοση στον ίδιο και στο κοινωνικό σύνολο. Για αυτό το λόγο δίνει κίνητρα στους μαθητές για να αποδώσουν στα μαθήματα όσο το δυνατόν καλύτερα γίνεται. Η χαμηλή επίδοση του μαθητή μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν οφείλεται στην αναποτελεσματικότητα του δασκάλου, παρά τις προσπάθειές του, αλλά στην περιφρόνηση του μαθητή για να δεχθεί τη γνώση που του προσφέρεται. Η απογοήτευση του δασκάλου μπορεί να εκδηλωθεί με λεκτική ή σωματική βία εναντίον του μαθητή. Ο μαθητής από την άλλη μεριά είτε δεν αντιδρά στη λεκτική βία, όπου με αυτό τον τρόπο υποτιμάται η προσωπικότητά του, είτε αντιδρά με σωματική βία τη συγκεκριμένη στιγμή. Υποστηρίζεται όμως, από

ορισμένους ότι η παρατήρηση χρησιμοποιείται ως κίνητρο για τους μαθητές ώστε να μελετούν περισσότερο (Μπεζέ, 1998). Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι η παρατήρηση είναι ένας τρόπος για να τονίσουν το γεγονός ότι αυτοί κατέχουν τη γνώση και άρα είναι ανώτεροί τους. Επιπροσθέτως, η αμφισβήτηση του ρόλου του δασκάλου με συνεχείς ερωτήσεις και διαφωνίες στα όσα αυτός λέει αντιλαμβάνεται ως προσβολή και έτσι εκείνος απαντά μειώνοντας τη βαθμολογία, ρωτώντας με ασαφή τρόπο και βάζοντας δύσκολα προβλήματα. Ακόμα χειρότερα στιγματίζει και περιθωριοποιεί, ίσως, τον μαθητή ψάχνοντας τον αποδιοπομπαίο τράγο της τάξης. Δάσκαλοι που μεγάλωσαν με αυταρχική διαγωγή αντιδρούν σε κάθε τι καινούριο και αμύνονται με πολλή βία προκειμένου να υπερασπιστούν τις δικές τους αντιλήψεις.

Από την άλλη, οι μαθητές αντιδρούν βίαια απέναντι στον δάσκαλό τους, όταν αξιολογούνται με βάση την σχολική τους επίδοση και την ανταπόκρισή τους στο σχολικό πρόγραμμα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η συνολική τους προσωπικότητα κατατάσσοντας με αυτό τον τρόπο άλλους στην κατηγορία των «καλών» μαθητών και άλλους των «κακών». Αυτός ο τρόπος κατηγοριοποίησης των μαθητών αντιστοιχεί με την κατάταξή τους σε κατηγορίες με κριτήριο την κοινωνική τους προέλευση. Το επόμενο βήμα μείωσης της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειας του μαθητή είναι να του αποδοθούν στερεότυπα, όπως «τεμπέλης», «βλάκας» κ.α. στιγματίζοντας και περιθωριοποιώντας τον μέσα στη σχολική τάξη. Οι μαθητές αντιμετωπίζουν τη συμπεριφορά αυτή του δασκάλου ενωμένοι και με πράξεις βιαιότητας απέναντί του. Εκτός από αυτές τις αιτίες, οι μαθητές συμπεριφέρονται βίαια στον δάσκαλο για την διάψευση που τους προκάλεσε. Θα μπορούσαμε ακόμα να πούμε ότι οι μαθητές εκνευρίζοντας τον δάσκαλο και μειώνοντας το κύρος του παίρνουν εκδίκηση για τον τρόπο με τον οποίο τους μεταχειρίζεται και τη βιαιότητα που δείχνει απέναντί τους.

2.3.4 Βανδαλισμοί / καταστροφές: Για την εξήγηση των βανδαλισμών έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες. Μία από αυτές είναι η θεωρία της απόλαυσης (Csikszentmihaly & Larsen, 1978), κατά την οποία οι βανδαλισμοί που παρατηρούνται κυρίως στο σχολείο οφείλονται στο συνδυασμό του συστήματος αξιολόγησης που ενθαρρύνει την ενδοτικότητα και το σύστημα τιμωριών, της σχέσης απόκτησης γνώσεων στο σχολείο και επιτυχούς αποκατάστασης στην κοινωνία (μια σχέση που δεν είναι και τόσο πιστευτή από τους μαθητές) και τέλος στο ότι το σχολείο δεν προσφέρει χαρά, κίνητρα για μόρφωση, σε αντίθεση με τις παραβατικές

δραστηριότητες που προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες για διασκέδαση και εκτόνωση. Έτσι τα παιδιά που δεν διαθέτουν άλλες δυνατότητες και δεξιότητες για δράση, καταφεύγουν στη βία και τις καταστροφές, βλέποντας τες ως τρόπο απόλαυσης.

Μία άλλη θεωρία της εξήγησης των βανδαλισμών είναι αυτή της αισθητικής, σύμφωνα με την οποία οι βανδαλισμοί μπορούν να μειωθούν απλώς με τη «μείωση του διασκεδαστικού» της εμπειρία. Τέλος, κατά τη θεωρία της αδικίας, το κύριο κίνητρο για τους βανδαλισμούς είναι η αντίληψη της αδικίας, δηλαδή ότι υπάρχει η αντίληψη της καταπάτησης των κανονισμών του δικαίου και στόχος των βανδαλισμών είναι η αποκατάστασή του. Και από τις τρεις θεωρίες, κατανοούμε ότι η εκπαίδευση στη σημερινή της μορφή και τον τρόπο λειτουργίας της δεν μπορεί να συμβάλλει στη μείωση του φαινομένου (Πετρόπουλος Ν., Παπαστυλιανού Α., 2001).

Στην εξωγενή βία, δηλαδή η βία που ασκείται **από εξωσχολικούς παράγοντες και γονείς, προς όλα τα μέρη της σχολικής κοινότητας**. Προέρχεται από στοιχεία εξωτερικά από τον σχολικό χώρο, όπως η επιστροφή παλιών μαθητών που είχαν αποβληθεί από το σχολείο εξαιτίας της κακής συμπεριφοράς ή της επίδοσής τους. Αυτή η μορφή βίας εκφράζεται κυρίως με σωματική βία εναντίον των συμμαθητών του, αλλά

και εναντίον του προσωπικού. Επιπλέον, ένας άλλος τρόπος που εισάγεται η βία στο σχολείο είναι η λεκτική ή η σωματική βία των γονιών και των μεγάλων αδερφών εναντίον δασκάλων και διευθυντών. Αυτή η αλληλεγγύη που υπάρχει μεταξύ δασκάλων και γονιών για τον μαθητή που τιμωρήθηκε, μας δείχνει το χάσμα που έχει δημιουργηθεί μεταξύ του σχολείου και ενός μέρος της κοινωνίας.

Οι μελέτες που έχουμε, αναφέρονται κυρίως στη βία μεταξύ των μαθητών και σε αυτή των εξωσχολικών παραγόντων. Έρευνες για περιστατικά βίας μεταξύ εκπαιδευτικών, από εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές και το αντίστροφο, δεν έχουν επίσημα καταγραφεί.

Κεφάλαιο 3:

Μορφές σχολικής βίας

Εισαγωγή:

Η βία ενός ατόμου ή μιας ομάδας, εκδηλώνεται ποικιλόμορφα, σύμφωνα με την ακόλουθη ομαδοποίηση:

-βία κατά του προσώπου

-βία κατά της περιουσίας και βανδαλισμοί

-βία που στρέφεται συνειδητά ή όχι εναντίον του ίδιου του εαυτού(*Παιδαγωγικό Ινστιτούτο*).

Η βία στο σχολείο περιλαμβάνει το σύνολο των δραστηριοτήτων και ενεργειών, που έχουν ως συνέπεια τον φυσικό/ψυχικό πόνο ή και τον τραυματισμό των ανθρώπων που δρουν στο πλαίσιο του σχολείου ή και την πρόκληση ζημιών σε αντικείμενα του σχολικού χώρου. (*Hurrelmann et Al.1990*).

3.1 Σχολικός εκφοβισμός

Μια μορφή βίας που απασχολεί ιδιαίτερα τους ερευνητές και εμφανίζεται στο σχολείο είναι ο εκφοβισμός (bullying) ή θυματοποίηση (victimization). Σύμφωνα με τον *Rigby (1996)*, ο εκφοβισμός χαρακτηρίζεται ως «η συνεχής καταπίεση, ψυχολογική ή σωματική που υφίσταται ένα ανίσχυρο άτομο από ένα ή περισσότερα ισχυρά άτομα».

Ο *Olweus (1997)*, ορίζει ως εκφοβισμό ή θυματοποίηση την κατάσταση στην οποία ο μαθητής εκτίθεται επανειλημμένα και για κάποιο χρονικό διάστημα σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών και οι αρνητικές αυτές πράξεις, μπορεί να αναφέρονται σε λέξεις, πράξεις ή καταστάσεις.

Ο εκφοβισμός, μπορεί να πάρει διάφορες μορφές και μεταξύ αυτών διακρίνουμε τον άμεσο και τον έμμεσο εκφοβισμό. Ο άμεσος αναφέρεται στην ανοικτή επίθεση

εναντίον του μαθητή-στόχου, ενώ ο έμμεσος εκφοβισμός πραγματοποιείται μέσω της απομόνωσης και του αποκλεισμού του μαθητή-στόχου από ομαδικές δραστηριότητες. Παραδείγματα συμπεριφορών που αποτελούν προσπάθεια εκφοβισμού και θυματοποίησης μπορεί να είναι:

- Όλες οι μορφές σωματικής βίας
- Κλοπή και καταστροφή των προσωπικών αντικειμένων
- Λεκτικές επιθέσεις
- Υποβάθμιση των ικανοτήτων και των επιτευγμάτων του
- Γράψιμο υβριστικών συνθημάτων εναντίον του παιδιού- στόχου σε τοίχους ή άλλα μέρη όπου μπορεί να τα δουν άλλα παιδιά
- Κοροϊδία της θρησκείας, της εθνικής προέλευσης, της κοινωνικής καταγωγής ή της εμφάνισης του παιδιού-στόχου
- Αποκλεισμός του παιδιού-στόχου από ομαδικές δραστηριότητες π.χ. πάρτη και άλλες διοργανώσεις
- Προσπάθεια επιβολής στο παιδί-στόχο, ώστε να συμπεριφερθεί με τρόπο που δε θέλει (*Παιδαγωγικό Ινστιτούτο*).

Σύμφωνα με τον Farrington (1993), για να χαρακτηριστεί μία πράξη ως εκφοβισμός και να μη συγχέεται με άλλες επιθετικές ενέργειες, θα πρέπει να είναι σαφές ότι ισχύουν τα παρακάτω κριτήρια:

Πρώτον, το κακό που προξενείτε δεν είναι αποτέλεσμα πρόκλησης από το αμυνόμενο «θύμα», αλλά εμπεριέχει πρόθεση από τον επιτιθέμενο «θύτη». Δεύτερον, ο εκφοβισμός θεωρείται ως μία επαναλαμβανόμενη πράξη και όχι κάτι που συμβαίνει μία ή δυο φορές και μετά παύει να υφίσταται, έχει δηλαδή εξακολουθητικό χαρακτήρα. Τρίτον, το άτομο και εν συνεχεία ο μαθητής που εκδηλώνει τον εκφοβισμό, θεωρείται ή εκλαμβάνεται γενικά ως ισχυρότερο ή τουλάχιστον το θύμα δεν είναι σε θέση να αντεπιτεθεί ανάλογα, καθώς είναι μικρότερο ή σωματικά πιο αδύναμο είτε ψυχολογικά αδέξιο. Υπάρχει δηλαδή ανισορροπία δύναμης.

3.2 Άλλες μορφές σχολικής βίας

Οι συχνότερες μορφές βίας που εμφανίζονται στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης εκτός του σχολικού εκφοβισμού, είναι:

3.2.1 Ψυχική / Συναισθηματική: Μπορεί να ασκηθεί με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους και οι λόγοι που οδηγούν σε αυτή είναι ποικίλοι. Εκδηλώνεται συνήθως με σκόπιμη απομόνωση του παιδιού-στόχου, με το να του κρύβουν τα βιβλία, να του λερώνουν και να καταστρέφουν τα πράγματά του, να εκβιάζουν για χρήματα κ.α.

Αυτό που την προκαλεί μπορεί να είναι:

1. Η εξωτερική εμφάνιση: τα ρούχα, η κόμμωση, τα σιδεράκια στα δόντια, τα γυαλιά, το μέγεθος του κεφαλιού, το χρώμα του δέρματος ή των μαλλιών, η μη σωστή άρθρωση κ.α.
2. Η σχολική επίδοση: εάν κάποιος έχει καλούς βαθμούς χαρακτηρίζεται ως «σπασίκλας» ή «φυτό», ενώ όταν έχει κακούς βαθμούς ως «αποτυχημένος».
3. Η συνεργασία και η ενεργητικότητα στο μάθημα.
4. Η εθνικότητα / καταγωγή.
5. Η γλώσσα: άλλη διάλεκτο, άλλη απόχρωση στη γλώσσα, και για τους αλλοδαπούς τα λάθη στη χρήση της γλώσσας.

3.2.2 Σωματική: Τέτοιου είδους βία, ασκείται σε ένα άτομο όταν π.χ. το κλειδώνουν στην τουαλέτα, ή το ρίχνουν σε έναν κάδο απορριμμάτων, του τραβούν τα μαλλιά ή του φορούν στο κεφάλι πλαστική σακούλα, του λερώνουν το μπουφάν ή το κάνουν να σκοντάψει, το χτυπούν (κλωτσιές, μπουιές, χαστούκια), ή το τραυματίζουν με αντικείμενα ή το βασανίζουν. Η σωματική βία ως μορφή γίνεται περισσότερο αντιληπτή από ότι η ψυχική βία. Η ψυχική βία όμως εμφανίζεται πολύ πιο συχνά και συνήθως προηγείται της σωματικής βίας. Μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις διαρκεί περισσότερο και προκαλεί περισσότερο πόνο από την σωματική βία.

3.2.3 Λεκτική: Κατά τον *Vygotsky (1997)*, η γλώσσα είναι το αποκλειστικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό, που μας επιτρέπει να μαθαίνουμε, να σκεφτόμαστε δημιουργικά και να αλλάζουμε κοινωνικά. Μπορεί όμως να χρησιμοποιηθεί και για την άσκηση δύναμης. Η γλώσσα είναι ένα μέσο δύναμης και μπορεί να γίνει μέσο βίας. Η σωματική βία προϋποθέτει συχνά τη λεκτική βία. Όταν δεν αρκούν τα λόγια για την ταπείνωση ενός ανθρώπου, τότε χρησιμοποιείται ως δεύτερο βήμα η σωματική βία. Η πιο συχνή μορφή άσκησης βίας, τόσο στο περιβάλλον των παιδιών, όσο και σε αυτό των νέων είναι η λεκτική βία. Διάφορες μορφές αυτής είναι: η κοροϊδία, ο χλευασμός, το βρίσιμο, η ειρωνεία, ο σαρκασμός, οι απειλές, η διάδοση ψευδούς φήμης, ο εξαναγκασμός, η ταπείνωση κ.α. (*Rigby, 1998*).

3.2.4 Σεξουαλική βία: Εκδηλώνεται με ανεπιθύμητα αγγίγματα, απειλές, σημειώματα πονηρού περιεχομένου κ.α. και προκαλεί στο θύμα άγχος και ντροπή για αυτό που του συμβαίνει.

3.2.5 Ηλεκτρονική βία (cyber bullying): Είναι πρόσφατο φαινόμενο και αφορά μορφές εκφοβισμού που χρησιμοποιούν ηλεκτρονικές συσκευές. Ένας έφηβος, απειλείται, παρενοχλείται, εξευτελίζεται, βρίσκεται σε αμηχανία ή γίνεται στόχος μέσω διαδικτύου, κινητού τηλεφώνου, e-mail, chat rooms, blogs και ιστοχώρων. Το διαδίκτυο προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα στα άτομα που θέλουν να παρενοχλούν, αφού μπορούν να γνωρίζουν πολλά περισσότερα από τους γονείς τους και έτσι μπορούν να δρουν χωρίς τον έλεγχο τους. (Καρανίκας, 2007).

3.2.6 Βία εναντίον των αντικειμένων ή βανδαλισμοί: Τέτοιες περιπτώσεις είναι το γράψιμο / μουτζούρωμα τοίχων, η καταστροφή αντικειμένων (καρέκλες, νιπτήρες, καθρέπτες, θρανία) ή η καταστροφή οπτικοαουστικών μέσων (τηλεόραση, κασετόφωνο, ηλεκτρονικός υπολογιστής).

3.2.7 Άλλες μορφές βίας:

Τέλος, στις μορφές της σχολικής βίας, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τον εκφοβισμό στις σχέσεις και τον ρατσιστικό εκφοβισμό. Σύμφωνα με την κα Τσίτουρα (2007), ο εκφοβισμός στις σχέσεις, παρατηρείται κυρίως προς τα κορίτσια, τα οποία συνήθως παίζουν σε μικρότερες, περισσότερο ιδιωτικές παρέες με καθαρά όρια. Ο ρατσιστικός εκφοβισμός, συμβαίνει σε ένα κλίμα που τα παιδιά έχουν διδαχθεί να κάνουν διακρίσεις εναντίον μιας ομάδας ανθρώπων, όπου οι διαφορές εκτιμώνται σαν κάτι κακό και οι κοινοί δεσμοί της ανθρωπότητας δεν αναγνωρίζονται. Τα παιδιά, μαθαίνουν συστηματικά τη γλώσσα των ρατσιστικών προσβολών και τους κανόνες της φανατικής συμπεριφοράς μέσα από στερεότυπες σκέψεις, προκαταλήψεις και διακρίσεις και τη χρησιμοποιούν χωρίς όρια.

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Πετρόπουλο και Παπαστυλιανού (1998), για τις μορφές βίας και διαμαρτυρίας που εκδηλώνονται στα ελληνικά σχολεία, προέκυψε ότι αυτές ποικίλουν ανάλογα με τη βαθμίδα εκπαίδευσης. Τις πιο διαδεδομένες μορφές βίας συνιστούν η λεκτική βία, με ποσοστά 64,6% στο Λύκειο και 56,1% στο Γυμνάσιο και οι φθορές με 27% στο

Λύκειο και 19,8% στο Γυμνάσιο, ενώ οι σπανιότερες μορφές βίας είναι οι σωματικές βλάβες και πολύ σπάνια οι ανθρωποκτονίες.

Κεφάλαιο 4: **Εφηβική ηλικία**

Στο κεφάλαιο αυτό θα μιλήσουμε συγκεκριμένα για την εφηβεία ως μεταβατική περίοδος, για τις σχέσεις γονέων-εφήβων και για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου.

4.1 Η εφηβεία ως μεταβατική περίοδος

Η εφηβεία είναι η περίοδος της μετάβασης από την παιδική στην ώριμη ηλικία κι έχει για κέντρο της την ήβη. Σαν όρος αφορά στο σύνολο των ψυχικών λειτουργιών που συντελούνται επί της ήβης (= εφηβεία) για να μπορέσει το άτομο να ενσωματώσει ψυχικά τις μεγάλες αλλαγές που προκύπτουν από αυτήν. Τα όρια της χρονικά είναι αρκετά ασαφή (Μιχοπούλου 2003).

Η εφηβεία, είναι σαν μία δεύτερη «γέννηση» που γίνεται όμως προοδευτικά. Στην εφηβεία το άτομο καλείται να αφήσει σιγά σιγά την οικογενειακή προστασία, όπως άφησε κάποτε τον προστατευτικό πλακούντα.

Κατά την εφηβεία επιτελείται μια σειρά έντονων και ραγδαίων αλλαγών στο σωματικό, συναισθηματικό, ψυχολογικό και κοινωνικό τομέα που δημιουργούν αισθήματα αναστάτωσης, ρευστότητα, αμφιταλάντευση και ενδυνάμωση των συγκρούσεων σε ενδοπροσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο. Η φύση δουλεύει με το δικό της ρυθμό: το σώμα αλλάζει, δημιουργώντας ορμές και επιθυμίες. Συχνά αυτές

τις επιθυμίες ο έφηβος δεν καταφέρνει να τις συνειδητοποιήσει αλλά και να τις ελέγξει, με αποτέλεσμα να του προκαλούν εκρήξεις είτε βίας είτε αδυναμίας μπροστά σε αυτό που θα ήθελε με τη φαντασία του να πραγματοποιήσει αλλά δεν είναι ικανός ακόμα (Μιχοπούλου 2003).

Χαρακτηριστικά της εφηβείας είναι η εναντιωματική συμπεριφορά προς τους γονείς, η αποστασιοποίηση από το οικογενειακό περιβάλλον και η προσήλωση στην ομάδα συνομηλίκων, η αμφιθυμία, η ευερεθιστικότητα, τα αισθήματα θλίψης, άγχους, μοναξιάς, πλήξης, ντροπής, η ταλάντευση μεταξύ υπέρμετρα υψηλής και χαμηλής αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης, ο πειραματισμός. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνθέτουν την εικόνα της «ανωριμότητας» του εφήβου και των γονέων του(Τσαμασίρος 2002).

Στην πραγματικότητα η εφηβεία είναι μία ανακατάταξη: οι μεταβολές σε σχέση με το σώμα συμπαρασύρουν και μεταβολές σε σχέση με τους άλλους και τον κόσμο στο σύνολό του, πρωτίστως όμως οδηγούν τον έφηβο στη δημιουργία ταυτότητας για να σταθεί , σύντομα, στον κόσμο των ενηλίκων. Αναμφισβήτητα, η διεργασία του « ποιείν εαυτόν» έχει μεγάλη ένταση. Προϋποθέτει την «αποψευδαισθητοποίηση» από την αρχική υπόσχεση των ενηλίκων: δεν είναι όλα εφικτά , δεν είναι κανείς παντοδύναμος και δεν προστατεύεται αιώνια. Ταυτόχρονα όμως το σώμα του εφήβου που αλλάζει του λέει ότι «μπορεί» ίσως να κάνει πραγματικότητα ότι θελήσει(Μιχοπούλου 2003).

Γι' αυτό και στην εφηβεία είναι συχνά τα περάσματα στην πράξη: από τις πόρτες που κλείνουν βίαια ως τη χρήση του αλκοόλ και των ναρκωτικών. Οι έφηβοι που πράττουν αντί να σκέφτονται, είτε προσπαθούν να ηρεμήσουν από το υπερβολικό άγχος τους για όλα αυτά που τους συμβαίνουν μμέσα τους, είτε όταν χτυπούν για παράδειγμα τις πόρτες για να μη χτυπήσουν τις μητέρες τους, μεταθέτουν το θυμό τους.

Οι έφηβοι δεν μιμάνε. Όχι γιατί δεν έχουν τίποτα να πουν, αλλά γιατί όλα μμέσα τους είναι συγκεχυμένα και βιώνουν μία αδιόρατη αίσθηση κινδύνου. Βρίσκονται γεμάτοι ανασφάλεια μπροστά σε αλλαγές, όπως για παράδειγμα η αλλαγή της φωνής στα αγόρια, όπου καλούνται να πενήσουν το «παλιό» με το οποίο αναγνώριζαν τον εαυτό τους, χωρίς να ξέρουν πως θα είναι το «καινούριο». Έχουν διλήμματα στο ηθικό πεδίο, αμφισβητούν αρχές και αξίες στην προσπάθεια να επαναπροσδιορίσουν τους γονείς τους για να καταφέρουν αργότερα να τους «αποχωριστούν», να μπου δηλαδή σε μία νέα ενήλικη σχέση μαζί τους. Ζητούν το

ενδιαφέρον των ενηλίκων για αυτή την απίστευτη εξέλιξη που συντελείται μμέσα τους, όταν όμως το ενδιαφέρον αυτό εκδηλώνεται νιώθουν συχνά ακινητοποιημένοι. Ένας άλλος ενήλικας που θα παίζει ρόλο του ‘ τρίτου γονέα ’ που θα ακούσει τον έφηβο χωρίς την συναισθηματική εμπλοκή και την αγωνία του γονιού, είναι πολύ χρήσιμος σε ορισμένες περιπτώσεις. Ιδιαίτερα δε, όταν έχει αρχίσει να φαίνεται πως ο έφηβος δεν καταφέρνει να ενσωματώσει με ευκολία τις αλλαγές: «Κρύβει» την νεοευρεθείσα σεξουαλικότητά του πίσω από παραπανίσια κιλά, εμφανίζει διάφορα ψυχοσωματικά συμπτώματα, αποσύρεται ψυχικά από τις σχέσεις του με τους άλλους. Η λέξη ‘βγαίνω’ είναι μία λέξη κλειδί για την εφηβεία: σημαίνει ταυτόχρονα το βασανιστήριο των γονιών το βράδυ (δηλαδή βραδινή έξοδος), το έχω μία ερωτική σχέση (δηλαδή με κάποιον / α) αλλά σημαίνει ακόμα και ‘βγαίνω απ’ το κουκούλι μου’, βγαίνω όπως ο βλαστός από το χώμα.(Μιχοπούλου 2003). Σημαίνει εν τέλει τη δύναμη της μεταμόρφωσης που συντελείται στην εφηβεία. Μεταμόρφωση επώδυνη μεν, απαραίτητη και γεμάτη χαρά και δύναμη δε. Όταν οι έφηβοι έχουν διδαχθεί να εμπιστεύονται τη ζωή, εμπιστεύονται και τη αλλαγή τους και καταφέρνουν να ‘γράψουν’ την προσωπική τους ιστορία στο μέλλον, συνδέοντάς την με το παιδικό τους παρελθόν.

4.2 Σχέσεις γονέων-εφήβων

Οι γονείς κατά την περίοδο της εφηβικής αναστάτωσης νιώθουν προδομένοι καθώς αισθάνονται ότι αν και έχουν κάνει ό,τι μπορούν για να βοηθήσουν το παιδί τους και έχουν προσφέρει περισσότερα σε αυτό από ό,τι οι ίδιοι είχαν λάβει από τους δικούς τους γονείς, αντιμετωπίζουν την αμφισβήτηση και την απόρριψή του. Συχνά οι γονείς αισθάνονται ότι χάνουν τον έλεγχο της κατάστασης και θεωρούν ότι οι συγκεκριμένες συμπεριφορές και στάσεις του παιδιού τους δεν είναι παρά η αρχή μιας αρνητικής εξέλιξης, την οποία πρέπει να αποτρέψουν με κάθε τρόπο.

Η αντίληψη αυτή προκαλεί γονικές συμπεριφορές που επιδεινώνουν το αδιέξοδο, γιατί μμεγαλώνουν το χάσμα μεταξύ εφήβου και των γονέων του και δρουν ανασταλτικά στην ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη. Για παράδειγμα, οι γονείς μπορεί να προσπαθήσουν να αντιμετωπίσουν την ανυπακοή ή την επαναστατική συμπεριφορά του εφήβου χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα, όπως η υπερπροστατευτική, η επικριτική, η αυταρχική, η τιμωρητέα, η αυστηρή ή η υπερβολικά υποχωρητική στάση. Άλλες φορές προσπαθούν να κερδίσουν τη συνεργασία του εφήβου μέσα από μια εναλλαγή υπέρμετρα αυστηρής και

επιτρεπτικής συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα τα όρια, οι ρόλοι και οι κανόνες να μην είναι ευδιάκριτα, σταθερά και κατάλληλα.

Οι γονείς που συνδυάζουν την αγάπη με τον έλεγχο επιβάλλουν περιορισμούς, είναι υπερπροστατευτικοί, κτητικοί ή υπερυποχωριστικοί προς το παιδί. Οι γονείς που συνδυάζουν την αγάπη με την παραχωρητικότητα χαρακτηρίζονται από μια στάση αποδοχής προς το παιδί, συνεργατικότητα και δημοκρατικότητα. Ο συνδυασμός απόρριψης και ελέγχου χαρακτηρίζει τους γονείς που συμπεριφέρονται αυταρχικά, απολυταρχικά, είναι απαιτητικοί ή ανταγωνιστικοί προς τα παιδιά τους. Τέλος οι γονείς που συνδυάζουν την απόρριψη με την παραχωρητικότητα είναι απόμακροι, αδιάφοροι, συμπεριφέρονται με περιφρόνηση ή εχθρικότατα προς τα παιδιά τους (Herbert 1996).

Οι παραχωρητικοί γονείς -και αυτό δεν σημαίνει γονείς που παραμελούν τα παιδιά τους και δεν ενδιαφέρονται για τίποτα- προσπαθούν να μην είναι τιμωρητικοί, καλλιεργώντας μια στάση αποδοχής και κατανόησης απέναντι στις ορμές, τις επιθυμίες και τις ενέργειες των παιδιών τους, συσκέπτονται μαζί τους για να αποφασίσουν τι είναι πιο φρόνιμο να γίνει και δίνουν ερμηνείες για τους οικογενειακούς κανόνες, επιτρέπουν στους νέους να ρυθμίζουν όσο το δυνατόν περισσότερο τις προσωπικές τους δραστηριότητες και αποφεύγουν την υπερβολική άσκηση ελέγχου, τέλος, δεν ενθαρρύνουν τη συμμόρφωση με εξωτερικά πρότυπα.

Οι υπερπροστατευτικοί γονείς παρουσιάζουν συχνά εναλλαγές στην συμπεριφορά τους. Άλλοτε, έχουν την τάση να κυριαρχούν στα παιδιά τους και άλλοτε, να υποτάσσονται σε αυτά. Μια κυριαρχική στάση να οδηγήσει σε υπερβολικά εξαρτημένη, παθητική και υποτακτική συμπεριφορά εκ μέρους του εφήβου. Πιστεύεται ότι, αν οι νέοι αποθαρρύνονται από την ανεξάρτητη δράση, την εξερεύνηση και τον πειραματισμό, αναπτύσσουν φοβίες, αδεξιότητες και έλλειψη αυθορμητισμού.

Οι περιοριστικοί, αυταρχικοί γονείς προσπαθούν να διαμορφώνουν, να ελέγχουν και να αξιολογούν τη συμπεριφορά και τις στάσεις του παιδιού σύμφωνα με έναν άκαμπτο κώδικα διαγωγής. Τα παιδιά κυρίαρχων γονέων έχουν συχνά έλλειψη αυτοπεποίθησης και στερούνται της ικανότητας να αντιμετωπίζουν ρεαλιστικά τα προβλήματά τους, αργότερα μπορεί να αποτύχουν ή να αργήσουν να αποδεχθούν τις ευθύνες του ενηλίκου. Έχουν την τάση να αποσύρονται από καταστάσεις που θεωρούν δύσκολες, και συχνά, εξελίσσονται σε άτομα που αργότερα θα συστήσουν

το μεγαλύτερο μέρος εκείνου του ενηλίκου πληθυσμού που ψυχολογικά «δεν φεύγει ποτέ από το σπίτι» και, τις περισσότερες φορές, δεν τολμά να φεύγει και στην πραγματικότητα. Στο αντίθετο άκρο βρίσκονται γονείς που το ενδιαφέρον τους είναι ελάχιστο και των οποίων οι στάσεις απέναντι στο παιδί είναι υπερβολικά φιλελεύθερες ή ακόμα και αδιάφορες. Αν οι γονείς απορρίπτουν το παιδί τους, τότε μπορεί η ψυχολογική ανεξαρτησία των παιδιών αυτών να βρίσκεται σε κίνδυνο. Για μερικούς εφήβους απόρριψη σημαίνει παραμέληση, χωρίς ίχνος συναισθήματος και αδιαφορία ή αναμφισβήτητη εχθρότητα εκ μέρους των γονέων, αλλά μπορεί επίσης η συναισθηματική απόρριψη να μην είναι τόσο εμφανής αλλά οι έφηβοι φτάνουν να πιστέψουν ότι δεν αξίζουν, ότι η ίδια η ύπαρξή τους κάνει τους γονείς τους δυστυχίες. Ένας απορριπτικός γονέας ίσως να μην αγνοεί μόνο την ανάγκη του παιδιού του για καθοδήγηση αλλά και να τιμωρεί εκδηλώσεις αυτής της ανάγκης. Θα περίμενε κανείς λοιπόν, ότι οι πιο σοβαρές μορφές απόρριψης θα οδηγούσαν το νέο να καταπιέζει τέτοια συμπεριφορά. Όταν από την άλλη πλευρά οι γονείς δεν δείχνουν ή είναι φειδωλοί σε προσοχή και καθοδήγηση, έστω και χωρίς να τιμωρούν την εξαρτημένη συμπεριφορά, είναι πολύ πιθανό να εντείνουν την ανάγκη του εφήβου για προσοχή και καθοδήγηση. Όσο πιο πολύ ένας νέος «αποδιώχνεται»(μιλώντας μεταφορικά) τόσο πιο πολύ προσκολλάται(Herbert 1996).

Τέλος, δεν θα πρέπει να ξεχνά κανείς ότι δεν είναι δυνατόν να αποφεύγει τις διαφωνίες σχετικά με κανόνες, κατά τη διάρκεια της εφηβικής τάσης για ανεξαρτητοποίηση. Ο έφηβος δεν σκέφτεται πια ως παιδί. Η νοητική ανάπτυξη παρουσιάζει μια σχεδόν απότομη διαφοροποίηση κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της εφηβείας, και μετά συνεχίζει με μειωμένο ρυθμό μέχρι να επιτευχθεί η τελική της μορφή γύρω στα 20. Η πιο αξιοσημείωτη πρόοδος στις νοητικές ικανότητες είναι η εμφάνιση, γύρω στην ηλικία των 12, των λεγόμενων τυπικών νοητικών πράξεων, η ικανότητα να σκέφτεται ο έφηβος υποθετικά, να φαντάζεται μια σειρά πιθανοτήτων και μελλοντικών γεγονότων και να σκέφτεται ο ίδιος συστηματικά σχετικά με τις δικές του διαδικασίες σκέψης. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι είναι ικανοί για λογική, αφαιρετική σκέψη. Δεν μας ξαφνιάζει ότι οι νέοι άνθρωποι αρχίζουν να εξασκούν τους «διανοητικούς τους μύς»χρησιμοποιώντας τις καινούργιες δυνάμεις της λογικής για να ασκήσουν κριτική ή να εκδηλώσουν σκεπτικισμό απέναντι στις μέχρι τώρα αποδεκτές γονικές πεποιθήσεις και αξίες, όπως και τους πιο καλοπροαίρετους κανόνες (Herbert 1996).

4.3 Ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου

Η ψυχαναλύτρια Anna Freud υποστηρίζει ότι η αναταραχή στην περίοδο της εφηβείας αποτελεί μια ένδειξη φυσιολογικής ανάπτυξης. Η ανωριμότητα του εφήβου είναι αποτέλεσμα της προσαρμοστικής αναδιάρθρωσης του ψυχισμού του , η οποία είναι απαραίτητη για την προοδευτική επίτευξη των νέων αναπτυξιακών στόχων.

Σύμφωνα με τον ψυχαναλυτή Donald Winnicott , η ανωριμότητα της εφηβικής ηλικίας αποτελεί μια απαραίτητη προϋπόθεση για την ενήλικη ωριμότητα, ενώ αντιθέτως η ψευδοωριμότητα του εφήβου οδηγεί στην ενήλικη ανωριμότητα.

Ο ψυχισμός του ανθρώπου αναπτύσσεται και διαμορφώνεται μέσα από διαδοχικά εξελικτικά στάδια. Κάθε στάδιο θέτει συγκεκριμένες προκλήσεις με τη μορφή νέων αναπτυξιακών κρίσεων. Η ικανοποιητική επίλυση των αναπτυξιακών κρίσεων των προηγούμενων σταδίων αποτελεί τη βάση για την επιτυχή αντιμετώπιση των αναπτυξιακών κρίσεων των επόμενων σταδίων. Η αναπτυξιακή κρίση που δεν επιλύεται κανοποιητικά τείνει να επανεμφανίζεται με τη μορφή συγκεκριμένων επαναλαμβανομένων δυσκολιών στη ζωή μας, δυσχεραίνοντας την πορεία μας προς την επίτευξη της ηλικιακά πρόσφορης ψυχοσυναισθηματικής ωριμότητας.

Ο ψυχαναλυτής Erick Erickson περιέγραψε οκτώ εξελικτικά στάδια μέσα από τα οποία αναπτύσσεται η προσωπικότητα του ατόμου και υποστήριξε ότι η εφηβική περίοδος αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της διαμόρφωσης της προσωπικής ψυχοκοινωνικής ταυτότητας κάθε ατόμου (δηλαδή , της αίσθησης συνέχειας και συνοχής του εαυτού του κάθε ατόμου που καθορίζει τους τρόπους επίλυσης των προβλημάτων , τις επιλογές, τους ρόλους και τον τρόπο ζωής του) (Τσαμασίρος 2002).

Η ευκολία με την οποία ο έφηβος διαμορφώνει σαφή και ολοκληρωμένη εικόνα του ΕΓΩ, είναι συνάρτηση ποικίλων παραγόντων, ατομικών και κοινωνικών. Κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν, α) οι εμπειρίες και τα βιώματα της παιδικής ηλικίας και β) το είδος της κοινωνίας στην οποία καλείται το νέο άτομο να ζήσει και να δράσει.

Η διαμόρφωση της ταυτότητας του ΕΓΩ επηρεάζεται από ότι έχει βιώσει το άτομο την πρώτη 10ετία της ζωής του. Στα παιδικά χρόνια το άτομο αντιμετωπίζει και πρέπει να επιλύσει τέσσερις αναπτυξιακές κρίσεις του ΕΓΩ. Στη βρεφική ηλικία την κρίση βασική εμπιστοσύνη ή δυσπιστία, στη νηπιακή ηλικία αρχικά την κρίση αυτονομία ή αμφιβολία (2ο και 3ο έτος)και στη συνέχεια την κρίση πρωτοβουλία ή ενοχή (4ο και 5ο έτος) και στη σχολική ηλικία την κρίση φιλοπονία ή κατωτερότητα.

Το άτομο που έχει δώσει όλες τις αναπτυξιακές μάχες και τις έχει κερδίσει, είναι καλύτερα εξοπλισμένο για να αντιμετωπίσει θετικά και την αναπτυξιακή δοκιμασία της εφηβείας. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του εφήβου παίζουν οι γονείς και οι σχέσεις που διατηρούν μαζί του. Οι ιδανικοί γονείς είναι όσοι διαθέτουν συγχρόνως δύο χαρακτηριστικά: α) εκδηλώνουν ελεύθερα την αγάπη τους προς το παιδί

β) ενθαρρύνουν την αυτονομία του παιδιού και απαιτούν από το παιδί ολοένα και ωριμότερη συμπεριφορά.

Όλα τα παραπάνω βοηθούν τον έφηβο να ολοκληρώσει θετικά τη διαμόρφωση ενός δύσκολου «έργου» σε αυτήν την ηλικιακή περίοδο, όπως είναι ο σχηματισμός της «ταυτότητάς του. Μια ορθολογική διαδικασία σαφούς και ολοκληρωμένης ταυτότητας, πρέπει να δίνει στον έφηβο ευκαιρίες να γνωρίσει και να δοκιμάσει ποικίλους κοινωνικούς ρόλους, να πειραματιστεί με διάφορα στυλ ζωής να γνωρίσει και να συνδιαλλαγεί με πολλά διαφορετικά πρόσωπα του ίδιου και του αντίθετου φύλου, να εξετάσει και να μελετήσει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα καθεμία από τις ποικίλες προβαλλόμενες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές, και ηθικές ιδεολογίες.

Μια τέτοια ενεργητική και συγκριτική εξέταση και ταξινόμηση διαπροσωπικών σχέσεων, επαγγελματικών απασχολήσεων, φιλοσοφικών απόψεων και αξιών της ζωής απαιτεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι έφηβοι αφιερώνουν συνήθως για το έργο αυτό την τελευταία φάση της εφηβείας (16ο ως 20ο έτος).

Το είδος της ταυτότητας που προκύπτει από την επιλογή μέσα από εμπειρίες και επαφές αποτελείται από κατακτημένη ταυτότητα. Στην κατακτημένη ταυτότητα η τελική επιλογή συμπίπτει με την προτίμηση των γονέων, η επιλογή αυτή έχει γίνει με κριτήρια που έχει θέσει ο ίδιος ο έφηβος και αφού έχει λάβει υπόψη του ποικίλες εναλλακτικές δυνατότητες. Το είδος αυτό της ταυτότητας είναι η θετικότερη μορφή ταυτότητας του Εγώ.

Δύο άλλες μορφές ταυτότητας, που σχετίζονται με τη διαδικασία που χρησιμοποιεί και τι χρόνο που αφιερώνει το άτομο για να κάνει τις επιλογές του, είναι η λεγόμενη δοτή ή πρόωρα σχηματισμένη ταυτότητα και το παρατεταμένο μορατόριουμ. Στη δοτή ταυτότητα το άτομο έχει δεσμευτεί και αφοσιωθεί σε σκοπούς και πεποιθήσεις που έχουν υποδειχθεί από άλλους, χωρίς προηγουμένως και με δική του πρωτοβουλία να έχει λάβει υπόψιν εναλλακτικές πιθανότητες. Στο παρατεταμένο μορατόριουμ το άτομο έχει επιδοθεί σε μία συνεχιζόμενη προσπάθεια να αναζητεί και να εξετάζει

δυνατότητες και εναλλακτικές λύσεις χωρίς να μπορεί ακόμη να απολήξει σε ένα ξεκάθαρο και ικανοποιητικό αποτέλεσμα αυτοπροσδιορισμού και να αποσαφηνίσει ένα σχέδιο ζωής.

Μία άλλη μορφή διαφοροποίησης της ταυτότητας είναι το εύρος των εναλλακτικών λύσεων που έχει στη διάθεσή του το άτομο για συγκριτική συνεξέταση.

Με βάση την διάσταση αυτή διακρίνουμε δύο μορφές ταυτότητας. α) Την ταυτότητα του ανοικτού τύπου επιλογών, η οποία προκύπτει στις περιπτώσεις που η επιλογή γίνεται ανάμεσα σε μεγάλο αριθμό εναλλακτικών λύσεων και δυνατοτήτων και β) την ταυτότητα κλειστού πεδίου επιλογών η οποία προκύπτει στις περιπτώσεις που για λόγους ατομικούς ή κοινωνικούς η επιλογή γίνεται ανάμεσα σε περιορισμένες ευκαιρίες και πιθανές λύσεις .

Άλλη διάσταση διαφοροποίησης της ταυτότητας είναι κατά πόσο το περιεχόμενο της ταυτότητας είναι σύστοιχο προς τα κυρίαρχα και τις νόρμες της κοινωνικής ομάδας, στην οποία καλείται να ζήσει και δράσει ο νέος. Με βάση την διάσταση αυτή διακρίνουμε δύο μορφές ταυτότητας: Κοινωνικοποιημένη είναι η ταυτότητα που το περιεχόμενο της βρίσκεται μέσα στα πλαίσια αξιών και σκοπών του ευρύτερου συνόλου που είναι σύμφωνη με κοινωνικές νόρμες. Αντίθετα, η αποκλίνουσα είναι η ταυτότητα που το περιεχόμενό της είναι έξω από τα κυρίαρχα αξιολογικά κριτήρια και πρότυπα συμπεριφοράς της κοινωνίας, όπως π.χ. συμβαίνει με τα άτομα που αναζητούν και εντάσσονται στις διάφορες περιθωριακές ομάδες. Όμως υπάρχει συναισθηματικό μπέρδεμα κατά την περίοδο της εφηβείας. Ο έφηβος καλείται να αντιμετωπίσει και τις αλλαγές στο σχολείο, να ανταποκριθεί στο υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και να πάρει αποφάσεις για τις σπουδές και την καριέρα του. Έτσι το συναισθηματικό μπέρδεμα γίνεται ακόμη πιο έντονο και ο έφηβος χάνει τον προσανατολισμό του, χωρίς πια να γνωρίζει πού να δώσει προτεραιότητα. Στη σχέση του με το άλλο φύλο, στο σχολείο ή στην «πάλη» με τους γονείς για θέματα ανεξαρτησίας και αυτονομίας.

Τα χαρακτηριστικά της πρώτης εφηβείας περιγράφονται παρακάτω : .

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ:

(11 ΜΕΧΡΙ 14 ΕΤΩΝ)

- Μεγάλη σωματική αύξηση και ανάπτυξη.
- Τάση για απομάκρυνση από τους γονείς.
- Προσκόλληση προς τους φίλους (κατά κανόνα του ίδιου φύλου).
- Ρομαντισμός.
- Υπέρμετρη αφοσίωση σε πρόσωπα και ιδέες.
- Συγκεκριμένη σκέψη.
- δυσκολία στην αποδοχή μεγάλων αλλαγών.

Αν μέχρι αυτήν την ηλικία το παιδί έχει αφομοιώσει τις κατάλληλες εξελικτικές δεξιότητες, έχει πλέον διαμορφώσει μια αίσθηση συνέχειας του εαυτού που αποτελεί τη βάση της προσωπικής του ταυτότητας. δηλαδή αισθάνεται ότι ενώ μεγαλώνοντας αλλάζει, ουσιαστικά το βασικό αίσθημα τού ποιος ή ποια είναι παραμένει το ίδιο.

Τα χαρακτηριστικά της μέσης εφηβείας περιγράφονται παρακάτω :

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΕΣΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ:

(14 ΜΕΧΡΙ 16 ΕΤΩΝ)

- Ενδιαφέρον για ετερόφυλες σχέσεις.
- Σεξουαλικός πειραματισμός-κύρος ανάμεσα στους φίλους.
- Πάθος και αδεξιότητες.
- Ικανότητα για αφηρημένη σκέψη (abstract thinking).
- Κρίνει, αναλύει, συγκρίνει, συνθέτει και οραματίζεται το μέλλον και το ρόλο του σ' αυτό, λαμβάνοντας υπόψη τις εμπειρίες του παρόντος και του παρελθόντος.
- Εκρήξεις οργής και εναλλαγή ευφορίας & καταθλιπτικών συμπτωμάτων.

Ωστόσο, οι έντονες αλλαγές που επέρχονται στην εφηβεία (12ο – 18ο έτος) επιβάλλουν μια αναδιάρθρωση του ψυχισμού του εφήβου, κατά τα οποία τα προηγούμενα αναπτυξιακά θέματα επανέρχονται ως «μάχες που καλείται ο έφηβος να ξαναδώσει» στην πορεία του για την απαρτίωση μιας νέας ταυτότητας. Ο ψυχαναλυτής Peter Blos υποστηρίζει ότι η εφηβεία αποτελεί μια δεύτερη διαδικασία ατομικοποίησης.

Η εξασφάλιση ενός θετικού οικογενειακού περιβάλλοντος επιτρέπει στον έφηβο να αναπτύξει το αίσθημα της πίστης, της αφομοίωσης και του καθήκοντος (π.χ. ανάπτυξη «αισθήματος του ανήκειν» στην ομάδα ομηλίκων , εδραίωση μιας ιδεολογίας και ενός συστήματος αξιών για τη ζωή που προάγει το αίσθημα δέσμευσης αναφορικά με τη διαμόρφωση στόχων και σκοπών) που απαιτείται για τον επιτυχή προσανατολισμό στο μέλλον κατά την πορεία της ενηλικίωσης.

Είναι επομένως πολύ σημαντικό οι γονείς , λειτουργώντας υποστηρικτικά, να εναρμονιστούν με τις εξελικτικές ανάγκες του παιδιού τους και να θέσουν τα κατάλληλα όρια και κανόνες χωρίς να «αντεπιτίθενται» ή να «καταρρέουν» ως αποτέλεσμα των εντάσεων που δημιουργούνται κατά την εφηβική περίοδο. Τέλος, τα χαρακτηριστικά της τελικής εφηβείας περιγράφονται ακολούθως :

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΕΛΙΚΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ:

(17 ΜΕΧΡΙ 18 ΕΤΩΝ)

- Ολοκληρωμένη αφηρημένη σκέψη.
- Σαφής επιβράδυνση της σωματικής ανάπτυξης.
- Εξοικείωση με το σώμα.
- Περαιτέρω ανάπτυξη του ιδεαλισμού.
- Σταδιακή σύγκλιση με τις απόψεις των γονιών.
- Σοβαρότερες ποιοτικά σεξουαλικές σχέσεις.

Είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση στο ότι η εφηβεία αποτελεί μια δεύτερη ευκαιρία για την εξομάλυνση ψυχοσυναισθηματικών δυσκολιών που έλαβαν χώρα σε προηγούμενα αναπτυξιακά στάδια. Η επιτυχής συγκρότηση όλων των προηγούμενων και πρόσφατων ταυτίσεων και αναπτυξιακών δεξιοτήτων οδηγεί στην ανάδυση μιας υγιούς ταυτότητας και στην επίτευξη των βασικών αναπτυξιακών στόχων της εφηβείας: της αποδοχής της νέας μορφής του σώματος, της διαμόρφωσης σεξουαλικής ταυτότητας και ρόλου, της αποκρυστάλλωσης της προσωπικής ψυχοκοινωνικής ταυτότητας, της προοδευτικής ψυχικής και συναισθηματικής ανεξαρτητοποίησης από τους γονείς και της δημιουργίας προϋποθέσεων για μελλοντική οικονομική ανεξαρτησία. Ωστόσο, όταν η εξελικτική πορεία του παιδιού

δεν ήταν ευνοϊκή, η αθροιστική συσσώρευση αναπτυξιακών ελλειμμάτων από τα προηγούμενα στάδια τείνει να

δημιουργήσει μια σύγχυση ρόλων και ταυτότητας (π.χ. ο έφηβος βιώνει σύγχυση και ο ενδεχόμενος κίνδυνος που απορρέει από την κρίση ταυτότητας, κατά την οποία ο έφηβος καταφεύγει απελπισμένα σε επιλογές που κοινωνικά θεωρούνται επικίνδυνες ή ανεπιθύμητες, για να διαμορφώσει ένα αίσθημα ύπαρξης και μια αίσθηση ελέγχου επί της κατάστασης. Ο Erickson υποστηρίζει ότι η συμπεριφορά του εφήβου στις περιπτώσεις αυτές φαίνεται να διαμορφώνεται από τη σκέψη : « Καλύτερα να είμαι ένα μηδενικό ή κάποιος κακός ή κάποιος πράγματι νεκρός, παρά να είμαι κάποιος με μη επαρκή υπόσταση».

Η μη ικανοποιητική επίλυση των αναπτυξιακών κρίσεων που λαμβάνουν χώρα κατά την αποκρυστάλλωση των βασικών δομικών στοιχείων της ταυτότητας περιπλέκει τη μετάβαση και την προσαρμογή στα επόμενα εξελικτικά στάδια (π.χ. δημιουργείται μια κατάσταση παρατεταμένης εφηβείας).

Τα χαρακτηριστικά της μετεφηβικής ηλικίας παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω:

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΕΤΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ:

(>18 ΕΤΩΝ)

- Αβέβαιος επαγγελματικός προσανατολισμός.
- Μακροχρόνιες σπουδές.
- Εξάρτηση κοινωνική και οικονομική από γονείς..
- Παρατεταμένη εφηβεία.

Βλέποντας και κατανοώντας τις συναισθηματικές, σωματικές, ψυχικές αλλαγές που νιώθει ένας έφηβος, είμαστε σε θέση να μελετήσουμε τα ψυχολογικά προφίλ του θύτη και του θύματος.

4.4 Προφίλ θύτη

Οι μαθητές – θύτες (bullies), θέλουν να αισθάνονται ισχυροί, να επιβεβαιώνουν τη δύναμή τους, για αυτό όταν κακομεταχειρίζονται τους άλλους αισθάνονται ευχαρίστηση και ικανοποίηση. Φαίνεται να ικανοποιούνται με την πρόκληση πόνου και παραμένουν ψυχροί, χωρίς ενσυναίσθηση ή συμπόνια, αδιαφορώντας για τα

θύματά τους και αποποιούμενοι κάθε ευθύνη με το επιχείρημα ότι τα ίδια τα θύματα τους προκάλεσαν. Η δημοτικότητα τους βρίσκεται στο μέσο ή κάτω από το μέσο όρο, ενώ στις υψηλότερες σχολικές βαθμίδες μειώνεται περισσότερο (Olweus, 1984, 1986; Pukkinen & Trembley, 1992).

Έρευνες έχουν δείξει ότι έχουν ασυνήθιστα ελάχιστο άγχος και ανασφάλεια, νιώθουν την ανάγκη να κυριαρχούν και να ελέγχουν και αδυνατούν να ελέγξουν τις ενορμήσεις τους. Είναι αντιδραστικοί, αντικοινωνικοί και οποιοδήποτε πρόβλημα αντιμετωπίζουν, το διαχειρίζονται με βιαιότητα. Έχουν την τάση να παραβαίνουν τους σχολικούς κανόνες. Επιπλέον, φαίνεται ότι έχουν αναπτύξει ένα βαθμό εχθρότητας απέναντι στο περιβάλλον και κυρίως απέναντι στους γονείς και τους εκπαιδευτικούς (Olweus, 1996). Συνήθως είναι άτομα που προέρχονται από οικογένειες όπου παρατηρείται σωματική κακοποίηση και παραμέληση. Χαρακτηρίζονται από ένα υπερτροφικό «εγώ», από αυταρέσκεια, αρχηγική και αυταρχική συμπεριφορά.

Σύμφωνα με τους Patterson *et al* (1995), το 50% των παραβατικών αυτών παιδιών εξελίσσονται σε ενήλικες με αντικοινωνική συμπεριφορά. Σύμφωνα με τον Olweus (1995), οι μαθητές – θύτες, χαρακτηρίζονται από μεγάλη σωματική δύναμη (κυρίως τα αγόρια), ενώ το 35 – 40% αυτών που έχουν επιδείξει συμπεριφορά εκφοβισμού στα μαθητικά τους χρόνια

έφτασαν να έχουν κατηγορηθεί για αξιόποινες πράξεις έως τα 24 τους χρόνια.

Οι θύτες, όπως προκύπτει από σχετικές έρευνες, εμφανίζονται εν γένει ως άτομα με σωματική δύναμη και αθλητικές επιδόσεις, υψηλή αυτοεκτίμηση, διάθεση προκλητικής εναντίωσης και κυριαρχίας απέναντι στους άλλους, ανυπακοή στους σχολικούς κανόνες, τάση για χρήση βίας στην επίλυση των διαφορών τους και άντληση ψυχικής ικανοποίησης από μια τέτοια χρήση βίας, έλλειψη «ενσυναίσθησης», δηλαδή empathy και αποποίηση κάθε ευθύνης για τις πράξεις του, διότι τάχα τους προκαλούν οι άλλοι.

4.5 Προφίλ θύματος

Αντίθετα με τους θύτες, τα θύματα της σχολικής βίας, παρόλο που αναστατώνονται, σπάνια υπερασπίζονται τον εαυτό τους ή αντεπιτίθενται, αλλά εκδηλώνουν την ψυχική τους αναστάτωση με απόσυρση, κλάμα ή θυμό (Olweus, 1996).

Έχουν συνήθως περισσότερο άγχος και ανασφάλεια από τους άλλους μαθητές, και εμφανίζονται προσεκτικοί, ήσυχοι και ευαίσθητοι, με εσωστρεφή προσωπικότητα

(Lowenstein, 1994), και ελάχιστους ή καθόλου φίλους (Trinder, 2000). Δεν εμφανίζουν επιθετική ή προκλητική συμπεριφορά και έχουν μια αρνητική στάση απέναντι στη βία.

Αν είναι αγόρια, είναι σωματικά πιο αδύναμα από τα υπόλοιπα της ομάδας, ή φαίνονται διαφορετικά ή έχουν μια σωματική ιδιαιτερότητα. (Hazler, 1996; Lowenstein, 1996 ;Olweus, 1996). Συχνά είναι παιδιά με διαφορετική εθνικότητα ή θρησκεία.

Έχουν ελάχιστες επικοινωνιακές δεξιότητες ή είναι μαθητές με ανεπτυγμένη μαθητική κουλτούρα. Έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, είναι συνήθως παθητικοί δέκτες με έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις, όπως άγχος, φόβο, θυμό, κλάμα και απειλές, καθώς και μεγάλη δυσκολία στο να υπερασπιστούν τον εαυτό τους (Olweus, 1996 ; Trinder, 2000).

Το κοινό στοιχείο που χαρακτηρίζει θύτες και θύματα, είναι η ανασφάλεια την οποία εκφράζουν με διαφορετικό τρόπο. Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, είναι πολύ πιθανό να δημιουργήσει ένα κλίμα φόβου και ανασφάλειας στο σχολείο, ενώ τα θύματα αλλά και οι θύτες αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο να κάνουν φίλους, μαθησιακές δυσκολίες ή αποτυχίες στο σχολείο, αισθάνονται μοναξιά και υιοθετούν προβληματικές συμπεριφορές (κλοπές, χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, αποβολές ή διακοπή του σχολείου). Το δυσμενέστερο στοιχείο του bullying φαίνεται ότι είναι το γεγονός ότι οι θύτες διατηρούν αυτή τη συμπεριφορά και μετά την ενηλικίωσή τους, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να δημιουργήσουν μια ομαλή κοινωνική ζωή ή να οδηγηθούν στην παραβατικότητα.

4.6 Το παιδί «θύτης – θύμα» και οι παρατηρητές

Μολονότι οι περισσότεροι ερευνητές επικεντρώνονται στη μελέτη των χαρακτηριστικών των θυτών και των θυμάτων, υπάρχουν ερευνητικές μελέτες που αναδεικνύουν και μια τρίτη κατηγορία την οποία απαρτίζουν άτομα που υφίστανται θυματοποίηση αλλά και πρωταγωνιστούν ως θύτες. Περίπου το 4-19% των παιδιών που εμπλέκονται σε επεισόδια εκφοβισμού κατηγοριοποιούνται ως θύματα-θύτες (Marini & al., 2006), διότι η εκφοβιστική τους συμπεριφορά τροφοδοτεί συνεπακόλουθα την εκδικητικότητα των άλλων (Bollmer, & al. 2005).

Εκδηλώνουν λοιπόν ένα ευρύ φάσμα δυσπροσαρμοστικότητας με προεξάρχοντα χαρακτηριστικά αφενός μεν προβλήματα εσωτερίκευσης (χαμηλό αυτοσυναίσθημα,

υψηλά επίπεδα άγχους και κατάθλιψης), τα οποία συνάδουν με την ταυτότητα του θύματος και αφετέρου

προβλήματα εξωτερίκευσης, όπως κάκιστη σχέση με το σχολείο, άκρως προβληματική επικοινωνία με τους συνομηλίκους, τα οποία συνάδουν με τις συνέπειες που υφίστανται οι θύτες. Βιώνουν δε το μεγαλύτερο κοινωνικό εξοστρακισμό (*Graham & Juvenen, 1998*).

Τα παιδιά αυτά απαντώνται στη βιβλιογραφία και ως “επιθετικά θύματα” ή “προκλητικά θύματα”. Διαφέρουν όμως από τα κλασσικά γιατί δεν είναι υποτακτικά και παθητικά. Τουναντίον είναι ιδιαίτερα οξύθυμα, προκαλούν εύκολα τους άλλους (*Swartz, 2000*), είναι υπερενεργητικά και παρορμητικά περισσότερο από τους θύτες (*Juvenen et al., 2003*), διακόπτουν συζητήσεις, δυσκολεύονται να κάνουν υπομονή (*Green, 2000*). Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα των *Marini et al. (2006)* τα παιδιά που εκφοβίζουν και συγχρόνως εκφοβίζονται μέσω ψυχολογικών απειλών και εκβιασμών (έμμεσος εκφοβισμός) εμφανίζονται να αποδέχονται, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τους θύτες, τις τακτικές αυτές ως την αποτελεσματικότερη στρατηγική για να βγάλει κανείς τους άλλους από τη μέση ικανοποιώντας στο έπακρο τις αρχηγικές του τάσεις.

Απότοκο όλων αυτών είναι ότι είναι άκρως αντιπαθητικά από τους συνομηλίκους και για αυτό βιώνουν το μεγαλύτερο εξοστρακισμό (*Schwartz, 2000*). Σε σχέση με τα θύματα και τους θύτες προέρχονται από περισσότερο δυσλειτουργικές οικογένειες με πολλά προβλήματα, στις οποίες βίωσαν σκληρή πειθαρχία, εχθρότητα από τους γονείς και πιθανή κακοποίηση (*Schwartz, 2000*).

Τέλος, πρέπει να αναφερθούμε στους παρατηρητές(bystanders), οι οποίοι επηρεάζονται από τον εκφοβισμό. Φοβούνται μήπως πληγωθούν και οι ίδιοι, μήπως γίνουν νέοι στόχοι του θύτη, ίσως και μήπως κάνουν κάτι που θα χειροτερέψει την κατάσταση. Έτσι συνήθως παρακολουθούν απλά και σπάνια συμμετέχουν ή παρεμβαίνουν ενεργά και βοηθούν το θύμα.

Κεφάλαιο 5: Αίτια σχολικής βίας

Εισαγωγή

Ζούμε σε μια κοινωνία που αλλάζει συνεχώς, μια κοινωνία που φημίζεται για τη δυνατότητα γρήγορης προσαρμογής της σε νέα και ξένα πρότυπα. Τα καθημερινά τραγικά γεγονότα δείχνουν ότι είμαστε στην αφετηρία μιας πορείας που οδηγεί όλο και πιο γρήγορα σε τρόπους ζωής και μορφές συμπεριφοράς των “προηγμένων” χωρών, όπου η βία αποτελεί καθημερινό και μαθημένο φαινόμενο. Παρ’ ότι στη χώρα μας το φαινόμενο αυτό - κατά τη γνώμη μερικών - δεν έχει πάρει ακόμα εκρηκτικές διαστάσεις, αλλά αποκαλύπτεται πλέον με τραγικό τρόπο, οφείλουν όλοι, η πολιτεία κατ’ αρχήν και οι διάφοροι φορείς κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπως η οικογένεια, το σχολείο, η τηλεόραση, να ενδιαφερθούν σοβαρά και να ασχοληθούν από κοινού πιο αποτελεσματικά, με την αντιμετώπιση του φαινομένου της βίας, πριν καταλήξουμε να συζητάμε για την παιδική και εφηβική εγκληματικότητα, ως καθημερινό φαινόμενο στα σχολεία μας, όπως συζητάμε αυτές τις ημέρες για τις καταλήψεις στα σχολεία και τα δυσάρεστα γεγονότα που συμβαίνουν σ’ αυτά. *(Βία και Επιθετικότητα στο σχολείο Ημ/νία: 6/11/2006*

eleftherovima)

Όπως επισημαίνει ο Ευστράτιος Παπάνης, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου, η βία λαμβάνει ποικίλες μορφές και δεν υπάρχει ένας καθολικός ορισμός της. Συνήθως ως βία ορίζεται η χρήση της φυσικής δύναμης ή της πίεσης - απειλής εναντίον ενός μεμονωμένου ατόμου ή κατά μιας ομάδας που μπορεί να οδηγήσει στο θάνατο, στον τραυματισμό ή στη γένεση ψυχολογικών διαταραχών (*World Health Organization, 1999, p.2*). *Σχολική βία: Φαινόμενο της εποχής Ημερομηνία δημοσίευσης: 19 Σεπτεμβρίου 20)*

Από την άλλη, ο καθηγητής *Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών* υποστηρίζει ότι αν και το σχολείο είναι μια υποχρεωτική ου-τοπία και όχι ένας κοινωνικός χώρος (αφού δεν φαίνεται να μπορεί ούτε να επηρεάσει τα όσα συμβαίνουν «έξω από αυτό» ούτε να δώσει υπέρ-αξία στη γνώση), φαίνεται να καλλιεργεί τη *libido domimandi*, δηλαδή την επιτυχία με κάθε μέσο. *(ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ - 29/03/2008)*

Γενικά όμως, οι λόγοι που οδηγούν στην άσκηση βίας είναι πολλοί και διαφέρουν ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των ατόμων, την ιστορική συγκυρία, την κουλτούρα και τον πολιτισμό. Στους εκλυτικούς παράγοντες περιλαμβάνονται τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, η ελλιπής καλλιέργεια, οι καθ' ἑξίν βίαιες συμπεριφορές που ενισχύονται από το περιβάλλον, η φαντασίωση της βίας, οι ελλιπώς αναπτυγμένες επικοινωνιακές ικανότητες, η ανεπαρκής γονική υποστήριξη και επιρροή, οι άδικες τιμωρίες και η κακοποίηση των παιδιών, η φτώχεια, ο υπερπληθυσμός και ο συνωστισμός, η επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και οι κοινωνικές νόρμες. Η βία είναι μια μορφή έκφρασης του θυμού ή του φόβου, και αποτελεί μια φυσιολογική ανθρώπινη αντίδραση (*Harvard – EDC, 1996*). Μαθαίνεται σε μικρή ηλικία, συνεπώς μπορεί να αποφευχθεί μέσα από πρώιμες θετικές εμπειρίες (*American Psychological association, 1993*).

Εν τέλει, πολλές ερευνητικές μελέτες συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι μια σύνθετη αλληλεπίδραση πολλών διαφορετικών παραγόντων, μπορεί να οδηγήσει παιδιά και εφήβους σε βίαιη συμπεριφορά. Στους παράγοντες αυτούς περιλαμβάνονται:

5.1 Οικογένεια

Όλες οι έρευνες σχετικά με τη βίαιη συμπεριφορά και τις επιθετικές σχέσεις παιδιών και εφήβων καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το φαινόμενο συνδέεται άμεσα με την οικογένεια και ειδικότερα με τις εμπειρίες που αποκτά το άτομο στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης του. Με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης στην οικογένεια ο νέος άνθρωπος αποδέχεται και εσωτερικεύει τους κανόνες και τις αξίες του κοινωνικού και πολιτισμικού συστήματος. Παράλληλα, διαμορφώνει αντιλήψεις, αντιγράφει στάσεις και πρότυπα συμπεριφοράς, μαθαίνει και δοκιμάζει μορφές αντίδρασης σε καταστάσεις με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπο. Δυσάρεστες εμπειρίες, συγκρούσεις και προβλήματα στην οικογένεια βρίσκουν αργότερα την έκφραση τους στο σχολείο, όπου γίνονται αντιληπτά και αξιολογούνται για πρώτη φορά επίσημα τα αποτελέσματα της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης (*Νόβα- Καλτσούνη, 2004*).

Σημαντικός είναι όμως ο ρόλος της οικογένειας και στην θυματοποίηση, καθώς το περιβάλλον στο οποίο έχει μεγαλώσει ένα παιδί μπορεί να επηρεάσει στη συνέχεια την πιθανότητα θυματοποίησής του, δηλαδή το παιδί να γίνει το θύμα λόγω έλλειψης αυτοεκτίμησης.

Επίσης, περιπτώσεις όπου εμφανίζονται διακεκομμένες σχέσεις γονέων-παιδιών, χωρισμένοι γονείς, ασταθή νοικοκυριά με συχνές μετακομίσεις, πολυπληθής οικογένεια, διαταραγμένες σχέσεις μεταξύ γονέων, γονείς με ηθικά ασταθή ή αντικοινωνική προσωπικότητα και ασυνεπείς τρόποι επιβολής πειθαρχίας, αυξάνεται κατά πολύ η πιθανότητα τα παιδιά να ρέπουν προς παραβατικές μορφές συμπεριφοράς. (*Φαρσεδάκης Ι.*)

Από ερευνητικά πορίσματα έχει αποδειχθεί ότι οι οικογένειες των δραστών σχολικής βίας και συγκεκριμένα εκφοβισμού εμφανίζονται ανεπαρκώς συνεκτικές και υποστηρικτικές ενώ οι οικογένειες των θυμάτων βρίσκονται στο αντίθετο άκρο με υπερβολική προστατευτικότητα η οποία δεν επιτρέπει στο παιδί να αναπτύξει την κοινωνικότητά του και να συνάψει σχέσεις. (*Rigby K.*)

Επιπλέον, η εμπειρική διερεύνηση του ρόλου της ενδοοικογενειακής βίας παραπέμπει σε αυξημένες πιθανότητες εμφάνισης πρώιμης εγκληματικής σταδιοδρομίας καθώς, η συμμετοχή των ανηλίκων σε βίαιες μορφές εγκληματικότητας συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με την κακοποίησή τους. (*Ζαραφωνίτου Χρ., Εμπειρική Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995*)

Ειδικότερα, όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας, διαπιστώνεται ότι ο οικογενειακός θεσμός «έχει υποστεί ριζική μεταλλαγή κατά τα μεταπολεμικά χρόνια, με κύρια χαρακτηριστικά τη μείωση του αριθμού των παιδιών, την αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων και την ταυτόχρονη, συχνά, επαγγελματική δραστηριοποίηση τόσο του συζύγου όσο και της συζύγου» (*Κουράκης Ν., Έφηβοι Παραβάτες και Κοινωνία: Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα, Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 1999,*)

Οι αλλαγές αυτές έχουν σε ορισμένες περιπτώσεις ως αποτέλεσμα την δημιουργία συγκρούσεων ως προς τους νέους ρόλους που καλούνται να αναλάβουν οι γονείς, ως προς το είδος των μεταξύ τους υποχρεώσεων και των σκοπών που επιδιώκουν στους κόλπους της οικογένειας.

Με λίγα λόγια, τα στοιχεία της οικογενειακής ζωής, που φαίνεται να συνδέονται σήμερα περισσότερο με την έκφραση της σχολικής επιθετικότητας και θυματοποίησής θα μπορούσαν να συνοψιστούν στις ψυχικές διαταραχές των γονέων, τις διαλυμένες οικογένειες, την εισαγωγή του παιδιού σε ίδρυμα, το φτωχό κοινωνικό - μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα θα αναφερθούμε παρακάτω.

5.1.1. Μίμηση

Ένας τρόπος με τον οποίο γίνονται επιθετικά τα παιδιά είναι η μίμηση μέσα στην οικογένεια. Έτσι οικογένειες που είναι γενικά επιθετικές, έχουν παιδιά που είναι κι αυτό επιθετικό. Και αυτό συμβαίνει διότι τα παιδιά μαθαίνουν να φέρονται επιθετικά από τους ίδιους τους γονείς ή άλλους ενήλικους, παρατηρώντας τους και αντιγράφοντας τη συμπεριφορά τους.

Υπάρχουν, δηλαδή, παράγοντες που εξωθούν ή βοηθούν να εκδηλωθεί η επιθετικότητα τους, αν συντρέχουν και κάποιοι άλλοι λόγοι όπως χαμένα όνειρα, παρεμποδίσεις, απαγορεύσεις, ανεκπλήρωτες επιθυμίες.

5.1.2 Επιβολή ορίων

Σύμφωνα με το Παιδαγωγικού Ινστιτούτου(Αθήνα 2000)κάποια από τα παιδιά που συμπεριφέρονται επιθετικά προέρχονται από οικογένειες που έχουν δυσκολία να βάλουν σαφή όρια στη συμπεριφορά τους. Δηλαδή, ανέχονται συχνά απαράδεκτες συμπεριφορές των παιδιών τους, που μπορούν να απευθύνονται προς τους ίδιους τους γονείς, άλλους ενήλικες, τα αδέρφια, τους φίλους.

Σε ορισμένες πάλι περιπτώσεις οι γονείς των επιθετικών παιδιών βάζουν όρια σε μη αποδεκτές συμπεριφορές των παιδιών τους, αλλά το κάνουν με τρόπο αρνητικό, χρησιμοποιώντας σωματικές τιμωρίες, άγρια συναισθηματικά ξεσπάσματα κτλ. Προσπαθούν να ελέγξουν, δηλαδή, τη βίαιη συμπεριφορά του παιδιού χρησιμοποιώντας βία. Όμως η βία των γονέων δεν μπορεί παρά να φέρει περισσότερες βίαιες αντιδράσεις εκ μέρους των παιδιών, οι οποίες δεν εκδηλώνονται προς τους γονείς, αλλά σε άλλα πιο αδύναμα παιδιά. Όπως βρέθηκε λοιπόν στην έρευνα του, τα παιδιά που προαναφέραμε, πιστεύουν ότι οι γονείς τους τα τιμωρούν άδικα είναι και πιο επιθετικά.

Επομένως, η ασαφή επιβολή ορίων εκ μέρους των γονέων προς τα παιδιά τους, που οδηγεί σε μία υπέρμετρη ανεκτικότητα και έναν νεανικό «εγωκεντρισμό», δηλαδή τα παιδιά θέλουν να είναι το επίκεντρο και τα πάντα να του ανήκουν. Υπάρχουν λοιπόν τέσσερις κατηγορίες όπου θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τους γονείς όπου διαφέρουν

μεταξύ

τους.

Από την μια, υπάρχουν γονείς με ασφυκτικούς χρόνους, γεμάτοι άγχος, κουρασμένοι και με έλλειμμα προσωπικής ικανοποίησης, δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις ανάγκες του παιδιού το οποίο χρειάζεται προσοχή, φροντίδα και επικοινωνία. Γονείς οι οποίοι προσπαθώντας να τακτοποιήσουν τα αισθήματα ενοχής που τους δημιουργεί

αυτή η κατάσταση, σπεύδουν να ικανοποιήσουν όλες τις απαιτήσεις και επιθυμίες των παιδιών τους, με αποτέλεσμα, όταν τα παιδιά δεν επιτυγχάνουν αυτό που θέλουν, να καταφεύγουν στην αυθάδεια και στην οποιασδήποτε μορφής επιθετικής συμπεριφοράς, όπως στα κλάματα, τις φωνές, τους καυγάδες.

Από την άλλη υπάρχουν και οι υπερβολικά αυστηροί γονείς οι οποίοι τιμωρούν συχνά το παιδί ανάλογα με τη δική τους συναισθηματική κατάσταση και δεν αφήνουν περιθώρια συναισθηματικής αντίδρασης και έκφρασης από μέρους του παιδιού.

Αλλά και το αντίθετο του αυστηρού γονέα, οι υπερβολικά παραχωρητικοί γονείς που δεν θέτουν όρια στη συμπεριφορά του παιδιού.

Η ακόμη και οι αδιάφοροι γονείς που αγνοούν τελείως ή και απορρίπτουν το παιδί, με αποτέλεσμα και αυτοί με την σειρά τους όπως και οι παραπάνω, μια βίαιη συμπεριφορά του παιδιού.

5.1.3 Τρόποι ανατροφής

Πάντα υπήρχαν οικογένειες που είχαν δυσκολία να δείξουν με τρόπο πειστικό ότι αγαπούν το παιδί τους. Αυτό έχει ως άμεσο αντίκτυπο συχνές δυσκολίες στις σχέσεις γονέων – παιδί, και το αμέσως επόμενο αποτέλεσμα είναι τα παιδιά αυτά να εκφοβίζουν άλλα παιδιά και γενικά να διαπράττουν επιθετικές πράξεις. Έτσι, τα παιδιά αυτά, συνήθως αγόρια, δε φαίνεται να πιστεύουν ότι οι γονείς νοιάζονται γι' αυτά και ότι είναι σημαντικά γι' αυτούς. Στις περιπτώσεις αυτές, η έλλειψη ζεστασιάς και αγάπης συμβάλλουν στη δημιουργία επιθετικής και εχθρικής στάσης του παιδιού προς άλλους ανθρώπους.

5.1.4. Άγχος στην οικογένεια

Το άγχος στην οικογένεια είναι ακόμη ένα από τα αίτια της σχολικής βίας που επιφέρει έντονα οικονομικά προβλήματα, διαταραγμένες σχέσεις γονέων κ. λ. π .

Τα παιδιά αυτών των οικογενειών, γίνονται επιθετικά και παρουσιάζουν προβλήματα συμπεριφοράς αναπτύσσοντας έναν μηχανισμό άμυνας που ονομάζεται «ταύτιση με τον επιτιθέμενο» Το παιδί δηλαδή φοβάται αυτόν που επιτίθεται και για να αποφύγει το φόβο αυτό, εσωτερικεύει το πρότυπο του επιτιθέμενου και κάνει το ίδιο. Όπως και το παιδί που αντιδρά «προβληματικά», χτυπώντας ή ενοχλώντας τους άλλους, προσπαθεί να επικοινωνήσει μαζί μας. (Copyright 2008 X. K. Τεγοπούλου Εκδόσεις A.E.)

5.1.5. Τηλεοπτική βία

Πολλά παιδιά σήμερα δεν παίζουν και οι γονείς ως κουρασμένοι και πολυάσχολοι τα εναποθέτουν κυριολεκτικά μπροστά στην τηλεόραση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα παιδιά να παρακολουθούν με τις ώρες τηλεόραση, να παίζουν μόνο με ηλεκτρονικά παιχνίδια και κατ' αυτόν τον τρόπο να εξοικειώνονται με την τηλεοπτική βία. Σύμφωνα με τον Bandura (1973) η ποσότητα της βίας που τα παιδιά καθημερινά «δέχονται από την τηλεόραση ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την επιθετική συμπεριφορά τους. Σύμφωνα πάλι με στοιχεία ερευνών, πεντάχρονα παιδιά παρακολουθούν μέχρι 70 φόνους και μέχρι 2.700 σκηνές βίας την βδομάδα. Πρόκειται για σκηνές τις οποίες τα παιδιά αντιλαμβάνονται ως τον πραγματικό κόσμο, ενώ οι ήρωες γίνονται πρότυπα για την συμπεριφορά τους.

5.1.6. Λεκτική ή σωματική βία

Η οικογενειακή βία παίρνει πολλές μορφές βίας. Η μορφή της λεκτικής ή σωματικής επιθετικότητας είναι αυτή που οδηγεί το παιδί σε μία κατάσταση αδυναμίας και απομόνωσης, αλλά κυρίως το εθίζουν στη βία (Wahl, 1990, Wehr, 2002). Το παιδί δοκιμάζει την απόρριψη, την αδιαφορία και την παραμέληση, στοιχεία που μειώνουν την αυτοπεποίθηση, καταρρακώνουν την αυτοεικόνα του και το γεμίζουν ένταση και επιθετικότητα ή μειονεξία και παθητικότητα. Μεγαλύτερο όμως κίνδυνο να οδηγηθούν σε βίαιη συμπεριφορά και στην υιοθέτηση εκφοβιστικών πρακτικών, διατρέχουν τα παιδιά και έφηβοι που έχουν πέσει και τα ίδια θύματα της βίας ή έχουν γίνει μάρτυρες της βίας μεταξύ των γονιών τους. Έτσι, όταν ένα παιδί εκτίθεται επανειλημμένα σε επιθετικές πρακτικές ως παρατηρητής στους κόλπους της οικογένειας, έχει αυξημένες πιθανότητες να οδηγηθεί και το ίδιο σε εκφοβιστικές συμπεριφορές στην ομάδα των συνομηλίκων, ενστερνιζόμενο για τον εαυτό του το ρόλο του «θύτη». Ενώ, όταν το ίδιο το παιδί γίνεται αποδέκτης βίας και επιθετικότητας από τους γονείς του, μπορεί να εκδηλώσει συμπεριφορές και εκφοβισμού και θυματοποίησης, υιοθετώντας για τον εαυτό του το ρόλο του «θύτη/ θύματος». Οι εμπειρίες αυτές επηρεάζουν επίσης και τις αντιλήψεις και τη στάση των παιδιών απέναντι στη βία (Boulton, et al., 2001)

5.1.7. Οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο

Οι μεταβολές που σημειώθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες στο οικονομικό και κοινωνικό πεδίο και έχουν επηρεάσει το θεσμό της οικογένειας σε όλο το δυτικό κόσμο σε τέτοιο βαθμό, ώστε να εκφράζονται φόβοι για το μέλλον του ίδιου του θεσμού (*Burkart/ Kohli, 1992*). Οι συνέπειες των αλλαγών αυτών αποτυπώνονται στις αυξήσεις των διαζυγίων και των μονογονεϊκών οικογενειών, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών να έχει την εμπειρία της συμβίωσης με ένα μόνο γονέα.

Παράλληλα, ένας σημαντικός αριθμός παιδιών ζει μια οικογενειακή ζωή γεμάτη συγκρούσεις, χωρίς χωρισμό ή διαζύγιο, δηλαδή σε μία αδιευκρίνιστη κατάσταση σύγχυσης και ανασφάλειας, η οποία πολλαπλασιάζει τις πιθανότητες έκφρασης επιθετικής συμπεριφοράς (*Beck – Gernshem, 1998, Buettner, 2002*)

5.1.8. Άλλες εμπειρικές προσεγγίσεις

Ø Μια προσέγγιση του θέματος προκύπτει από τη θεωρία της “προσκόλλησης” όπου το παιδί είναι δεμένο με τη μητρική παρουσία και φροντίδα και φοβάται μήπως η μητέρα του φύγει μακριά ή το εγκαταλείψει. Τα παιδιά αυτά είναι υπερεξαρτημένα, γεγονός με αρνητικές επιπτώσεις στη συναισθηματική ανάπτυξη και ωριμότητα τους καθώς και στην καθημερινότητα του σπιτιού (*Bowlby, 1969*), και ιδιαίτερα από την έννοια των εσωτερικών μοντέλων εργασίας. Τα εσωτερικά αυτά μοντέλα εργασίας στη θεωρία της προσκόλλησης είναι οι αναπαραστάσεις που δημιουργεί το μικρό παιδί για τα πρόσωπα με τα οποία προσκολλάται. Για παράδειγμα ένα παιδί που είναι αποδέκτης μητρικής φροντίδας και αγάπης θα οικοδομήσει ένα μοντέλο εργασίας θετικό για τον κηδεμόνα του, ενώ ένα παιδί που βιώνει απόρριψη και μη αποδοχή θα οικοδομήσει ένα μοντέλο για τον κηδεμόνα αρνητικό.

Ø Ο *Main (1991)* από την άλλη, υποστηρίζει ότι ένα παιδί αναπτύσσει εσωτερικά μοντέλα εργασίας για τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν με τα πρώτα πρόσωπα ανατροφής, τα οποία γενικεύονται και επηρεάζουν τις σχέσεις με τους συνομηλικούς στην παιδική και εφηβική ηλικία, εκτός αν γίνει μία γνωστική επαναξιολόγηση που είναι απίθανο να συμβεί πριν την εφηβεία. Οι *TROY & Sroyfe (1987)*, εξέτασαν το θεωρητικό υπόβαθρο αυτής της προσέγγισης στις σχέσεις «θύτη/ θύματος» και υποστήριξαν ότι τα παιδιά με σχέσεις ανασφαλούς προσκόλλησης προς τη μητέρα, διακατέχονται από έλλειψη εμπιστοσύνης, περιμένουν εχθρότητα από αυτούς με τους

οποίους αλληλεπιδρούν και έτσι μπορεί να αναπτύξουν συμπεριφορές εκφοβισμού προς τους συνομηλίκους τους. Αντίθετα τα παιδιά που είχαν αντιφατικές σχέσεις προσκόλλησης (έλξης- απώθησης) και ανασφάλειας, είναι πιθανόν να αμφιβάλλουν για την αποτελεσματικότητα τους ως προς την επιρροή του προσώπου ανατροφής και αν και παραμένουν κάπως ανεξάρτητα, έχουν έλλειψη αυτοεκτίμησης και εμπιστοσύνης στον εαυτό τους κι έτσι είναι πιο επιρρεπή στο να δεχθούν εκφοβισμό και να θυματοποιηθούν από τους συνομηλίκους τους.

Ø *O Olweus (1980)* υποστήριξε ότι στο βαθμό επιθετικότητας των αγοριών προς τους συνομηλίκους τους συνέβαλαν το ταμπεραμέντο των αγοριών, δηλαδή στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους όπως ότι είναι πιο δραστήριοι και θερμόαιμοι, ο αρνητισμός της μητέρας (η έλλειψη στοργής), η συγκατάθεση της μητέρας για έκφραση επιθετικότητας και οι εξουσιαστικοί ρόλοι των γονέων.

Ø *Loeber & Dishion (1984)* διαπίστωσαν ότι τα παιδιά των οποίων οι γονείς χρησιμοποιούσαν ασυνεπείς και αναποτελεσματικές μεθόδους πειθαρχίας σε συνδυασμό με φυσική τιμωρία, ήταν πιο πιθανό να αναπτύξουν επιθετική συμπεριφορά στις αλληλεπιδράσεις τους με τους συνομηλίκους.

Ø *Oi Patterson et al. (1990)* σε μία προσπάθεια να συνθέσουν τα παραπάνω ευρήματα, υποστήριξαν ότι η πλημμελής πειθαρχία από τους γονείς και οι πρακτικές ελέγχου θεωρείται ότι οδηγούν σε προβλήματα συμπεριφοράς στην παιδική ηλικία και στη συνέχεια στην αποτυχία στο σχολείο και στην απόρριψη από τους μη παρεκκλίνοντες συνομηλίκους. Τα αποτελέσματα αυτά παρατηρούνται κυρίως σε παιδιά που έχουν ισχυρούς δεσμούς με μια αποκλίνουσα ομάδα συνομήλικων και που συνεχώς εμπλέκονται σε αποκλίνουσα συμπεριφορά.

5.2 Σχολείο

Μετά την οικογένεια, το σχολείο αποτελεί τη πιο βασική μονάδα δευτερογενούς κοινωνικοποίησης, που αποβλέπει στον «εξανθρωπισμό» του νέου άτομου και στη διάπλαση του σε «κοινωνική- πολιτιστική προσωπικότητα». Αυτό σημαίνει ότι μια από τις βασικές του αποστολές, είναι και η μείωση των επιθετικών αντιδράσεων των μαθητών του και η καλλιέργεια σχέσεων αλληλεγγύης και ενδυνάμωσης ανάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας, έτσι ώστε να δώσει στο κοινωνικό σύνολο ανθρώπους ειρηνικούς και με λιγότερες «επιθετικές εξορμήσεις».

Στο σχολείο όμως υπάρχει ένα γενικό πρόγραμμα και κάποιοι στόχοι που πρέπει να επιτευχθούν κατά τη διάρκεια της φοίτησης του παιδιού. Υπάρχει όμως μια διαφορά

ανάμεσα στο ανεπίσημο - οικείο - και στο επίσημο περιβάλλον του σχολείου. Η κατεύθυνση του σχολείου προς το γραμματισμό και την υιοθέτηση νέων αξιών από το παιδί, διαφοροποιεί τη γενική κοινωνική πρακτική, και την ποιότητα σχέσεων των ατόμων που έχουν κύρος και εξουσία (διδασκόντων) και των παιδιών (διδασκόμενων). Έτσι εκ των πραγμάτων, το παιδί βρίσκεται αντιμέτωπο μ' ένα σύνολο νέων συμπεριφορών που πρέπει να μάθει και να υιοθετήσει.

Υπάρχουν όμως έντονα και οι συμπεριφορές που προέρχονται από το οικογενειακό περιβάλλον οι οποίες είναι πολύ πιθανόν να απορρίπτονται από την κοινωνία του σχολείου. Το παιδί στην περίπτωση, που λόγω έλλειψης κοινωνικών δεξιοτήτων, ή για ενδογενείς αναπτυξιακούς λόγους, ή ακόμα και λόγω των υποκειμενικών αντιλήψεων, δεν υιοθετήσει τις νέες συμπεριφορές που απαιτεί το νέο περιβάλλον, είναι πιθανόν να έρθει σε σύγκρουση με αυτό και ως συνέπεια να παρουσιάσει επιθετική συμπεριφορά. (Βουϊδάσκης, 1996).

Η συναισθηματική λοιπόν διάσταση της ανάπτυξης σε σχέση με το σχολείο, εκφράζεται κυρίως μέσα από τη θετική ή αρνητική στάση - διάθεση του μαθητή απέναντι στο σχολείο και στο σύνολο των αξιών που αυτό αντιπροσωπεύει. Η κοινωνική διάσταση της ανάπτυξης εκδηλώνεται κυρίως με την προσκόλληση και τη διαδίκτυωση ή μη του μαθητή στο κοινωνικό ιστό της ομάδας τάξης, ενώ η γνωστική διάσταση εκφράζεται με τη γενικότερη ικανότητα του μαθητή για αυτό-αξιολόγηση σχετικά με τις ικανότητες του απέναντι στις απαιτήσεις του σχολείου. (Πατσαλης, 2003).

Έτσι, διαπιστώνεται ότι εκτός από την γνώση την οποία πρέπει να αποκομίσουν οι μαθητές εξίσου σημαντικά είναι, η κατανόηση των αναγκών τους από πλευράς των καθηγητών, ο εντοπισμός των ιδιαιτεροτήτων κάθε μαθητή ώστε να εξασφαλίζεται η ηθική, κοινωνική και πνευματική ωρίμανσή τους.

5.2.1 Ο τρόπος διδασκαλίας

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά ενός σχολείου είναι ο τρόπος διδασκαλίας των μαθημάτων ο οποίος πρέπει να ευνοεί και να προκαλεί την συμμετοχή των μαθητών καλλιεργώντας το διάλογο και αναπτύσσοντας με αυτό τον τρόπο τις μαθησιακές τους ικανότητες. Η μη συμμετοχή των μαθητών και η έλλειψη ενδιαφέροντος μετατρέπει το μάθημα σε καταναγκασμό και τους ωθεί στην εξεύρεση τακτικών ώστε να μειώσουν την ανία που νιώθουν κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, γεγονός

που καθιστά αδύνατη τη συνεργασία με τους καθηγητές και εκφράζει την έλλειψη πειθαρχίας που επικρατεί στην τάξη. Οι αναχρονιστικές μέθοδοι διδασκαλίας που προκαλούν την γενικότερη δυσαρέσκεια των μαθητών, αποτελούν σαφώς ένα χρόνιο πρόβλημα της εκπαίδευσης και ανάγονται στην αναπαραγωγή παλαιότερων αυταρχικών νοοτροπιών και στην έλλειψη κατάλληλων επιμορφωτικών προγραμμάτων για το διδακτικό προσωπικό(*Κουράκης Ν., όπ. π., σελ. 79*)

Η ανία για παράδειγμα που μπορεί να επικρατεί στην τάξη κατά τη διάρκεια του μαθήματος αλλά και γενικότερα στο σχολικό περιβάλλον, μπορεί να προκαλέσει την εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς με σκοπό την αύξηση του ενδιαφέροντος μεταξύ των μαθητών. Η ανία μπορεί να προκαλείται είτε από το περιεχόμενο του μαθήματος το οποίο μπορεί να θεωρείται από πολλούς μαθητές αδιάφορο, δυσνόητο ή άσχετο με τις ανάγκες τους είτε από την ακαταλληλότητα της μεθόδου που ακολουθείται από τους καθηγητές.

Εκτός όμως από την ανία, η έλλειψη δημιουργικών δραστηριοτήτων όπως αθλητικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων δημιουργούν και αυτά με την σειρά τους αποστροφή για το χώρο του σχολείου με αποτέλεσμα να παρατηρούνται κρούσματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς δυσχεραίνοντας τη σύναψη υγιών σχέσεων μεταξύ μαθητών αλλά και μεταξύ μαθητών και καθηγητών(*Rigdy K., όπ. π., σελ. 82*).

5.2.1.1. Μέθοδοι και προγράμματα διδασκαλίας

Οι μέθοδοι και τα προγράμματα διδασκαλίας ενός σχολείου, καθώς και τα συστήματα πειθαρχίας και αξιολόγησης των μαθητών μπορούν να συμβάλλουν ή να δημιουργήσουν και αυτά τις προϋποθέσεις για την καλλιέργεια και την ανάπτυξη ανταγωνιστικών σχέσεων ανάμεσα στους μαθητές που μπορεί να οδηγήσουν στην εμφάνιση επιθετικών συμπεριφορών και θυματοποίησης στο σχολικό περιβάλλον. Αναφερόμενη στο ελληνικό σχολείο η *Ηλίου (1994 :142)* κάνει λόγο για «απολιθωμένο» σχολείο με εγκλωβισμένους και χειραγωγημένους μαθητές. Ενώ κύρια γνωρίσματα του ελληνικού σχολείου, σύμφωνα με τον *Κωνσταντίνου (1997)* εξακολουθούν να είναι «ο συγκεντρωτισμός, η ιεραρχική οργάνωση και ο γραφειοκρατικός τρόπος λειτουργίας του».

Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν προκαθορισμένοι κανόνες και διαδικασίες καθώς και άμεση καθοδήγηση από τους ανώτερους. Το γραφειοκρατικό μοντέλο οργάνωσης δεν προωθεί την ανάληψη πρωτοβουλιών από τους εκπαιδευτικούς ούτε την ενεργό συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων και δεν αναπτύσσει την αυτενέργεια του

μαθητή. Με την κυριαρχία του γνωστικού ρόλου το ελληνικό σχολείο ενδιαφέρεται κυρίως για την παράδοση της διδακτέας ύλης, μηχανικά και κονσερβοποιημένα, χωρίς να μυεί το μαθητή στην τέχνη του «σκέπτεσθαι». Παράλληλα αναδεικνύει τον εκπαιδευτικό ως κυρίαρχο πρόσωπο μέσα στην τάξη με εξουσιαστικές σχέσεις πάνω στο μαθητή με αποτέλεσμα να είναι ο τελευταίος στην ιεραρχία. Η δράση επομένως του σχολείου είναι απόλυτα «θεσμοθετημένη» και λειτουργεί ως βάση της ενδοσχολικής επικοινωνίας, πάνω στην οποία στηρίζεται η διαδικασία της αγωγής (Κτιστανιώου, 2004).

Έτσι η αξιολόγηση των μαθητών από το δάσκαλο που συνήθως γίνεται με μοναδικό κριτήριο τη σχολική επίδοση και την ανταπόκριση ή μη του μαθητή στο σχολικό πρόγραμμα, καθώς και οι ομοιόμορφες διδακτικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται και χαρακτηρίζονται από έλλειψη ευελιξίας, καθώς και από μια αδυναμία να «αφουγκραστούν» τη διευρυνόμενη κοινωνική και πολιτισμική ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού (Πατσάλης, 2003), θέτουν τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία μιας «δεύτερης» τάξης μαθητών. Οι μαθητές αυτοί, δηλαδή της δεύτερης τάξης που αναφέραμε παραπάνω, οι οποίοι συνήθως παίρνουν χαμηλότερους βαθμούς, αναπτύσσουν μία αρνητική στάση προς τις σχολικές εργασίες και τους σχολικούς κανόνες, αντιλαμβάνονται το σχολείο ως βαρετό και άσχετο προς τα ενδιαφέροντα τους, υποτιμούν τους εαυτούς τους ως προς τη σχολική επίδοση, αναπτύσσουν χαμηλή αυτό-εκτίμηση, εκλαμβάνουν τους εαυτούς τους ως «ετικετοποιημένους», καθώς γίνονται αντικείμενο πειράγματος και απονομής στερεοτύπων από το δάσκαλο και τους άλλους μαθητές, όπως «τεμπέλης», «βλάκας» κ. α. με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται και να στιγματίζονται μέσα στην ομάδα των συμμαθητών τους.

Θέλοντας όμως να ξεπεράσουν αυτή την κατάσταση που τους δημιουργεί ένταση, οι μαθητές αυτοί συσπειρώνονται σε ομάδες και κινητοποιώντας τους μηχανισμούς άμυνας, επιδίδονται σε πράξεις επιθετικότητας εναντίον των συμμαθητών τους ή και του δασκάλου τους (Seydlitz, et al, 1998 Βουιδάσκης, 1999).

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η επιθετικότητα των μαθητών προς το δάσκαλό τους έχει τις ρίζες της στην εξουσία του δασκάλου, στην αδυναμία ή και στην άρνηση του μαθητή να πειθαρχήσει και να αποδεχθεί τη σχολική κουλτούρα, στην αγνόηση της προσωπικότητας του παιδιού κατά την αξιολόγηση, στην απονομή στερεοτύπων και ετικετών, στη διάγνωση των προσδοκιών των παιδιών για το δάσκαλο τους και στην

ίδια την επιθετικότητα του εκπαιδευτικού. (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων παιδαγωγικό ινστιτούτο, Αθήνα 2000).

5.2.1.2. Εσφαλμένη συμπεριφορά εκπαιδευτικού

Εκτός όμως από τον τρόπο διδασκαλίας και τους μέθοδοι και τα προγράμματα διδασκαλίας, η συμπεριφορά των καθηγητών αποτελεί ίσως τον σημαντικότερο παράγοντα εμφάνισης κρουσμάτων βίας στο σχολικό περιβάλλον. Η υιοθέτηση αυταρχικής συμπεριφοράς είναι πιθανό ότι δημιουργεί σε κάποιους μαθητές φόβο ενώ σε άλλους δημιουργεί αντίδραση που μπορεί να εκδηλωθεί με βίαιο τρόπο. Ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται ένας καθηγητής συνδέεται τις περισσότερες φορές αναπόφευκτα με την επιβολή του στους μαθητές ώστε να πειθαρχούν και να ακολουθούν όσα τους λέει γεγονός που συνήθως δεν συμπίπτει με τη βούληση των μαθητών. (Ridby K.)

Στο σημείο αυτό διαφαίνεται και η δυσκολία διατήρησης των ισορροπιών ανάμεσα στην πειθαρχία και την ελευθερία των μαθητών. Η διάψευση επομένως των προσδοκιών του δασκάλου για τους μαθητές του, οι δυσκολίες της μαθησιακής διαδικασίας, η αμφισβήτηση του ρόλου του από ορισμένα παιδιά και η αυταρχική αγωγή, του εκπαιδευτικού, πολύ συχνά δημιουργούν ή ενισχύουν την επιθετικότητα του προς τους μαθητές του. (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων παιδαγωγικό ινστιτούτο, Αθήνα 2000).

5.2.2 Αυταρχικό εκπαιδευτικό σύστημα

Πολλές φορές το σχολείο μέσα από τις διάφορες παιδαγωγικές και διδακτικές πρακτικές που ακολουθεί αποτελεί την βασική αιτία γένεσης και αναπαραγωγής επιθετικής συμπεριφοράς στα παιδιά.

Έτσι παράγοντες που ρυθμίζουν τον τρόπο που λειτουργεί το σχολείο θεωρούνται από πολλούς οι βασικές αιτίες γένεσης και αναπαραγωγής της επιθετικής συμπεριφοράς Στο σχολικό περιβάλλον όπου επιδιώκεται η τάξη, οι δάσκαλοι συχνά χρησιμοποιούν διάφορες μορφές βίας προκειμένου να ελέγξουν την συμπεριφορά των παιδιών. Έτσι οι τιμωρίες, οι επιπλήξεις, οι ποινές σε μεγαλύτερες ηλικίες θεωρούνται από πολλούς ερευνητές ως παράγοντες βίας στα σχολικά πλαίσια (Heins, 2003, Κωνσταντίνου, 1994, Πανούσης, 1994). Αυτό έχει λογική εξήγηση σύμφωνα με

τη θεωρία τη κοινωνικής μάθησης, ο ίδιος ο δάσκαλος με την συμπεριφορά του να γίνεται πρότυπο μίμησης για τα παιδιά (Κολιάδης, 1997).

Ο αυταρχισμός λοιπόν στο σχολικό περιβάλλον δρα ως αρνητικό πρότυπο το οποίο πολλές φορές αναπαράγεται στη συνέχεια από τους μαθητές με την επιβολή της θέλησής τους σε άλλους. Η ταύτισή τους με ορισμένους καθηγητές οφείλεται κατά κάποιο τρόπο, σε θαυμασμό που σχετίζεται με την εξουσία και τη δύναμη που ασκούν στους ανηλίκους, προκαλώντας τους την επιθυμία να ασκήσουν και αυτοί με τη σειρά τους τη δύναμη τους σε ανίσχυρους συμμαθητές τους.

Αντίθετα, στην περίπτωση υιοθέτησης μιας απόλυτα φιλελεύθερης στάσης όπου οι μαθητές μπορούν να συμπεριφέρονται με το δικό τους τρόπο, τα αποτελέσματα εξαρτώνται από την ωριμότητα των ίδιων καθώς αυτό μπορεί να συνεπάγεται αναρχία ή εμπνευσμένο αυθορμητισμό(. 33 Rigby K.) Οι μαθητές ανάλογα με την προσωπικότητα που έχουν διαμορφώσει είναι πιθανό να εκτιμήσουν τις ελευθερίες που απολαμβάνουν και να επιδείξουν ώριμο χαρακτήρα θέτοντας οι ίδιοι τα όρια επιτρεπτής ή μη συμπεριφοράς στο σχολικό περιβάλλον, διευκολύνοντας έτσι το έργο των καθηγητών.

Παρ' όλα αυτά, στις περισσότερες των περιπτώσεων οι ανήλικοι αδυνατούν να παραμείνουν πειθαρχημένοι χωρίς την αυστηρότητα των καθηγητών και θεωρούν ότι έχουν το δικαίωμα να εκφράζονται και να συμπεριφέρονται με το δικό τους τρόπο, με αποτέλεσμα να παρεκκλίνουν από τους κανονισμούς του σχολείου.

5.2.3 Ανταγωνισμός

Ο ανταγωνισμός, ως μέρος του εκπαιδευτικού κλίματος, συνήθως ασκεί θετική επίδραση δρώντας ως κίνητρο για περαιτέρω προσπάθεια με αποτέλεσμα την ανάπτυξη δεξιοτήτων και την απόκτηση γνώσεων που τυγχάνουν αναγνώρισης και επιβράβευσης. Ωστόσο, η υπερβολική έμφαση που μπορεί να δοθεί στην δημιουργία κλίματος ανταγωνισμού μπορεί να συνεπάγεται την πιθανότητα εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς. Υπάρχουν από τη μια μαθητές που έτυχε να αποτύχουν σε σχολικές δραστηριότητες ή μαθητές με χαμηλές επιδόσεις, λόγω της χαμηλής αυτοπεποίθησής τους είναι πιθανό να εξελιχθούν σε δράστες, προκειμένου να αποδείξουν τη δύναμή τους ή αντίθετα σε θύματα εξαιτίας της ευπάθειάς τους.

Από την άλλη όμως, είναι πιθανό μαθητές οι οποίοι ξεχωρίζουν για τις ικανότητές τους να φέρονται εξουσιαστικά απέναντι σε λιγότερο ικανούς μαθητές, λόγω της

αλαζονείας και της υπεροψίας που τους δημιουργεί η συνεχής επιβράβευση από τους καθηγητές. Η απόδοση των νέων στο σχολείο και γενικότερα η στάση τους απέναντι στην εκπαιδευτική διαδικασία συνδέεται με την αποκλίνουσα συμπεριφορά και την εγκληματικότητα.

Σύμφωνα λοιπόν με έρευνες που έχουν διεξαχθεί, απέδειξαν ότι «οι νέοι με σοβαρά προβλήματα στο σχολείο, με μειωμένες επιδόσεις, ελλιπή παρακολούθηση, επανειλημμένες αποτυχίες και απουσία κινήτρων για μόρφωση εμπλέκονται ευκολότερα από τους άλλους σε “παραβατικές δραστηριότητες”». (*Λαμπροπούλου Ε., Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος, Παπαζήσης, Αθήνα, 1994,*).

5.2.4. Τα «ήθη» του σχολείου

Διαπιστώνεται ότι κάθε σχολείο έχει τα δικά του «ήθη» και συνήθειες τα οποία διατηρούνται στο χρόνο και πολλές φορές δρουν ανεξάρτητα από την επίδραση που ασκείται στο σχολικό περιβάλλον από τους καθηγητές. Οι στάσεις, οι προσδοκίες, οι κανόνες και η νοοτροπία που σχετίζεται με τη συμπεριφορά των μαθητών στο χώρο του σχολείου αποτελούν τα λεγόμενα «ήθη» του σχολείου σύμφωνα με τα οποία είναι πολύ πιθανό να νομιμοποιούνται ακόμα και βίαιες συμπεριφορές.

Για παράδειγμα, οι άγραφοι νόμοι του σχολείου μπορεί να επιβάλλουν δοκιμασίες στους νέους μαθητές με την πρόφαση της ένταξής του στη σχολική κοινότητα, γεγονός το οποίο μπορεί να εκφράζεται με εκφοβισμό, παρενόχληση ακόμα και κακοποίηση. Παρ' όλα αυτά, η νοοτροπία του σχολείου κάνει τα θύματα να μην αναφέρουν την θυματοποίησή τους, καθώς τη θεωρούν ως κάτι φυσιολογικό και άμεσα συνυφασμένο με τη σχολική διαδικασία. Αυτό, όπως είναι φυσικό, δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο τη μελέτη του φαινομένου, αφού όπως διαφαίνεται οι ίδιοι οι μαθητές δεν αντιλαμβάνονται τέτοιου είδους μορφές βίας ως κάτι το αρνητικό και μαθαίνουν να το αποδέχονται (*35 Rigby K.,*).

5.2.5 Σχέσεις με συνομηλίκους

Η οικογένεια, το σχολείο και οι ομάδες των ομηλίκων αποτελούν τους σημαντικότερους θεσμούς κοινωνικοποίησης του παιδιού και του εφήβου. Οι ομάδες αυτές αποκτούν μια ιδιαίτερη σημασία για την περαιτέρω διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, καθώς συνιστούν τις πρώτες απόπειρες του να συγκροτήσει ένα κόσμο χωρίς τον αυστηρό έλεγχο των ενηλίκων, όπου μαθαίνει να

οργανώνει τη συμπεριφορά του και να της προσδίδει ένα περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα, δοκιμάζοντας παράλληλα μορφές συμπεριφοράς που στην οικογένεια ή στο τυπικό περιβάλλον της ομάδας της σχολικής τάξης είναι αναγκασμένο να απωθεί. Το να είναι κανείς κοντά σε κάποιον, να μοιράζεται τις εμπειρίες του, να έχει διαφωνίες και να διευθετεί τις διαφορές του, αποτελεί σημαντικό μέρος της διαδικασίας της ανάπτυξης του νέου ανθρώπου. Αν αυτές οι εμπειρίες των σχέσεων με τους συνομηλίκους είναι θετικές, το παιδί μεγαλώνει με μία προοπτική για τη ζωή και την προσδοκία να αρέσει και να εκτιμάται από αυτούς που τον ενδιαφέρουν. (Νόβα- Καλτσούνη, 2005)

Αν όμως οι εμπειρίες δεν είναι ευνοϊκές, όπως συμβαίνει στη περίπτωση του εκφοβισμού και το παιδί συχνά χλευάζεται ή απορρίπτεται, αγνοείται ή αφήνεται σκοπίμως «απ' έξω», μπορεί για κάποιο λόγο να το οδηγήσει είτε να γίνει ντροπαλό και να μην συμμετέχει σε ομάδες ή να έχει ξεσπάσματα θυμού, να γίνει προκλητικό να προσπαθεί να τραβήξει την προσοχή ή και να υιοθετήσει μια συμπεριφορά αποκαρδιωτική που απομακρύνει τους άλλους (Farrington, 1993, Olweus, 1993, Rivers, 1997).

5.2.6. Σχέσεις δασκάλου - παιδιού

Οι σχέσεις δασκάλου - παιδιού είναι ένας επιπλέον παράγοντας που επηρεάζει την επιθετική ή μη συμπεριφορά του παιδιού. Αν λοιπόν οι σχέσεις αυτές χαρακτηρίζονται από εγγύτητα έχουν ως άμεσο αποτέλεσμα την ζεστασιά την ανοιχτή επικοινωνία και την υποστήριξη. Αν όμως χαρακτηρίζονται από σύγκρουση, έχουν ως άμεσο αποτέλεσμα την έλλειψη επικοινωνίας και τις επιπτώσεις στην κοινωνική αλλά και ακαδημαϊκή πρόοδο του παιδιού.

Και τέλος, όταν υπάρχουν σχέσεις εξάρτησης τότε έχουμε υπέρ - εμπιστοσύνη στο δάσκαλο και αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη του μαθητή. Οι αντιλήψεις δηλαδή του δασκάλου για το μαθητή επηρεάζουν άμεσα τις αντιλήψεις και των συμμαθητών του.

5.2.7. Τα χαρακτηριστικά του σχολείου

Ο προσωπικός χώρος μέσα στον οποίο αλληλεπιδρούν τα άτομα, όταν είναι περιοριστικός και ασφυκτικός για μεγάλο χρονικό διάστημα, έχει επιπτώσεις στη συμπεριφορά και προκαλεί υπερδιέγερση και διαταραχές στον ψυχισμό. Όταν λοιπόν το σχολικό κτίριο, οι αίθουσες διδασκαλίας και το προαύλιο, όπου οι μαθητές

μπορούν να αλληλεπιδράσουν να παίξουν ή- να αθληθούν, είναι μικρά σε σχέση με την πυκνότητα, των μαθητών, τότε προδιαθέτουν τη συμπεριφορά των μαθητών και μπορεί να παρατηρηθούν προβλήματα εκφοβισμού και μείωσης του ποσοστού της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. (Μαυρογιώργος, 1983)

Και επειδή ακριβώς στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, η οργάνωση του σχολικού χώρου θυμίζει περισσότερο στρατόπεδα ή σωφρονιστικά ιδρύματα, ενώ η διαμόρφωση του χώρου ανταποκρίνεται σε εκπαιδευτικές πρακτικές στις οποίες επιβάλλεται η δασκαλοκεντρική, μετωπική επικοινωνία (Ματσαγγούρας, 2001).

5.2.8 Μέγεθος και σύνθεση μαθητικού πληθυσμού

Σημαντικά χαρακτηριστικά επίσης κάθε σχολείου που επηρεάζουν την ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων, είναι το μέγεθος και η σύνθεση του πληθυσμού του. Παίζει δηλαδή σημαντικό ρόλο το πλήθος των εκπαιδευτικών και μαθητών, η κατανομή ως προς την ηλικία και το φύλο, η κοινωνικοπολιτισμική τους προέλευση κ.ο.κ.

Σε πολυπληθή σχολεία με μεγάλο αριθμό μαθητών κατά τάξη κυριαρχεί συνήθως η ανωνυμία, η οργανωμένη και κατευθυνόμενη ζωή, ο ανταγωνισμός και η ανοιχτή ή κρυφή επιθετικότητα (Μπίκος, 2004).

5.2.9 Σχολικό κλίμα

Ένας επιπλέον παράγοντας που επηρεάζει την ανάπτυξη «υγιών» σχέσεων τόσο ανάμεσα στους μαθητές όσο και ανάμεσα στους δασκάλους / μαθητές και φαίνεται να έχει αντίκτυπο στην ανάπτυξη και αποτροπή της εξέλιξης φαινομένων εκφοβισμού και θυματοποίησης, είναι το σχολικό κλίμα.

Το σχολικό κλίμα αναφέρεται στην ποιότητα του σχολείου και χαρακτηρίζεται από την ποιότητα των ευκαιριών που παρέχει το σχολείο, τη φροντίδα του σχολικού συστήματος, το παιδαγωγικό ήθος των δασκάλων, την ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των μαθητών του σχολείου, μεταξύ των εκπαιδευτικών αλλά και μεταξύ των δασκάλων και μαθητών και της επιβάρυνσης της σχολικής τάξης με διάφορα προβλήματα (Νόβα- Καλτσούνη, 2005).

Το σχολικό κλίμα επηρεάζει αποφασιστικά τη συμπεριφορά των μαθητών, ενώ οι θετικές σχέσεις μεταξύ των συντελεστών της σχολικής κοινότητας (δασκάλων, μαθητών, γονέων), αποθαρρύνουν την εμφάνιση φαινομένων αντικοινωνικής

συμπεριφοράς, όπως είναι και τα προβλήματα εκφοβισμού ή αποτρέπουν την περαιτέρω ανάπτυξη και εξέλιξη τους (Weishew & Peng, 1993). Επίσης, έχει επισημανθεί ότι όταν σε ένα σχολικό πλαίσιο οι δυνατότητες πρόσβασης των παιδιών σε θετικούς ρόλους (συμμέτοχη σε αθλητικές δραστηριότητες, καλλιτεχνικές ομάδες, ομάδες παιχνιδιού) είναι περιορισμένες, δημιουργείται ανταγωνισμός, συγκρούσεις και απορρίψεις κάποιων μελών της ομάδας, ενώ αντίθετα όταν οι θετικοί ρόλοι είναι περισσότεροι από τον αριθμό των ατόμων που επιθυμούν να συμμετέχουν, τότε τα άτομα εκφράζουν δέσμευση προς την ομάδα και νιώθουν πιο ικανοποιημένοι από την προσωπική τους ανάπτυξη (Καλογεράκη, 2005).

Η διαπίστωση αυτή της ανάδειξης της σημασίας των θετικών ρόλων σε ένα σχολικό περιβάλλον σε σχέση με τα φαινόμενα εκφοβισμού και θυματοποίησης, θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως προϋπόθεση ελαχιστοποίησης των σχέσεων ανταγωνισμού, που μπορεί να οδηγήσει στη μείωση των εκφοβιστικών πρακτικών και στην ανάπτυξη σχέσεων υποστήριξης και αμοιβαιότητας ανάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας.

5.2.10. Ψυχολογικό κλίμα

Μετά το σχολικό κλίμα, το ψυχολογικό κλίμα παράγοντας που επικρατεί στη σχολική τάξη είναι ένας ακόμη παράγοντας που μπορεί να περιορίσει ή να προωθήσει την έκφραση επιθετικών συμπεριφορών εναντίον συμμαθητών.

Μελέτες έχουν δείξει ότι το ψυχολογικό κλίμα της τάξης θεωρείται θετικό και περιορίζει τις αρνητικές, επιθετικές πράξεις μεταξύ συμμαθητών όταν οι μαθητές αισθάνονται ότι ο καθηγητής τους είτε προσπαθεί να προκαλέσει και να κρατήσει το ενδιαφέρον τους κατά τη διάρκεια του μαθήματος, είτε να ενθαρρύνει τη διαπροσωπική επικοινωνία και τη συνεργασία μέσα στην τάξη, είτε αποδίδει θετική αξία στην επιτυχία και στηρίζει ψυχολογικά δυνατούς και αδύναμους μαθητές και θέτει ξεκάθαρους κανόνες συμπεριφοράς.

Αντίθετα η επιθετικότητα εναντίον συμμαθητών, φαίνεται να προωθείται ιδιαίτερα, όταν τα παιδιά βαριούνται στο σχολείο και όταν ενθαρρύνεται ο ακραίος ανταγωνισμός μεταξύ τους.

5.2.11 Κοινωνία και σχολείο

Οι κοινωνίες σήμερα γίνονται όλο και πιο πολύ ανταγωνιστικές απαιτούν συνεχώς ολοένα περισσότερες επιδόσεις από τα μέλη τους εις βάρος πολλές φορές των ανθρωπίνων πολλές φορές αξιών και δικαιωμάτων Το σχολείο ως ένα υποσύνολο της ευρύτερης κοινωνίας που ανήκει, δέχεται τις επιρροές αυτές, ολοένα και σε μεγαλύτερο βαθμό. Η αύξηση της ανεργίας και ο ανταγωνισμός θέτουν υπό αμφισβήτηση συνεχώς τις υπάρχουσες δομές του σχολείου και κατά συνέπεια οι αλλαγές στο θεσμικό επηρεάζουν συνεχώς και την λειτουργία του σχολείου τόσο σε θέματα οργάνωσης και λειτουργίας όσα και σε θέματα παιδαγωγική τακτικής.

Έτσι οι όποιες ανταγωνιστικές πρακτικές της κοινωνίας δεν παύουν να επηρεάζουν τη λειτουργία, του σχολείου. Η σχολική επιτυχία είναι στόχος και προσδοκία του ίδιου του σχολείου, της οικογένειας, της κοινωνίας και της πολιτείας. Η αποτυχία στις προσδοκίες αυτές, μέσα σ' αυτό το ανταγωνιστικό σχολικό αλλά και ευρύτερα κοινωνικό περιβάλλον στις μέρες οδηγούν πολλά παιδιά στο στιγματισμό από τα πρώτα ακόμα χρόνια του σχολείου. Τα παιδιά που αποτυγχάνουν στο να τα καταφέρουν, ή δεν έχουν τις αναμενόμενες από τους δασκάλους και του γονείς επιδόσεις χαρακτηρίζονται κακοί μαθητές. Η αίσθηση ότι δεν τα καταφέρνει με τα γράμματα, ενώ άλλοι τα καταφέρνουν και ταυτόχρονα η κρίση των δασκάλων για τη κακή εικόνα οδηγούν το παιδί στο να επιλέγει την επιθετική συμπεριφορά απέναντι σε άλλους μαθητές μιμούμενο τα άλλα επιτυχημένα κοινωνικά πρόσωπα του περιβάλλοντος· δασκάλους ή μαθητές(Dudley- Marling, 2003).

5.3 M.M.E

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως ένας εξίσου με την οικογένεια και το σχολείο παράγοντας και κυρίως η τηλεόραση συντελούν και αυτά με τη σειρά τους στην παραβατικότητα ανηλίκων γεγονός που πηγάζει από την δυσαναλογία μεταξύ της εικόνας ενός «εξωπραγματικού κόσμου» που παρουσιάζεται από αυτά και της αδυναμίας εξεύρεσης των μέσων που θα οδηγήσουν στην κατάκτησή του. Η τηλεόραση μάλιστα έχει αναδειχθεί στον τρίτο πόλο διαπαιδαγώγησης των παιδιών, ισότιμα με την οικογένεια και με το σχολείο.

Ο εξωραϊσμός λοιπόν της βίας και η συχνή προβολή ελκυστικών χαρακτήρων που διακρίνονται για τη δύναμη και την υπεροχή τους εξάπτουν την φαντασία του δέκτη και ανάλογα με την προσωπικότητά του μπορεί να ασκήσουν ιδιαίτερα αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και στην κοινωνική του ωρίμανση.

Οι εικόνες βίας και ερωτισμού είναι δυνατό επίσης, να συμβάλλουν στη δημιουργία κοινωνικών στερεοτύπων (*30 Rigdy K.*) προσβάλλοντας τις καθιερωμένες κοινωνικές αξίες. Πιο συγκεκριμένα, οι ανήλικοι λόγω της ανωριμότητας και της τρωτότητας που τους διακατέχει εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους, μαγεύονται από τον κόσμο της τηλεόρασης και αδυνατούν να διακρίνουν ανάμεσα στο φανταστικό και το πραγματικό με συνέπεια να ταυτίζονται με τους ήρωες τους οποίους θαυμάζουν και να υιοθετούν την συμπεριφορά τους.

5.3.1 Διαφήμιση

Η διαφήμιση ως ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά στοιχεία των Μ.Μ.Ε, καταλήγει να είναι το ίδιο έντονη και προκλητική για την έκφραση της σχολικής βίας, καθώς η προβολή πληθώρας νέων καταναλωτικών αγαθών δημιουργεί «πλαστές» ανάγκες, δηλαδή ανάγκες που στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν, και προκαλεί κυρίως τους νέους να τις ικανοποιήσουν με οποιοδήποτε τρόπο. Ειδικά σε περιπτώσεις νέων που στερούνται οικονομικής ευχέρειας και ο αυτοέλεγχός τους δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος, η διαφήμιση μπορεί να οδηγήσει στην επιθυμία παράνομης απόκτησης ελκυστικών αγαθών με αποτέλεσμα την αύξηση κρουσμάτων κλοπής στο σχολικό και μη περιβάλλον. (*29 Rigby K.*)

Μπορεί ακόμη να προκαλέσει ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, πλασματική ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων καθώς και ανεκπλήρωτες επιθυμίες που καταλήγουν στη βία και στην επιθετικότητα. (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων παιδαγωγικό ινστιτούτο, Αθήνα 2000)

5.3.2. Εκπομπές – σειρές – ταινίες

Εκτός όμως από την διαφήμιση, υπάρχουν και οι εκπομπές, τα σήριαλ και οι ταινίες όπου προβάλουν παραβατικές/ εγκληματικές συμπεριφορές και που λειτουργούν ως παράδειγμα προς μίμηση.

Ωστόσο, η προβολή βίας στην τηλεόραση δεν ευθύνεται αποκλειστικά και στο βαθμό που της αποδίδεται για την εμφάνιση της επιθετικότητας. Παίζουν ρόλο και η προδιάθεση αλλά και η ανοχή που δείχνει απέναντι της ο ίδιος ο τηλεθεατής, και στην συγκεκριμένη περίπτωση τα παιδιά- θύματα. (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων παιδαγωγικό ινστιτούτο, Αθήνα 2000)

5.4. Κοινωνικό περιβάλλον

Όπως έχει αναφέρει το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο 2000, το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, η οργάνωση και λειτουργία της κοινωνίας, η πολυφυλετική ή πολυθρησκευτική σύνθεση, η ανεργία και η κοινωνική αδικία και οι άνισες ευκαιρίες μπορούν εξίσου να οδηγήσουν τα παιδιά σε επιθετική συμπεριφορά. (Διαδίκτυο, Νευρική Ανορεξία)

5.5. Κληρονομικοί παράγοντες (Βασιλόπουλος Δ, 1979).

5.5.1. Γενετική προδιάθεση

Είναι βέβαιο πως το κάθε παιδί γεννιέται με διαφορετικά χαρακτηριστικά, αλλά είναι αμφισβητήσιμο κατά πόσο τα χαρακτηριστικά που κληρονομούνται είναι σημαντικά συγκρινόμενα με αυτά που διαμορφώνονται με την επίδραση του περιβάλλοντος. Έτσι, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι κάποια παιδιά εμφανίζονται ιδιαίτερα επιθετικά και παρορμητικά από πολύ μικρή ηλικία σε σχέση με άλλα και διατηρούν αυτά τα χαρακτηριστικά και στη μετέπειτα πορεία τους.

Έχουν εκπονηθεί λοιπόν, κατά καιρούς έρευνες που κάνουν λόγο για χρωμοσωματικές ανωμαλίες, έρευνες που αναφέρονται στη σωματική κατασκευή ή σε φυσικές ασθένειες ή μειονεξίες, νευροφυσιολογικές έρευνες καθώς και έρευνες σχετικές με το δείκτη νοημοσύνης¹⁹, προσπαθώντας να ερμηνεύσουν βιολογικά τις διαφορές αυτές στη συμπεριφορά των ανηλίκων. Όμως παρ' όλα αυτά χωρίς να υποτιμάται η προσφορά αυτού του είδους των ερευνών, διαπιστώνεται τα τελευταία χρόνια μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς τη μελέτη ψυχο-κοινωνικών και όχι κληρονομικών παραγόντων προκειμένου να ερμηνευτεί η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων και ειδικότερα στο χώρο του σχολείου, μέσω της επίδρασης του περιβάλλοντος.

5.6 Πολιτισμικές επιρροές

Ο Μαγγανάς Α., υποστήριξε ότι οι πολιτισμικές επιρροές, δηλαδή τα ερεθίσματα που προέρχονται από τον πολιτισμό και την κουλτούρα κάθε κοινωνικής ομάδας είναι βέβαιο ότι ασκούν σοβαρή επίδραση στην διαμόρφωση της προσωπικότητας ενός ανηλίκου. Οι πολιτισμικές και πολιτιστικές αξίες που πηγάζουν από την κοινωνική τάξη, καθώς και την εθνική ταυτότητα αλλά και η σύναψη σχέσεων του ανηλίκου με

άτομα και ομάδες είναι πιθανό να συμβάλλουν στην υιοθέτηση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Διαπιστώνεται λοιπόν, ότι η αμφισβήτηση των παραδοσιακών αξιών οδηγούν τους νέους σε αποπροσανατολισμό και έλλειψη στόχων και σκοπών, γεγονός το οποίο μπορεί να συμβάλει στην εκδήλωση παραβατικών μορφών συμπεριφοράς.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι συγκεκριμένες υποθέσεις δεν θα πρέπει να οδηγούν σε γενικεύσεις καθώς κρίνεται δύσκολη η απόδειξή τους.

Για παράδειγμα, υπάρχουν στοιχεία που αναφέρουν ότι στην Βρετανία το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία εμφανίζεται συχνότερα σε περιοχές που κατοικούνται από εργατικές τάξεις. Το γεγονός αυτό εξηγείται αν ληφθεί υπόψη ότι στις εργατικές τάξεις οι σωματικές μορφές τιμωρίας είναι

ιδιαίτερα διαδεδομένες με αποτέλεσμα οι ανήλικοι να λαμβάνουν λανθασμένα πρότυπα συμπεριφοράς και να εμφανίζουν βίαιη συμπεριφορά στο σχολικό περιβάλλον. (26 Rigby K.)

Ιδιαίτερα σημαντική όμως είναι και η επίδραση που ασκείται στην συμπεριφορά των ανηλίκων μέσω των ομάδων συμμαθητών, συνομηλίκων και φίλων κυρίως στο σχολικό αλλά και στο εξωσχολικό περιβάλλον. Σύμφωνα με έρευνα του Hargreaves που διεξήχθη το 1967 αποδεικνύεται ότι «οι μειονεκτούντες μαθητές οδηγούνται, από τη δομή και τον τρόπο λειτουργίας του σχολείου στη δημιουργία μιας υποκουλτούρας παραβατικότητας». (27 Φαρσεδάκης Ι.,)

Η ανάγκη δηλαδή για επιβεβαίωση από την ομάδα και η ελκυστικότητα συμμετοχής σε αυτή είναι πολύ πιθανό να επηρεάσουν τη σωστή κρίση ενός ανηλίκου. Έτσι, η εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς τόσο στο σχολικό όσο και στο εξωσχολικό περιβάλλον οφείλονται κυρίως στην τάση για διέγερση, παιχνίδι, απόκτηση κύρους, και έντονη επιθυμία, γεγονός που συνίσταται «σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας ενίσχυσης που μπορεί να αναλυθεί στη μίμηση, την παρακίνηση, τη βοήθεια και την επιδοκιμασία». (28 Φαρσεδάκης Ι.)

5.7 Εκφοβισμός και έλλειψη κοινωνικών ικανοτήτων

Μια σημαντική ομάδα θεωρητικών (Dodge κ. συν., 1986), υποστηρίζει ότι η αιτία πολλών προβλημάτων στις σχέσεις μεταξύ των συνομηλίκων, βρίσκεται στην έλλειψη των κατάλληλων κοινωνικών ικανοτήτων. Ο όρος κοινωνικές ικανότητες σύμφωνα με τον (Cole & Cole 2002), υποδηλώνει τα υψηλά επίπεδα ανάπτυξης στην κοινωνική και συναισθηματική σφαίρα, καθώς και την ικανότητα αποτελεσματικής ανάπτυξης και εφαρμογής αυτών των προσόντων στις καταστάσεις της πραγματικής ζωής. Ως τέτοιες

δεξιότητες που συμβάλλουν στην κοινωνικο-συναισθηματική ικανότητα, θα μπορούσε να αναφερθεί μία ομάδα δεξιοτήτων που προτείνεται από τη Saarni (1990), όπως αναφέρεται στο (Cole & Cole 2002) και αποκτώνται κατά τη νηπιακή ηλικία:

- Επίγνωση της προσωπικής συναισθηματικής κατάστασης. Ικανότητα διάκρισης των συναισθημάτων των άλλων.
- Ικανότητα να περιγράφει το παιδί τα συναισθήματα του με λεξιλόγιο χαρακτηριστικό του πολιτισμού του.
- Ικανότητα ενσυναισθηματικής εμπλοκής του παιδιού στα συναισθήματα του άλλου.
- Συνειδητοποίηση ότι μια εσωτερική συναισθηματική κατάσταση μπορεί να μην αντιστοιχεί στην εξωτερική έκφραση της.
- Επίγνωση των πολιτισμικών κανόνων έκφρασης μιας συμπεριφοράς.
- Ικανότητα του παιδιού να χρησιμοποιεί αυτορρυθμιστικές στρατηγικές, για να τροποποιεί συναισθηματικές καταστάσεις.

Σύμφωνα λοιπόν με το μοντέλο πληροφορίας - επεξεργασίας της κοινωνικής αλληλεπίδρασης οι (Dodge και συν., 1986) υποθέτουν ότι μερικά παιδιά, επειδή ακριβώς δεν έχουν αναπτύξει επαρκώς την κοινωνικό-συναισθηματική τους ικανότητα, μπορεί να ερμηνεύουν κοινωνικές ενδείξεις εσφαλμένα ή να διαθέτουν μια πολύ μικρή κλίμακα επιλογών στις αντιδράσεις τους.

Επομένως, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, τα πειθαρχικά παιδιά-μπορεί να αντιδρούν υπερβολικά σε αόριστες και ασαφείς ενδείξεις συμπεριφοράς και να επιλέγουν πιο εύκολα επιθετικές αντιδράσεις σε μία προκλητική κατάσταση, υιοθετώντας εκφοβιστικές πρακτικές. Από την άλλη πλευρά, τα εσωστρεφή παιδιά, μπορεί να μην έχουν τις κοινωνικές ικανότητες για ένταξη στην ομάδα. Ωστόσο το στοιχείο για το έλλειμμα των κοινωνικών ικανοτήτων στην προσέγγιση αυτή είναι ασαφές, καθώς αφήνει ανοιχτό το ερώτημα γιατί μερικά παιδιά δεν έχουν αυτές τις κοινωνικές ικανότητες (Smith et al, 1999).

Για τους «εκφοβιστές», επιπλέον, η ετικέτα του «ελλείμματος» μπορεί να μην είναι κατάλληλη, γιατί ορισμένοι από αυτούς αντί να ερμηνεύουν εσφαλμένα τις ενδείξεις ή να διαθέτουν περιορισμένη κλίμακα αντιδράσεων στη συμπεριφορά τους, αντιδρούν επιθετικά επειδή επιθυμούν να επικρατήσουν στην ομάδα ή να αποκτήσουν τη φήμη του δυνατού με επιθετικά και κυριαρχικά μέσα.

Είναι φανερό ότι οι «παλικαράδες» και τα «θύματα» διαφέρουν από τα άλλα παιδιά ως προς τις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους αλλά και με την οικογένεια τους.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να υποστηριχθεί ότι τα μοντέλα και οι θεωρίες μπορεί μερικές φορές να καταρρίπτονται η μία την άλλη ή να αντιπροσωπεύουν μόνο μερικές πτυχές της αλήθειας, τουλάχιστον για κάποιες υποομάδες παιδιών. Για παράδειγμα, είναι δύσκολο να συμβιβαστεί η προσέγγιση των «ελλείμματος» των κοινωνικών ικανοτήτων με το στοιχείο της πρόθεσης εκ μέρους των «εκφοβιστών», εφόσον οι περισσότεροι «δράστες» εκφοβισμού θέτουν σκόπιμα στόχους και τους επιτυγχάνουν, ταπεινώνοντας τους άλλους δημόσια και εμπαίζοντας τα συναισθήματα τους.

Επιπλέον το γεγονός ότι μερικοί «θύτες» είναι αν όχι δημοφιλείς, τουλάχιστον αντιφατικοί, δηλαδή έχουν τους δικούς τους φίλους στην ομάδα των ομηλίκων, φανερώνει ότι διαθέτουν την κοινωνική ικανότητα για φιλία, επιρροή, κυριαρχία στην ομάδα και χειρισμό των καταστάσεων, όπως αυτοί νομίζουν. Ενώ το σημείο στο οποίο διαπιστώνεται το «έλλειμμα» της κοινωνικής ικανότητας τους, φαίνεται να είναι η έλλειψη επίγνωσης ότι προκαλούν δυστυχία στα θύματα και αρνούνται την ευθύνη των πράξεων τους (*Smith et al, 1999*).

Κλείνοντας, θα μπορούσε να προστεθεί ότι το ζήτημα του καθορισμού και της κατανόησης των κινήτρων και αιτίων του εκφοβισμού ειδικότερα και της επιθετικότητας γενικότερα, είναι ένα σύνθετο και πολύπλοκο ζήτημα, καθώς στην ερμηνεία του φαινομένου εμπλέκονται τόσο ατομικοί όσο και κοινωνικοί παράγοντες. Οι ατομικοί παράγοντες όπως είναι η ηλικία, η ιδιοσυγκρασία, το φύλο, η σωματική δύναμη, η αδεξιότητα, το επίπεδο νοημοσύνης κ.λ.π., διαμορφώνονται από τις συνθήκες του περιβάλλοντος και τις εμπειρίες του ατόμου. Επομένως, η επιθετική συμπεριφορά και κάθε άλλη συμπεριφορά δεν μπορεί να έχει μονόπλευρη αιτία και συσχέτιση.

Κεφάλαιο 6: Επιπτώσεις σχολικής βίας

Εισαγωγή

Πολλοί άνθρωποι θεωρούν πως η σχολική βία είναι ένα φυσιολογικό κομμάτι της παιδικής ηλικίας ή ότι “ τα παιδιά θα είναι για πάντα

Παιδιά “. Ωστόσο, έρευνες δείχνουν πως στην πραγματικότητα, η σχολική βία μπορεί να προκαλέσει αρνητικές σχολικές, σωματικές, κοινωνικές, συναισθηματικές και ψυχολογικές συνέπειες στα παιδιά-θύματα, στα παιδιά δράστες αλλά και στα παιδιά – μάρτυρες. Αυτές οι συνέπειες μπορεί να είναι βραχυπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες. Η σχολική βία, μπορεί ακόμα να επηρεάσει το συνολικό κλίμα ενός σχολείου.

Καταρχάς, η σχολική βία μπορεί να έχει αντίκτυπο στο κοινωνικό περιβάλλον ενός σχολείου δημιουργώντας κλίμα φόβου μεταξύ των μαθητών, εμποδίζοντας την ικανότητά τους να μάθουν και οδηγώντας σε αντικοινωνικές συμπεριφορές.

Επιπρόσθετα, κατά την έκθεση του *National Institute of Child Health and Human Development (NICHD)* θύματα μα και θύτες του bullying αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα όπως μοναξιά, δυσκολία στο να κάνουν φίλους, μαθησιακές δυσκολίες ή αποτυχία στο σχολείο και πολλές φορές υιοθετούν προβληματικές συμπεριφορές (π.χ. κάπνισμα, αλκοολισμός).

Συνεχίζοντας, η σχολική βία συνδέεται και με άλλες μορφές αντικοινωνικής ή παραβατικής συμπεριφοράς όπως βανδαλισμούς, κλοπές σε καταστήματα (shoplifting), “κοπάνες” ή “αποβολές” από το σχολείο ή διακοπή του σχολείου και χρήση ναρκωτικών ή άλλων ψυχοτρόπων ουσιών (π.χ. χαπιών).

Κι ας περάσουμε στο μάλλον σημαντικότερο στοιχείο της μελέτης: “...Οι θύτες της σχολικής βίας, φαίνεται ότι διατηρούν την συμπεριφορά αυτή και κατά την ενηλικιότητα, επηρεάζοντας αρνητικά την ικανότητά τους να αναπτύξουν και να διατηρήσουν εποικοδομητικές σχέσεις και ομαλή κοινωνική ζωή...” (Oliver, Hoover, & Hazler, 1994)

Σε αυτή τη διαπίστωση, λοιπόν, η σχολική βία προβάλλει ως η αρχή ενός δείγματος γενικώς αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς η οποία μπορεί να επεκταθεί στην ενηλικιότητα. Κι ας δούμε πώς μεταφράζεται η διαπίστωση αυτή σε αριθμούς: σύμφωνα με έρευνα του Καθηγητή Dan Olweus στην Νορβηγία και τη Σουηδία (Olweus, 1993) η σχολική βία μπορεί να οδηγήσει σε εγκληματική συμπεριφορά στο μέλλον εφόσον,

Ø Το 60% των αγοριών που ήταν θύτες στο γυμνάσιο

καταδικάστηκαν για τουλάχιστον ένα έγκλημα ως ενήλικες

Ø Το 35-40% των ως άνω αγοριών είχαν

3 και πλέον καταδίκες από την ηλικία των 24

Μετά, επομένως, από αυτές τις διαπιστώσεις μπορούμε κάλλιστα να θεωρήσουμε πώς η σχολική βία μπορεί να αποτελεί ένα πρώτο στάδιο εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς, ένα «πρώτο βήμα» στην παραβατικότητα .

Ο σχολικός εκφοβισμός έχει ποικίλες επιπτώσεις στην ψυχική και σωματική υγεία του παιδιού. Μια από τις σοβαρότερες επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού είναι το στρες (άγχος), ανεξάρτητα εάν το παιδί είναι θύμα, θύτης είτε απλά παρατηρεί το συμβάν, και κατά συνέπεια τα αποτελέσματα του.

Το στρες (άγχος) εμφανίζεται με δυο μορφές: θετικό και αρνητικό.

Θετικό άγχος: είναι το αποτέλεσμα της καλής και ικανής διαχείρισης καθώς και της ώριμης καθοδήγησης όπου όλοι εμπλέκονται σε μια αρμονική συνεργασία και ο καθένας αξιολογείται ξεχωριστά και τυγχάνει της ανάλογης υποστήριξης από την υπόλοιπη ομάδα στην οποία ανήκει.

Το ωφέλιμο άγχος, ενισχύει την ισορροπημένη ύπαρξη ενώ παράλληλα ενθαρρύνει την πλήρη προσήλωση στον στόχο.

Αρνητικό στρες: είναι το αποτέλεσμα του βίαιου κλίματος όπου η απειλή ο εξαναγκασμός και ο φόβος αντικαθίστανται από μη αποτελεσματική ικανότητα διαχείρισης των καταστάσεων. Τα άτομα για να πετύχουν τον σκοπό τους αναγκάζονται να καταβάλλουν διπλάσια προσπάθεια για την επίτευξη μέρους της εργασίας τους. Το αρνητικό στρες υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής και βλάπτει την ψυχική υγεία έχοντας σαν αποτέλεσμα συγκεκριμένα ψυχοσωματικά συμπτώματα.

6.1 Το στρες και οι επιπτώσεις του

Συμπτώματα του στρες:

Το στρες που προκαλείται από βίαιη συμπεριφορά στον εργασιακό ή στον σχολικό χώρο εμφανίζει τα παρακάτω πολυάριθμα συμπτώματα :

Κύρια συμπτώματα : στρες, ανησυχία, αϋπνία, κόπωση

Σωματικά συμπτώματα: μειωμένες αντιστάσεις του ανοσοποιητικού συστήματος που οδηγούν σε συχνά κρυολογήματα, βήχας, γρίπη, πυρετός (ειδικά σε μέρες αργίας, σαββατοκύριακα και στις διακοπές), πόνοι σε ευρύτερες περιοχές (χωρίς ξεκάθαρη αιτία), πόνοι στη μέση, πόνοι στο στήθος, υψηλή πίεση, πονοκέφαλοι και ημικρανίες, ιδρώτας, τρέμουλο, ορμονικά προβλήματα, προβλήματα στον θυρεοειδή, διαταραχές όρεξης, δερματικές παθήσεις και ανωμαλίες, υπερβολική ή μη φυσιολογική διψά.

Ψυχολογικά συμπτώματα: κρίσεις πανικού, κατάθλιψη, διαταραχή προσαρμοστικότητας με καταθλιπτική διάθεση, αυτοκτονικές τάσεις, μερική ή επιλεκτική απώλεια μνήμης, χαμηλή αυτοσυγκέντρωση, ανάκληση αναμνήσεων ή επαναλήψεις, υπερβολικές ενοχές, δυσπιστία, σύγχυση, ασυνήθιστο επίπεδο φόβου, αίσθηση απομόνωσης, ανασφάλεια, απελπισία.

Συμπτώματα στην συμπεριφορά του άτομου: ευσυγκληνίσια, ευεξαπτότητα, ξεσπάσματα θυμού, εμμονές, βλοσυρότητα, αλλαγές διάθεσης, έλλειψη θέλησης, αναποφασιστικότητα, έλλειψη χιούμορ, συνεχής επαγρύπνηση, εθισμός σε εξαρτησιογόνες ουσίες (καφεΐνη, νικοτίνη, αλκοόλ, υπνωτικά χάπια, αντικαταθλιπτικά χάπια), υπερβολική σπάταλη χρημάτων (συνεπώς οικονομικά προβλήματα), φοβίες (ειδικά αγοραφοβία).

Επιδράσεις στην προσωπικότητα : μειωμένη αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση, απώλεια αυτοσεβασμού.

Αλλά συμπτώματα και διαταραχές που έχουν αναφερθεί: περιλαμβάνουν διαταραχές ύπνου, διπολικές διαταραχές, διαταραχές στην διάθεση, διαταραχές φαγητού, άγχους, πανικού και δραματικές διαταραχές.

Όλο και περισσότεροι ερευνητές, προτείνουν ότι ο διαβήτης, το άσθμα, οι αλλεργίες, το χρόνια σύνδρομο κόπωσης και ακόμα κάποιες μορφές καρκίνου, προκαλούνται από το άγχος.

Οι τραυματικές επιδράσεις της βίαιης συμπεριφοράς, έχουν ως αποτέλεσμα το θύμα να καθίσταται ανίκανο να δηλώσει ξεκάθαρα τι συνέβη σε αυτό, καθώς κι ποιος είναι υπεύθυνος για ότι έγινε. Το θύμα, μπορεί να είναι τραυματισμένο ψυχολογικά σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην μπορεί να εκφράσει και να περιγράψει την εμπειρία του για ένα έτος ή ακόμα και παραπάνω μετά από το γεγονός.

Η σχολική βία οδηγεί σε έντονα αισθήματα φόβου, ντροπής και ενοχής που ενθαρρύνονται από τον θύτη με σκοπό την αποσιώπηση του θύματος. Με τον ίδιο τρόπο όλοι οι θύτες κάνουν τα θύματα τους να σιωπούν.

6.1.1. Κόπωση

Η κόπωση που προκαλείται από τον σχολικό εκφοβισμό αλλά και από τα γενικότερα φαινόμενα βίας είναι κατανοητή καθώς οι μηχανισμοί αντιστάσεις του άτομου ενεργοποιούνται ολοκληρωτικά για μεγάλες περιόδους ή σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και ημί-μόνιμα.

Οι μηχανισμοί αντίστασης είναι σχεδιασμένοι για να λειτουργούν briefly and intermittently αλλά όταν ενεργοποιηθούν για μεγάλο χρονικό διάστημα, προκαλούν εξάντληση στις φυσικές, διανοητικές και συναισθηματικές λειτουργίες του ατόμου. Η ενέργεια που είναι αποθηκευμένη στο σώμα ως πρωτεΐνη και γλυκόζη, αστραπιαία μετατρέπεται σε αμινοξέα, με σκοπό να βοηθήσει το σώμα να αντιμετωπίσει την επερχόμενη απειλή.

Η διαδικασία της , επιτυγχάνεται μέσω απελευθέρωσης ορμονών του άγχους.

6.1.2 Χρόνιο σύνδρομο κόπωσης: Πολλά άτομα που έχουν πέσει θύματα εκφοβισμού, αναφέρουν συμπτώματα όμοια με αυτά του χρόνιου συνδρόμου κόπωσης. Τα βασικότερα συμπτώματα είναι τα εξής :

- Υπερβολική κούραση χωρίς ιδιαίτερο λόγο
- Πόνοι στους μυς και στους τένοντες
- Αραιά και χωρίς συγκεκριμένη χρονική τοποθέτηση ξεσπάσματα ενέργειας που ακολουθούνται από εξάντληση
- Ανικανότητα στην συγκέντρωση
- Μπερδεμένος λόγος και αδυναμία σύνταξης σε προτάσεις, εκφράσεις και αλλά
- Διαταραχές διάθεσης, συμπεριλαμβανόμενου του θύμου και της κατάθλιψης
- Δυσκολία στην κατανόηση νέων πληροφοριών
- Διαταραχές και σύγχυση των αισθήσεων, για παράδειγμα στην οσμή και την γεύση
- Διαταραγμένος ύπνος
- Αδεξιότητα, για παράδειγμα, δυσκολία να χειριστεί μικρά αντικείμενα
- Ανικανότητα να ελέγξει την θερμοκρασία του σώματος
- Ενόχληση από δυνατούς ήχους και το όντων φως

6.1.3. Σύνδρομο ευερέθιστου έντερου (Σ.Ε.Ε.)

Το σύνδρομο ευερέθιστου έντερου , είναι ένα κλασσικό σύμπτωμα του στρες. Δεν είναι ασθένεια αλλά είναι μια λειτουργική δυσλειτουργία του διατροφικού συστήματος. Συγκεκριμένες τροφές, ειδικά τα λίπη προκαλούν βίους σπασμούς του έντερου, αφόρητους πόνους, κράμπες στομάχου, ναυτία καθώς και ένα γενικό συναίσθημα αδιαθεσίας. Αυτά τα συμπτώματα πυροδοτούνται από συγκεκριμένες τροφές και μπορούν να διαρκέσουν έως και μια ημέρα. Η αιτία είναι άγνωστη και το Σ.Ε.Ε. μπορεί να κάνει την αφετηρία του σε οποιαδήποτε ηλικία και χωρίς κάποιον προφανή λόγο.

Δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη θεραπεία, αλλά η αυστηρή προσήλωση σε κάποια δίαιτα καθώς και οι ασκήσεις ηρεμίας απέναντι σε αγχογόνες καταστάσεις μπορούν να μειώσουν σε σημαντικό βαθμό ή ακόμα και να εξαλείψουν τα συμπτώματα.

6.1.4 Διαταραχή μετά από ψυχοτραυματικό στρες

(Σύνδρομο μετατραυματικού στρες) Αν και ακόμα δεν υπάρχει κάποια επίσημη διάγνωση, τα συμπτώματα στα άτομα που έχουν υποστεί εκφοβισμό, είναι σύμφωνα με αυτά του συνδρόμου του μετατραυματικού στρες.

Με τον εκφοβισμό, το τραύμα που δημιουργείται είναι περισσότερο αποτέλεσμα ενός αθροίσματος μικρών – αλλά καθόλου ασήμαντων – δυσαρεστών γεγονότων, παρά ενός μεγάλου γεγονότος.

6.1.5 Αυτοκτονία

Είναι γνωστό πως τουλάχιστον δεκαέξι παιδιά στο Ηνωμένο Βασίλειο αυτοκτονούν ετησίως καθώς υποφέρουν από σχολικό εκφοβισμό. Κάθε μια από αυτές τις αυτοκτονίες είναι προβλέψιμη και θα μπορούσε να έχει αποτραπεί. Τα πραγματικά ποσοστά όμως είναι πολύ μεγαλύτερα και μπορούν να αγγίξουν ως και τις ογδόντα αυτοκτονίες ανά έτος (*Neil Marr and Tim Field, Bullycide: death at playtime*).

Τα παιδιά που έχουν υποστεί εκφοβισμό έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά όπως την άρνηση στην άσκηση βίας (ή ακόμα και αποφυγή της νομικής υποστήριξης) για την επίλυση της οποιασδήποτε διαμάχης καθώς και μια τάση εσωτερίκευσης του θυμού παρά την έκφραση του. Εστιάζοντας στην εσωτερίκευση του θύμου, παρατηρείται μια από τις βασικότερες γενεσιουργές αιτίες της κατάθλιψης. Ο σχολικός εκφοβισμός, διαπράττεται για μεγάλο χρονικό διάστημα, μπορεί ακόμα και για χρόνια και ο συσσωρευμένος θυμός, φτάνει στο σημείο όπου προκύπτουν τα εξής :

- Το παιδί στόχος ξεκινά να εμφανίζει όλα τα συμπτώματα του άγχους καθώς η εσωτερική πίεση προκαλεί μια γενική σύγχυση καθώς και μια τάση του οργανισμού του να βγει από τα κανονικά και επιτρεπόμενα όρια του.
- Το παιδί στόχος κατευθύνει και εστιάζει τον θυμό που του προκαλεί ο θύτης στον ίδιο του τον εαυτό, είτε κάνοντας χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (συνήθως αλκοόλ), ή διαπράττοντας αυτοκτονία.
- Σε κάποιες σπάνιες περιπτώσεις το παιδί – θύμα αντιδρά και ξεκινά να εμφανίζει την ίδια συμπεριφορά με αυτή του θύτη

Είναι γνωστό πως πολλές από τις αυτοκτονίες που διαπράττονται - κυρίως στην παιδική ηλικία, είναι αποτέλεσμα του σχολικού εκφοβισμού. Ωστόσο, η άγνοια του παιδιού - θύτη για το τι πραγματικά συμβαίνει, η απροθυμία της συνειδητοποίησης της διάστασης του φαινομένου καθώς και η αδυναμία περιγραφής αυτού, ο ψυχικός τραυματισμός και των δυο πλευρών (και του θύτη αλλά και του θύματος), συν την γενική έλλειψη γνώσης και ενδιαφέροντος από την μεριά της κοινωνίας, εμποδίζουν τους πραγματικούς λόγους των αυτοκτονιών αυτών, να αναγνωριστούν.

Οι συνέπειες, εκτός από αυτές που αναφέρονται στο άγχος, διαφέρουν ανάλογα με το αν το παιδί είναι θύμα, θύτης ή παρατηρητής του περιστατικού του σχολικού εκφοβισμού. Πιο συγκεκριμένα, οι συνέπειες στα παιδιά ανάλογα με την ιδιότητα τους, έχουν ως εξής:

6.2 Συνέπειες στα παιδιά - θύματα

Πρώτα από όλα, ως αποτέλεσμα της σχολικής βίας, τα παιδιά μπορεί να βιώσουν πολλές άμεσες ψυχικές ή ψυχοσωματικές συνέπειες. Μελέτες δείχνουν πως τα παιδιά – θύματα έχουν περισσότερη ανησυχία, συναισθήματα λύπης, δυσκολίες στον ύπνο, πονοκεφάλους, πόνους στο στομάχι και γενικότερη ένταση σε όλους τους τομείς από τα παιδιά που δεν είναι θύματα.

Ερευνητές από την Φιλανδία ανακάλυψαν πως τα παιδιά - θύματα είναι πιο επιρρεπή από τα παιδιά – δράστες στο να υποφέρουν από διαταραχές άγχους όπως κατάθλιψη και διαταραχή πανικού. Ακόμα, αυτό το ψυχολογικό στρες, μπορεί να ευθύνεται για τη ευαλωτότητα που έχουν τα παιδιά – θύματα στις ασθένειες και στις μολύνσεις, με αποτέλεσμα να αρρωσταίνουν πολύ συχνά.

Πιο συγκεκριμένα, από τις σημαντικότερες συνέπειες είναι:

6.2.1. Χαμηλή αυτοεκτίμηση

Τα παιδιά που γίνονται για μεγάλο διάστημα και επανειλημμένα στόχος της επιθετικότητας άλλων παιδιών, χωρίς να μπορούν να αντιδράσουν, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση. Το ερώτημα είναι όμως αν έχουν γίνει στόχος αυτής της επιθετικότητας λόγω της χαμηλής τους αυτοεκτίμησης ή εάν αντίθετα η επιθετικότητα την οποία υφίστανται έχει αποτέλεσμα τη χαμηλή αυτοεκτίμηση. Μελέτες έχουν δείξει ότι τα παιδιά αυτά εν μέρει επειδή είχαν αρχικά χαμηλή αυτοεκτίμηση, έχουν γίνει στόχος των αρνητικών πράξεων άλλων παιδιών. Όμως ο εκφοβισμός τον οποίο υφίστανται έχει πλήξει με τη σειρά του ακόμα περισσότερο την αυτοεκτίμηση τους. Τα παιδιά είχαν δηλαδή που όμως δέχεται ένα ακόμα χτύπημα από τις επιθετικές πράξεις των άλλων παιδιών. Τα παιδιά αυτά χάνουν την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους αλλά και στους γύρω τους καθώς και σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνουν στο σημείο να πάθουν κατάθλιψη και να αποσυρθούν στον εαυτό τους. *(Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο)*

6.2.2. Κοινωνική απομόνωση

Στον κοινωνικό τομέα, τα παιδιά – θύματα έχουν πολύ λίγους φίλους εάν όχι καθόλου. Πάλι τίθεται το ίδιο ερώτημα όπως και στην προηγούμενη περίπτωση. Μήπως επειδή είχαν αρχικά λίγους φίλους, γίνονται τα παιδιά αυτά στόχοι εκφοβισμού, ή μήπως επειδή υφίστανται εκφοβισμό, τα αλλά παιδιά δεν τα θέλουν και εκείνα δεν προσπαθούν πλέον να κάνουν φίλους; Και σε αυτή την περίπτωση όπως και σε αυτή της χαμηλής αυτοεκτίμησης, τα παιδιά είχαν αρχικά λίγους ή και καθόλου φίλους. *(Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο)*

Χάρη στα υψηλά επίπεδα ανησυχίας και άγχους, καθώς επίσης και της πολύ χαμηλής αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης, είναι πολύ δύσκολο για τα παιδιά θύματα να κάνουν φίλους. Αυτό οδηγεί σε συναισθήματα απομόνωσης και υιοθέτηση απόψεων πως δεν αξίζουν να έχουν φίλους. Επιπλέον, τα αλλά παιδιά συχνά, δεν θέλουν να κάνουν παρέα ένα παιδί – θύμα καθώς φοβούνται μήπως υπάρξουν και τα ίδια θύματα στο μέλλον. Ακόμη ένας λόγος για τον οποίο τα άλλα παιδιά δεν κάνουν

παρέες με τα παιδιά θύματα είναι γιατί ανησυχούν μήπως οι συμμαθητές τους δεν τους συμπαθούν πλέον καθώς συναναστρέφονται με παιδιά – θύματα.

6.2.3 Χαμηλή απόδοση και απουσίες στο σχολείο

Συναισθήματα όπως μοναξιά και λύπη από μέρους των θυμάτων, μπορεί ακόμη να οδηγήσουν σε επιπτώσεις που σχετίζονται με την σχολική τους απόδοση και την μαθητική τους ικανότητα. Όταν ο εκφοβισμός τον οποίο υφίστανται ένα παιδί στο σχολείο είναι σοβαρός, τότε το παιδί μπορεί να φτάσει στο σημείο να μη θέλει να ξαναπάει στο σχολείο. Το παιδί μπορεί να παραπονιέται ότι δεν αισθάνεται καλά και σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις αναγκάζεται να αλλάξει και σχολείο προκειμένου να κάνει μια καινούργια αρχή. Με το να είσαι θύμα μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα χαμηλή σχολική απόδοση, καθώς τα παιδιά αυτά φοβούνται να πάνε στο σχολείο. Ακόμα, φοβούνται να ανεβούν στο σχολικό λεωφορείο, ή να χρησιμοποιήσουν την τουαλέτα. Τα παιδιά θύματα, έχουν χαμηλότερους βαθμούς, λόγω προβλήματος συγκέντρωσης στην σχολική αίθουσα, καθώς η δυσάρεστη αυτή κατάσταση που βιώνουν τους καθίσα δύσκολη την συγκέντρωση, αλλά και εξαιτίας του άγχους και της ανησυχίας τους. Επιπλέον, αποκτούν εμμονές με την βία που δέχονται και με την προσπάθεια που χρειάζεται για να την αποφύγουν. Αυτό το γεγονός, αφήνει στα παιδιά – θύματα, πολύ λίγο ή και καθόλου χρόνο και ενεργεία για μάθηση και σχολική μελέτη.

Ένας φαύλος κύκλος μπορεί να προκύψει, καθώς η χαμηλή σχολική απόδοση μπορεί να οδηγήσει σε ντροπή και σε ακόμα μεγαλύτερη ανησυχία, η οποία με την σειρά της μπορεί να προκαλέσει και άλλα πειράγματα από τα παιδιά θύτες.

6.2.4 Άσκηση βίας από τα ίδια τα παιδιά-θύματα

Ακόμα μία πιθανή συνέπεια για τα παιδιά που δέχονται την βία από συνομήλικους τους είναι να γίνουν και τα ίδια επιθετικά, είτε την στιγμή που τους ασκείται βία στο σχολικό περιβάλλον, είτε αργότερα στο μέλλον τους. Αυτή η επιθετική συμπεριφορά, μπορεί να κατευθυνθεί προς τους ίδιους τους εαυτούς, προς το σχολείο γενικότερα, ή ακόμα μπορεί να κατευθυνθεί ως αντίποινα και στα παιδιά – θύτες. Με τον τρόπο αυτό, η βία μετακυλύετε και εγκαθιδρύεται ως ενδεδειγμένος τρόπος αντίδρασης σε διάφορες καταστάσεις διαφωνίας και σύγκρουσης. Μερικές φορές αυτή η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη άσκηση βίας από τους θύτες προς το

θύμα, καθώς οι πρώτοι θέλουν εκδίκηση για την επιθετική συμπεριφορά που οι ίδιοι έλαβαν από το θύμα.

Μερικοί ειδικοί πιστεύουν πως πυροβολισμοί που έχουν γίνει σε σχολεία, σχετίζονται άμεσα με την σχολική βία. Μαθητές οι οποίοι έχουν εισβάλλει με όπλα στα σχολεία, είναι σε διπλάσια πιθανότητα πιθανό να έχουν υπάρξει και οι ίδιοι θύματα σχολικής βίας στο παρελθόν.

6.2.5. Μελλοντικές συνέπειες για τα παιδιά θύματα

Η επίδραση μιας τόσο αρνητικής εμπειρίας δε σταματά όταν το άτομο τελειώσει το σχολείο. Σε ορισμένες περιπτώσεις που το παιδί έχει βιώσει ακραίες μορφές, είτε αμέσου, είτε έμμεσου εκφοβισμού, οι επιπτώσεις αυτού του βιώματος συνεχίζουν να είναι ισχυρές, ακόμα και μετά την αποφοίτηση του από το σχολείο. Τα άτομα αυτά όπως αναφέρθηκε παραπάνω, υποφέρουν από διαταραχές άγχους και κατάθλιψης, και αυτές οι διαταραχές μπορεί να συνεχιστούν μέχρι και την ενηλικίωση τους όπου και να οξυνθούν. Έτσι έχει βρεθεί ότι τα παιδιά που υπήρξαν στόχος επιθετικότητας εκ μέρους άλλων συμμαθητών τους συνεχίζουν και μετά το σχολείο να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και μπορεί να παρουσιάσουν ακόμα και κατάθλιψη. (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο). Ακόμα πιθανό είναι, οι διαταραχές αυτές να προκαλέσουν ακόμα και δυσκολίες μεταξύ του θύματος και της οικογένειάς του, του φιλικού περιβάλλοντος του ακόμα και των συνεργατών του στο μέλλον. Επιπλέον, υπάρχει μία διαχρονική συνέχεια που διαπερνά τις επόμενες γενιές, διότι τα “ θύματα “ μεγαλώνουν παιδιά που έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποστούν θυματοποίηση από ότι οι άλλοι συνομήλικοί τους. Επίσης, ως ενήλικες τα άτομα που έχουν υποστεί θυματοποίηση στην παιδική ή εφηβική τους ηλικία, μπορεί να έχουν κοινωνικές και συναισθηματικές δυσκολίες, όπως προβλήματα στις σχέσεις με το άλλο φύλο ή στη σύναψη στενών σχέσεων οικειότητας με άλλους ανθρώπους και με αυτή την έννοια η κοινωνική τους απομόνωση, συνεχίζεται και τους ακολουθεί και στο μέλλον (Rigby, 1997).

6.2.6. Αυτοκτονικές τάσεις των παιδιών-θυμάτων

Σε μερικές περιπτώσεις, η σχολική βία, μπορεί να είναι τόσο σκληρή και να συνεχιστεί για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα ώστε το θύμα να κάνει σκέψεις που να

αφορούν την αυτοκτονία (το οποίο ονομάζεται αυτοκτονικός ιδεασμός), ή ακόμα, σε σοβαρότερες περιπτώσεις, το “ θύμα “να αυτοκτονήσει στην πραγματικότητα (*Μότη – Στεφανίδη, Τσέργας, 2000*). Τα θύματα επίσης, είναι πολύ πιο πιθανό να προβούν σε αυτοκτονικές πράξεις σε σχέση με τους συνομήλικους τους οι οποίοι δεν είναι θύματα αυτής της βίας. Ο όρος “ *bullycide* “ χρησιμοποιείται για να περιγράψει πράξη αυτοκτονίας η οποία προκύπτει από έντονα ξεσπάσματα σχολικής βίας από το παιδί – θύτη στο παιδί – θύμα. Σε έναν αριθμό χώρων, συμπεριλαμβανομένου την Νορβηγία, την Αγγλία και την Ιαπωνία, έχουν υπάρξει αναφορές από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που αφορούσαν πράξεις αυτοκτονίας παιδιών τα οποία είχαν υποστεί σχολική βία. Καθώς η αυτοκτονία είναι συνέπεια πολλών γεγονότων, είναι δύσκολο να μελετηθεί μέσα από μεμονωμένες περιπτώσεις και να γενικευτεί, είναι δύσκολο να αξιολογηθούν τέτοιες αναφορές. Ωστόσο, πρόσφατη μελέτη στην Αυστραλία έχει ρίξει επιπλέον φως στο ζήτημα αυτό. Σε μια σειρά από τρεις μελέτες που διεξήχθησαν από τους Rigby και Slee στην Νότια Αυστραλία από το 1993 έως το 1996, προσωπικές αναφορές μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τα οποία είχαν προβεί είτε σε αυτοκτονικές πράξεις είτε σε αυτοκτονικές σκέψεις ή ακόμα είχαν βλάψει τον εαυτό τους με τον οποιαδήποτε τρόπο, βρέθηκε πως έχουν σχέση με σχολική βία και πως τα ίδια αυτά παιδιά έχουν πέσει θύμα βίας από συνομηλικούς τους. Στην πιο πρόσφατη από αυτές τις μελέτες με 1500 έφηβους, δυσμενείς σχέσεις μεταξύ συνομηλικών βρέθηκαν να συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό σε αυτοκτονικό ιδεασμό από μέρους τους, μετά από αρνητική γονική καθοδήγηση και χαμηλά επίπεδα κοινωνικής υποστήριξης (*Rigby and Slee, 1998*). Όταν τα στατιστικά δεδομένα των συνεπειών της σχολικής βίας από τους συνομηλικούς στα σχολεία που αφορούν αυτοκτονικό ιδεασμό, συνδυάζονται με το ολόένα και αυξανόμενο αριθμό θυμάτων σχολικής βίας που προβαίνουν σε αυτοκτονικές πράξεις, είναι πολύ δύσκολο να μην συμπεριληφθεί πως η σχολική βία, με οποια μορφή και αν αυτή έχει, για κάποια παιδιά –θύματα, μπορεί να είναι ανυπόφορη και καταστρεπτική.

(*Ken Rigby , Children Australia (1997) 22, 2, 28 – 34*)

Το επόμενο ποίημα, δείχνει την θλίψη και την απόγνωση από μέρους ενός δεκαεπτάχρονου μαθητή από το Μάντσεστερ της Αγγλίας, ο οποίος βρίσκεται στο μεταίχμιο ψυχικής κατάρρευσης ως αποτέλεσμα της βίας που δέχεται από συνολικούς του :

6.3 Συνέπειες στα παιδιά - θύτες

Τα παιδιά – θύτες, βιώνουν και τα ίδια βραχυπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες συνέπειες από την επιθετική τους συμπεριφορά προς τους συνομηλίκους τους. Είναι πιο επιρρεπή στο να εμπλακούν σε άλλες επιβλαβή δραστηριότητες, και ως παιδιά αλλά και αργότερα στην ενήλικη ζωή τους ενώ ταυτόχρονα, υπάρχουν και πολλές πιθανότητες να εγκαταλείψουν το σχολείο (Reid, 1983). Τα παιδιά θύτες βρίσκονται και αυτά σε ψυχολογικό αδιέξοδο. Συχνά το κρύβουν από τους γονείς τους ή τους παρουσιάζουν μια ψευδή εικόνα των καταστάσεων. (*Ευρωπαϊκό πρόγραμμα δάφνη II, Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ μαθητών στο σχολείο, Εγχειρίδιο για τους γονείς, Μάρτιος 2008*)

Όσο είναι ακόμη παιδιά, μπορεί να κλέψουν ή να βανδαλίσουν ξένη περιουσία, να λαμβάνουν μέρος σε καβγάδες και τραυματιστούν από αυτούς, να κάνουν κοπάνες από το σχολείο τους, να χρησιμοποιήσουν κάποιο όπλο για εκφοβισμό άλλων ή ακόμα και να κάνουν χρήση ναρκωτικών ή αλκοόλ. Επίσης είναι πάρα πολύ πιθανό να οδηγηθούν σε δικαστήρια ανηλίκων και να κριθούν ένοχοι για κάποια παράνομη πράξη σε σχέση με συνομηλίκους τους που δεν λαμβάνουν μέρος σε σχολικό εκφοβισμό.

Η ανάγκη των παιδιών – θυτών για δύναμη τείνει να συνεχίζει και στην μετέπειτα ζωή τους. Ως ενήλικοι τα παιδιά αυτά, διοχετεύουν την δύναμη τους και την επιθετικότητα τους σε σεξουαλική και φυλετική παρενόχληση, σε κακοποίηση παιδιών καθώς επίσης και σε οικογενειακή βία. Η ανάγκη τους για δύναμη μπορεί επίσης να φανεί στον τρόπο που οι ίδιοι μεγαλώνουν και καθοδηγούν τα δικά τους παιδιά. Με την σειρά τους, τα δικά τους παιδιά μπορεί να ασκήσουν βία σε άλλα παιδιά στο μέλλον ακολουθώντας έναν φαύλο κύκλο.

Τα παιδιά θύτες ακόμη, εμφανίζουν αυξημένη συχνότητα συμμετοχής σε μετέπειτα προβλήματα αλκοολισμού, κατάχρησης, οικογενειακής βίας καθώς και βίαιων εγκλημάτων στην κοινότητα. (*Smith, et al 1999*)

Επιπλέον, τα παιδιά θύτες, συνήθως εμφανίζουν αντικοινωνική συμπεριφορά. Η συμπεριφορά τους αυτή, συνήθως εκδηλώνεται με μακροχρόνια περιφρόνηση για τους άλλους, παραβατική συμπεριφορά, ξεσπάσματα βίας, επιθετικότητα και αδιαφορία για τα δικαιώματα των συναθρώπων τους. Κατά συνέπεια, εφόσον τα παιδιά – θύτες δεν μαθαίνουν κατάλληλες κοινωνικές δεξιότητες όταν ακόμα είναι μικρής ηλικίας, μεγαλώνοντας γίνονται αντικοινωνικοί ενήλικες. Πρόκειται να έχουν

φτωχές διαπροσωπικές σχέσεις, συμπεριλαμβανομένων τα μέλη της οικογένειας τους, το φιλικό τους περιβάλλον καθώς και τους συνεργάτες.

Τέλος, τα παιδιά – θύματα δεν είναι τα μόνα που είναι πιθανό να έχουν αυτοκτονικό ιδεασμό ή να προβούν σε αυτοκτονικές πράξεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το ίδιο μπορεί να αληθεύει και για τα παιδιά – θύτες.

6.4 Συνέπειες στα παιδιά - παρατηρητές

Υπάρχουν συνέπειες της σχολικής βίας ακόμα και στα παιδιά που γίνονται μάρτυρες σε αυτή. Τα παιδιά αυτά, υποφέρουν από ματαίωση, φόβο, χαμηλή αυτοεκτίμηση και απουσία του ελέγχου. Μπορεί ακόμα και να νιώθουν μεγάλη αίσθηση ευθύνης για την βία που διαπράχθηκε ενώ ήταν παρόντες, ειδικά εάν δεν μπορούν να “ σώσουν “ το θύμα και η βία απέναντι του συνεχίζεται. Πολλές φορές οι ενοχές είναι παρά πολλές για τα παιδιά αυτά και δεν μπορούν να τις αντιμετωπίσουν. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το παιδί – παρατηρητής, μπορεί από το να συμπάσχει με το παιδί – θύμα να καταλήξει στην σκέψη πως η σχολική αυτή βία είναι αποδεκτή. Αυτός είναι ο τρόπος των παιδιών αυτών να εμποδίσουν τους εαυτούς τους από αισθήματα ενοχής στο μέλλον , απλά ούτε καν θα αναγνωρίζουν πως κάποιος πληγώνεται.

Τα παιδιά παρατηρητές ακόμη, αναπτύσσουν μεγάλο άγχος και έχουν αυξημένη ανησυχία. Ανησυχούν πως θα γίνουν και αυτά θύματα, και κατά συνεπεία τα αισθήματα ασφάλειας στο σχολικό περιβάλλον, μειώνονται. Αυτό το γεγονός, οδηγεί σε αρνητικά συναισθήματα όσο αναφορά το σχολείο, τα οποία συναισθήματα μπορεί να συμβάλλουν και στην πτώση της σχολικής απόδοσης.

Κεφάλαιο 7:

Σχολική κοινωνική εργασία και ρόλος του κοινωνικού λειτουργού

Εισαγωγή

Το σχολείο ως φορέας κοινωνικοποίησης είναι γνωστό ότι η οικογένεια αποτελεί το χώρο της πρωτεύουσας κοινωνικοποίησης του παιδιού. Το σχολείο είναι από τους σπουδαιότερους τομείς της δευτερεύουσας κοινωνικοποίησης, όπως είναι η γειτονιά, η εκκλησία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο χώρος της εργασίας κλπ. Το σχολείο πρέπει να δίνει στο παιδί από τη μια μεριά τη δυνατότητα να αποκτήσει αυτονομία, κοινωνικότητα, πνεύμα συνεργασίας αλληλεγγύης, ανεκτικότητα, κριτική σκέψη και την ικανότητα διεκδίκησης των δικαιωμάτων του με χρήση όλων των δημοκρατικών μέσων. Ταυτόχρονα, όμως, πρέπει να βοηθήσει το παιδί να κατανοήσει την αναγκαιότητα της μάθησης και επίδοσης και να αποκτήσει γνώσεις, οι οποίες είναι απαραίτητες για κοινωνικο-οικονομική του ένταξη σε μια ταχέως αναπτυσσόμενη κοινωνία με σκοπό την ποιοτική βελτίωση της ζωής. Το σχολείο σήμερα βρίσκεται σε μια αντιφατική κατάσταση, διότι από την μια μεριά απαιτεί από το μαθητή την ένταξή του στις διαδικασίες διδασκαλίας του σχολείου, με στόχο την προετοιμασία του για μια επαγγελματική καριέρα, και από την άλλη οι συνθήκες στην αγορά εργασίας δείχνουν ότι ακόμη και ένα καλό απολυτήριο του σχολείου δεν αποτελεί πλέον εγγύηση για μια επαγγελματική αποκατάσταση. Αυτή η κατάσταση οξύνεται και από το συνεχώς διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των περιεχομένων διδασκαλίας και των καθημερινών εμπειριών των μαθητών στον εξωσχολικό χώρο. Οι *Furtner – Kalimunzer/Sardei - Biermann (1980)* σε μια σχετική έρευνα συμπεραίνουν: "Από την σκοπιά των μαθητών το παρόν σχολείο παρουσιάζει την παρακάτω εικόνα: Η σχολική μάθηση περιορίζεται στην απόδοση, η δε αξιολόγηση της απόδοσης κυριαρχεί στο σχολείο. Οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ δασκάλων και μαθητών επιτρέπουν μόνο εν μέρει την υλοποίηση των αντιλήψεών τους περί δημοκρατίας, αλληλεγγύη και η συνεργασία μεταξύ των μαθητών στην τάξη μπορούν να επιτευχθούν μόνο σε μεγάλες δυσκολίες και συχνά, ενάντια στις συνθήκες που επικρατούν στο σχολείο. Το γεγονός ότι η σχολική μάθηση από απόψεως περιεχομένου έχει ελάχιστη σχέση με την παρούσα και μελλοντική ζωή των μαθητών, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη απαίτηση του σχολείου για απόδοση, καθιστούν το σχολείο από τη σκοπιά των μαθητών ένα θεσμό χωρίς νόημα. (*Furtner κ.ά. 1980, στο*

Hornstein 1990. σελ. 68). Ο Hornstein χαρακτηρίζει τη σημερινή σχέση των νέων με το σχολείο σαν μια σχέση αλλοτριώσης και εννοεί μια κατάσταση, κατά την οποία απαιτούνται πράγματα και πραγματοποιούνται διαδικασίες, στις οποίες οι μαθητές αντιμετωπίζουν απαιτήσεις που τις αισθάνονται σαν "ξένες". Αν λάβουμε υπόψη ότι, σύμφωνα με τον Von Hentig, "μάθηση είναι η αλλαγή του ανθρώπου με εμπειρίες". τότε βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι τυπικές διαδικασίες μάθησης αποτελούν μόνο ένα μέρος της μάθησης, ενώ αντίθετα, οι αρνητικές εμπειρίες του μαθητή στο σχολείο) επηρεάζουν αποφασιστικά την κοινωνικοποίησή του (Jahrow 1976, σελ. 27). Σχετικές μελέτες διαπιστώνουν ότι οι μαθητές στο σχολείο διδάσκονται τη δημοκρατία και την ελευθερία κάτω από συνθήκες κηδεμόνευες που στοχεύουν στην άκριτη προσαρμογή του μαθητή στο σύστημα (Gronemeyer 1976.). Πολύ συχνά, τα περιεχόμενα μάθησης στο σχολείο είναι άσχετα με τις εμπειρίες των μαθητών στο χώρο διαβίωσής τους και συνεπώς, χωρίς καμιά χρησιμότητα. Έτσι, ενώ η ταύτιση με τις δημοκρατικές αρχές αντιμετωπίζεται θετικά, η υλοποίησή τους σε διαδικασίες δημιουργικής σύγκρουσης θεωρείται σαν κάτι το αρνητικό. Ενώ θεωρητικά η βία και ο καιροσκοπισμός κατακρίνονται στην πράξη του σχολείου αποδεικνύεται ότι η βίαιη επιβολή των προσωπικών συμφερόντων είναι χρήσιμη. Ενώ την εποχή του "παιδαγωγικού μεσαίωνα" η "ξένη επίδραση" πάνω στο μαθητή ήταν αισθητή, διότι ο μαθητής αναγκαζόταν να υπακούσει με τη βέργα, στη σημερινή εποχή, με τις μεθόδους της σύγχρονης ψυχολογίας για μάθηση ο μαθητής αποκτά συχνά την εσφαλμένη εντύπωση, ότι αυτό που μαθαίνει είναι αποτέλεσμα της δικής του επιλογής και διάθεσης και όχι της θέλησης των παιδαγωγών. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι να εσωτερικεύει ο μαθητής αξίες, οι οποίες εξυπηρετούν τις ανάγκες του. Έτσι, ενώ το σχολείο προπαγανδίζει τη σημασία συναδούσης και συμμετοχής του πολίτη σε πολιτικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στερεί στο μαθητή τη δυνατότητα να συναποφασίζει για πράγματα που τον αφορούν άμεσα. Ενώ από τη μια μεριά το σχολείο ανταμείβει (με θετική βαθμολογία) τις γνώσεις του μαθητή σχετικά με το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης. τον αντιμετωπίζει από την άλλη μεριά αρνητικά (απειλή αποβολής από το σχολείο. σωματική ή ψυχική τιμωρία κ.λπ.) σε περίπτωση υλοποίησης των συνεπειών του περιεχομένου της μάθησης. Αν θέλουμε να προετοιμάσουμε πραγματικά το παιδί για τη ζωή στη δημοκρατία, την πολιτική και τη δημόσια ζωή, τότε πρέπει να του δώσουμε μονό γνώσεις για τους πολιτικούς θεσμούς αλλά κυρίως τη δυνατότητα να ασκηθεί στους θεσμούς (π.χ. πώς να αντιμετωπίζει τις νομικές ιεραρχίες, πώς να

κάνει εφημερίδες και συλλόγους). Η παιδαγωγική πρέπει μάθει στο μαθητή να κατανοήσει στο σχολείο και στον κοινωνικό περίγυρό του τις βασικές κοινωνικο-ψυχολογικές και ομαδο-δυναμικές διαδικασίες και τρόπους συμπεριφοράς που καθορίζουν τη ζωή σε κοινωνικά σύνολα και θεσμούς (*Jahrow, 1976*), σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται από τη συνεχή αλλαγή, κοινωνικές συγκρούσεις και αντιφάσεις, κρίση θεσμών, διακριτική μεταχείριση, ανταγωνισμό και μια ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη. Συνεπώς, το σχολείο πρέπει να μάθει στους μαθητές να μην αποδέχονται άκριτα κάθε γνώμη, να υποστηρίζουν τη γνώμη τους με επιχειρήματα να αγωνίζονται για το δίκαιο και να αντιστέκονται ενάντια στον αυταρχισμό και πειθαναγκασμό από οπουδήποτε και αν προέρχονται, ακόμη και ενάντια στη σχολική εξουσία. Όπως αναφέραμε παραπάνω, η εκπαίδευση έχει σκοπό να συμβάλλει στην ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοκοινωνικών ικανοτήτων των μαθητών, για να μπορέσουν να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες, να ενταχθούν, δηλαδή, δυναμικά στην κοινωνία με την έννοια της χειραφέτησης (*Freire, 1973*). Ένα σχολείο που δεν είναι προσαρμοσμένο σε μια αντισταθμιστική αντιμετώπιση των μαθητών, ιδίως των παιδιών που προέρχονται από τα κατώτερα στρώματα, χειροτερεύει την κατάσταση και δημιουργεί ταυτόχρονα επιπρόσθετα προβλήματα, τα οποία εκδηλώνονται με διάφορες μορφές στο σχολικό ή εξωσχολικό χώρο.

7.1 Ορολογία σχολικής κοινωνικής εργασίας

Η κοινωνική εργασία στο σχολείο δεν είναι ένας διαφανής και συγκεκριμένος θεσμός. Υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί του όρου σχολική κοινωνική εργασία, και διαφορετικοί φορείς και διαφορετικά πεδία εργασίας. Ακόμη και στα προγράμματα πιλότος το φάσμα είναι πολύ πλατύ (*Raab / Raademacker, 1982.*). Γ' αυτό το λόγο η σχολική κοινωνική εργασία είναι πολύ δύσκολο να χαρακτηριστεί με έναν συγκεκριμένο όρο (*Bundesarbeits Gemeinschaft jugendaufbauwerk1973,*). Μερικές φορές χρησιμοποιείται ο όρος " κοινωνική εργασία στο σχολείο ", προσφορά εκτός της διδασκαλίας ή ο όρος " μαθητική κοινωνική εργασία " . Την ασάφεια της κατάστασης δείχνει και το γεγονός ότι φορέας της σχολικής κοινωνικής εργασίας

είναι άλλοτε το σχολείο, άλλοτε η Μέριμνα Νέων (κρατικός φορέας ή ένας Ελεύθερος φορέας) κοινωνικής εργασίας) και άλλοτε το σχολείο και η Μέριμνα Νέων μαζί (*Grossmann / Stickelmann 1982*). Οι Raab και Rademacker, εννοούν με τον όρο σχολική Κοινωνική εργασία κάθε μορφή κοινωνικής εργασίας με νέους, που συμπεριλαμβάνει στη διαδικασία της και το σχολείο, άσχετα σε ποιο θεσμό υπάγεται η εργασία αυτή (*Raab και Rademacker 1982,*). Η σχολική κοινωνική εργασία στην Αμερική και στην Αγγλία έχει αναπτυχθεί με τους όρους “Open School “ , “ Community Education “ . Τα πρότυπα αυτά είναι προσαρμοσμένα στον κοινωνικό περίγυρο των μαθητών. Ο Tillmann διαπιστώνει ότι οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις στο σχολείο περιγράφονται με διάφορους όρους όπως: " κοινωνικοπαιδαγωγική εργασία με μαθητές, βοήθεια μαθητών ", ' επιθετική βοήθεια νέων ' ή '' κοινωνική εργασία νέων '' , και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι επειδή ούτε στη θεωρία αλλά ούτε και στην πράξη δεν έχει ξεκαθαριστεί η διαφορά ανάμεσα σ' αυτούς τους όρους, σωστό είναι να χρησιμοποιούμε τον γενικό όρο " σχολική κοινωνική εργασία ", που καθιερώθηκε τα τελευταία χρόνια όρος εργασίας (*Tillmann 1982*).

7.1.1 Αυτοαντίληψη της σχολικής κοινωνικής εργασίας

Από τα προαναφερθέντα μπορούμε να συνάγουμε την αυτοαντίληψη των απολογητών της σχολικής κοινωνικής εργασίας, άσχετα από το ποιο θεωρητικό πρότυπο υποστηρίζουν:

- Ø Το σχολείο αποτελεί το χώρο όπου εκδηλώνονται οι εξωσχολικές ελλείψεις κοινωνικοποίησης των παιδιών.
- Ø Τα αίτια της "αποτυχίας" των μαθητών δεν είναι ατομικά, αλλά έχουν κοινωνική προέλευση (*Evers/Mancke 1988,*).
- Ø Το σχολείο, όχι μόνο δεν είναι σε θέση να συμβάλλει στην εξάλειψη των ελλείψεων κοινωνικοποίησης, αλλά αποτελεί το ίδιο παράγοντα δημιουργίας επιπροσθέτων προβλημάτων ή έντασης των εξωσχολικών προβλημάτων.

Ø Η κοινωνική εργασία (Μέριμνα για τους Νέους) δεν μπορεί να παραμείνει αδιάφορη και να περιορίζεται στην "περισυλλογή" των "αποτυχόντων" μαθητών, να αναλαμβάνουν έτσι τον παθητικό μόλο του "πυροσβέστη".

Ø Επομένως, το συμφέρον όλων των νέων, ιδιαίτερα των μη προνομιούχων, επιβάλλει την εντατική και εποικοδομητική συνεργασία μεταξύ των νέων θεσμών (Krenz 1986,).

Ø Η σχολική κοινωνική εργασία στοχεύει στη χειραφέτηση των μαθητών και στον εκδημοκρατισμό του σχολείου, πράγμα που απαιτεί την αμφισβήτηση και αλλαγή των δομών που παρουσιάζουν προβλήματα.

Ø Συνεπώς, η συνεχής κριτική του σχολείου και των τρόπων διαδικασίας του αποτελεί όχι μόνο ένα σπουδαίο αλλά και επιβεβλημένο καθήκον της σχολικής κοινωνικής εργασίας (Thurn 1986).

Ø Η σχολική Κοινωνική εργασία, λόγω της γραφειοκρατικής δομής του σχολείου, βρίσκεται σε έναν αντιφατικό ρόλο, καθότι από τη μια μεριά καλείται να λειτουργήσει ως εντολοδόχος του σχολείου και συνεπώς, και της σχολικής γραφειοκρατίας και ιεραρχίας, και από την άλλη μεριά ως συμπαραστάτης και εκπρόσωπος των συμφερόντων των μαθητών (Tillmann 1988).

7.1.2 Μορφές και πρότυπα συνεργασίας με το σχολείο

Η ποιότητα της συνεργασίας ανάμεσα στο σχολείο και την κοινωνική εργασία εξαρτάται από το κατά πόσον η κοινωνική εργασία είναι σε θέση να υλοποιήσει τις μεθόδους και τους βασικούς της στόχους, το αν δηλαδή, μπορεί να υλοποιήσει την κριτική της λειτουργίας ή απορροφάται από το πανίσχυρο σχολείο και γίνεται άβουλο όργανό του στην προσαρμογή των μαθητών στις ανάγκες του σχολείου και όχι στην προσαρμογή του σχολείου στις ανάγκες των μαθητών. Παρακάτω παρουσιάζουμε μερικά τυπικά πρότυπα από την πράξη στρ Γερμανία:

7.1.3 Το πρότυπο της «υπαγωγής της κοινωνικής εργασίας στους σκοπούς του σχολείου»

Στην προκειμένη περίπτωση η κοινωνική εργασία υπάγεται στην ιεραρχία του σχολείου. Η υπαγωγή της κοινωνικής εργασίας στη σχολική ιεραρχία περιορίζει

σημαντικά τις δυνατότητες μιας κριτικής εργασίας. Επειδή σχεδόν όλο το βάρος πέφτει προς την πλευρά του σχολείου, το οποίο μάλιστα περιορίζει τη σχολική κοινωνική εργασία με σχολικά διατάγματα_στην επίβλεψη των μαθητών τις ελεύθερες ώρες και στην κοινωνική εργασία με άτομα, η Κοινωνική εργασία δεν μπορεί να αναπτύξει διαμεθοδικά και διεπιστημονικά προγράμματα. Το πρότυπο αυτό εφαρμόζεται στο Βερολίνο, όπου υπάρχουν 240 από τα 246 πολυκλαδικά σχολεία της Γερμανίας που απασχολούν κοινωνικούς λειτουργούς (Tillmann 1982). Κατά κανόνα οι κοινωνικοί λειτουργοί χρησιμοποιούνται για την επίβλεψη των μαθητών στα διαλείμματα και την «αντικατάσταση των δασκάλων που απουσιάζουν.

Οι συνθήκες που επικρατούν στο σχολικό περιβάλλον έχουν μεταβληθεί δραματικά κατά τις τελευταίες δεκαετίες συνεπεία των αντίστοιχων κοινωνικών αλλαγών που έχουν εν τω μεταξύ συμβεί. Αποκαλυπτική είναι η σύγκριση των συνηθέστερων παραπτωμάτων τα οποία σημειώνονταν στο σχολικό περιβάλλον δημόσιων εκπαιδευτικών συστημάτων πολλών χωρών κατά τη δεκαετία του 1940 και κατά τη δεκαετία του 1980: από το μάσημα τσίγλας, το τρέξιμο στους διαδρόμους, το ακατάλληλο ντύσιμο και το θόρυβο στην τάξη τα σχολεία έφθασαν να αντιμετωπίζουν καταστάσεις όπως χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών ουσιών, εγκυμοσύνη, ληστεία, εμπρησμό, βανδαλισμό, σύγκρουση συμμοριών κ.ά. Πάντως, τα προβλήματα και οι καταστάσεις κρίσεως που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί στα περισσότερα εκπαιδευτικά, την ποικιλία και το βαθμό. Το είδος των κρίσεων που αγγίζουν τη σχολική ζωή κατά τα τελευταία χρόνια έχει επιτείνει την ανάγκη για εξειδικευμένη και συστηματική αντιμετώπιση σε διάφορα επίπεδα παρέμβασης (Χατζηχρήστου, 2000). Σε ένα αρχικό επίπεδο το σχολείο ως σύστημα μπορεί να αυξήσει το βαθμό ετοιμότητας του να διαχειριστεί κρίσεις μέσω της ανάπτυξης ενός σχεδίου δράσης και της οργάνωσης ομάδων παρέμβασης. Σε επίπεδο πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης, ιδιαίτερα χρήσιμη η ύπαρξη αντιστοιχών παρεμβατικών προγραμμάτων για όλα το μαθητικό πληθυσμό η για ομάδες παιδιών που διατρέχουν "υψηλό κίνδυνο" να εμφανίσουν σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές η προβλήματα συμπεριφοράς. Τέλος, σε επίπεδο τριτογενούς πρόληψης, είναι απαραίτητο να υπάρχει δυνατότητα αμέσου εντοπισμού των παιδιών που βιώνουν μια κρίση με σκοπό την αξιολόγηση της κατάστασης και των αναγκών τους, την κατάλληλη παρέμβαση με τη συνεργασία της οικογενείας και των εκπαιδευτικών η την παραπομπή σε άλλον ειδικό η υπηρεσία.

Όσον αφορά το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αναγκαία θεωρούνται τόσο η και η εφαρμογή προγραμμάτων παρέμβασης για την αντιμετώπιση κρίσεων στο σχολικό περιβάλλον. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι το πρόγραμμα που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Κέντρου Έρευνάς και Εφαρμογών Σχολικής Ψυχολογίας του Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόκειται για το « Πρόγραμμα Ψυχολογικής Στήριξης στο Σχολικό Περιβάλλον μετά το Σεισμό » το οποίο εφαρμόστηκε σε σχολεία των σεισμόπληκτων περιοχών της ευρύτερης περιοχής Αθηνών μετά το σεισμό το Σεπτέμβριο του 1999 (Χατζηχρήστου, 2000).

Ως γενικοί σκοποί του προγράμματος ορίζονται:

(α) η ψυχολογική υποστήριξη και η διευκόλυνση της προσαρμογής των μαθητών σε σχολεία των σεισμόπληκτων περιοχών,

(β) η λειτουργία του σύγχρονου σχολείου ως υποστηρικτικού δικτύου-συστήματος για την αντιμετώπιση κρίσεων,

(γ) η ενδυνάμωση της συμβουλευτικής διάστασης του ρόλου των εκπαιδευτικών και η προαγωγή της ψυχικής υγείας στην τάξη και το σχολείο,

(δ) η ενίσχυση της συνεργασίας ανάμεσα στο σχολείο, την οικογένεια και την Κοινότητα.

Σε όλα τα παραπάνω επίπεδα ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού, είναι καθοριστικός. Ειδικότερα για τη συμβουλευτική διαχείρισης κρίσεων, επειδή αυτή διαφοροποιείται αρκετά ως προς το περιεχόμενο και τη διαδικασία από τη συνήθη συμβουλευτική, απαιτείται ειδική κατάρτιση του συμβούλου, με έμφαση στην παροχή των λεγόμενων « ψυχολογικών πρώτων βοηθειών » τόσο στο παιδί όσο και στην οικογένεια. Μια κρίση στη ζωή ενός ατόμου ή μιας κοινότητας, εκτός από τον κίνδυνο και την αποσταθεροποίηση που επιφέρει, ενέχει και τη διάσταση της ευκαιρίας, της δυνατότητας για ωρίμαση, της προσωπικής ή συλλογικής ενδυνάμωσης και εξέλιξης. Ειδικά στο σχολικό σύστημα σε περιόδους κρίσεων, σι

ανάγκες και οι αδυναμίες γίνονται συνήθως πιο εμφανείς, οι αντιστάσεις μειώνονται και γενικά το σύστημα καθίσταται περισσότερο επιδεκτικό σε προληπτικά παρεμβατικά μέτρα εν όψει ανάλογων μελλοντικών καταστάσεων (Pitcher&Poland 1992). Για τούτο και η διάσταση της ευκαιρίας για εξέλιξη δεν πρέπει να υποτιμάται· αντίθετα, πρέπει να αποτελεί βασικό άξονα της δράσης που λαμβάνεται με στόχο την ανάκαμψη μετά από μια κρίση, αλλά και την αύξηση της ετοιμότητας εν όψει κάποιας άλλης.

7.1.4 Στόχοι σχολικής κοινωνικής εργασίας

Το σχολείο, λόγω της μεγάλης ανεργίας, δεν παρέχει την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Ένα μεγάλο ποσοστό των αποφοίτων του σχολείου θα έχει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της μόνιμης ανεργίας ή υποαπασχόλησης. Συνεπώς, το σχολείο πρέπει να προσαρμοστεί στη νέα κατάσταση και να προετοιμάσει τους μαθητές για τη ζωή μετά το σχολείο. Την αποστολή αυτή δεν μπορεί να φέρει εις πέρας το σχολείο από μόνο του. Από την άλλη πλευρά η κοινωνική εργασία (Μέριμνα Νέων) δεν μπορεί να παραμένει αδιάφορη και να περιορίζεται στην περισυλλογή των " αποτυχόντων " μαθητών. Συνεπώς, το συμφέρον όλων των νέων, αλλά ιδιαίτερα των κοινωνικά αδικοκμένων, επιβάλλει μια έγκαιρη και εντατική συνεργασία ανάμεσα στους δύο φορείς. (Kenz 1986). Το σχολείο αποτελείτο χώρο όπου εκδηλώνονται οι εξωσχολικές ελλείψεις κοινωνικοποίησης των παιδιών. Από την άλλη μεριά το ίδιο το σχολείο αποτελεί παράγοντα δημιουργίας επιπροσθέτων προβλημάτων ή έντασης των εξωσχολικών προβλημάτων.

7.2 Ρόλος του σχολικού κοινωνικού λειτουργού

Ο σχολικός κοινωνικός λειτουργός είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε " τεμαχισμένους " και ως εκ τούτου, αντιφατικούς τομείς εμπειρίας των παιδιών και νέων στη συνοικία και στο σχολείο" (Stickelmann, 1986). Συνεπώς, ο σχολικός κοινωνικός λειτουργός μπορεί να φέρει εις πέρας την παιδαγωγική της αποστολή μόνο όταν συνεργάζεται με το σχολείο όχι αντισταθμιστικά, αλλά συμπληρωματικά.

Ο σχολικός κοινωνικός λειτουργός στοχεύει στη χειραφέτηση των μαθητών και στον εκδημοκρατισμό του σχολείου, πράγμα που απαιτεί την αμφισβήτηση και αλλαγή των δόμων που παρουσιάζουν προβλήματα. Γ' αυτό, ο σχολικός κοινωνικός λειτουργός αναλύει τις παιδαγωγικές οργανωτικές δομές, τις προδιαγραφές αναφορικά με τη διδασκόμενη ύλη, και τα πρότυπα συμπεριφοράς των δασκάλων, ως προς το αν συμβάλλουν στη δημιουργία προβλημάτων, φόβων και αναγκών των μαθητών. Άρα, η συνεχής κριτική σχολείου και των τρόπων διαδικασίας του αποτελεί όχι μόνο ένα σπουδαίο αλλά να επιβεβλημένο καθήκον. (*Thurn 1986*). Ο σχολικός κοινωνικός λειτουργός έχει να εκπληρώσει καθήκοντα, των οποίων τα παιδαγωγικά περιεχόμενα αλληλοσυμπληρώνονται αλλά και μπορούν να αντιφάσκουν, και συγκεκριμένα:

α) Κοινωνικό έλεγχο ως υποκατάστατο καθηκόντων άλλων παιδαγωγικών φορέων (αποτροπή των παιδιών και νέων από παράνομες πράξεις, περιορισμός εγκληματικότητας).

β) Μεσολαβητικό ρόλο, με σκοπό την προσαρμογή των αναγκών των νέων και παιδιών στους κοινωνικά αποδεκτούς στόχους, για να μη δημιουργηθεί μεγάλο κενό ανάμεσα στις ομαδικές διαδικασίες συμπεριφοράς και τα παραδοσιακά πρότυπα σκέψης και συμπεριφοράς.

γ) Υποστηρικτικό ρόλο, με το να εκπροσωπεί και να διεκδικεί τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των παιδιών και των νέων. (*Grossmann 1982*).

Όλα τα προγράμματα πιλότος στον τομέα της εκπαίδευσης, που χρηματοδοτούνται από το δημόσιο. πρέπει να προσανατολίζονται στην υλοποίηση των στόχων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Συνεπώς:

7.2.1 Στόχοι σχολικού κοινωνικού λειτουργού

α) Βοηθά στην εξάλειψη και αντιμετώπιση των δυσκολιών και προβλημάτων που παρουσιάζονται κατά την κοινωνικοποίηση των παιδιών των κοινωνικά αδικομένων στρωμάτων.

β) Κοινωνικοποιεί προληπτικά με το να κάνει προσιτούς στα παιδιά όλων των κοινωνικών στρωμάτων τους κοινωνικά επιθυμητούς ρόλους, τις απαιτήσεις και ευκαιρίες της κοινωνίας και να τα καθιστά ικανά για μια κριτική θεώρηση.

γ) Προάγει προσωπικές και κοινωνικές διαδικασίες μόρφωσης στη φάση της μάθησης και του επαγγελματικού προσανατολισμού.

δ) Κάνει παιδαγωγικά χρήσιμες ενδεχόμενες συγκρούσεις.

Για να πετύχει αυτούς τους στόχους, ο σχολικός κοινωνικός λειτουργός:

α) Αναλύει, συμβουλεύει, χρησιμοποιεί και ενεργοποιεί ως ομάδα στόχου όχι μόνο μαθητές, αλλά συμπεριλαμβάνει τους γονείς και τους δασκάλους στην εργασία της.

β) Συνεργάζεται κυρίως με δασκάλους συμβούλους, σχολικούς ψυχολόγους, επαγγελματικούς προσανατολιστές, σχολίατρους σε μια ομάδα και προσπαθεί ταυτόχρονα να κερδίσει για μια στενή συνεργασία και τους δασκάλους, που δείχνουν ενδιαφέρον και κατανόηση για την κοινωνικοπαιδαγωγική τους εργασία.

γ) Προσφέρει βοήθεια σε μεμονωμένες ομάδες μαθητών, εργάζεται με μαθητές και συλλόγους διδασκόντων σε παιδαγωγικές ομάδες και προσπαθεί, μέσω των εκπροσώπων των γονέων ή των συγκεντρώσεων γονέων, να παρέμβει δυναμικά σε ολόκληρο το πεδίο κοινωνικοποίησης σχολείου με σκοπό την αλλαγή.

Για τους μαθητές ακολουθεί τους παρακάτω στόχους:

α) Μειώνει το φόβο των μαθητών και τους βοηθά για μια συνεχή, χαλαρή διαδικασία μάθησης.

β) Συμπεριλαμβάνει την πραγματικότητα της κοινωνίας περισσότερο) τη διαδικασία της μάθησης, ούτως ώστε, παράλληλα με τη διδασκαλία και τη μάθηση που παραμένουν χωρίς περιορισμό καθήκον του σχολείου να αρχίζει μια διαδικασία μόρφωσης, η οποία να δέχεται, από την αυξανόμενη συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες, συνεχώς και περισσότερα ερεθίσματα και να οδηγεί τελικά στην ενεργό συμμετοχή.

γ) Συμβάλλει στο να γνωρίσουν οι μαθητές τις ατομικές και κοινωνικές τους ικανότητες, πράγματα που το σχολείο προσφέρει συνήθως σε μικρό βαθμό.

δ) Καθοδηγεί τους μαθητές να κατανοήσουν και να μάθουν με προσωπικές εμπειρίες, ότι έχουν την ικανότητα, στο πλαίσιο της ομάδας, ως άτομα και ως κοινωνικοί εταίροι, να βρουν την ευκαιρία να ασκηθούν στην υπεύθυνη δράση.

ε) Διεγείρει στους μαθητές την κατανόηση για τις διάφορες προδιαθέσεις των μελών της ομάδας. (Bundesarbeitsgemeinschaft Jugendaufbauwerk1973)

Κεφάλαιο 8:

Υπάρχουσες έρευνες

Εισαγωγή

Το φαινόμενο του εκφοβισμού, έχει αναγνωριστεί ως μείζον πρόβλημα της σχολικής ζωής στις Η.Π.Α. (π.χ. Berthlod και Hoover 2000, Harris και Petrier, 2004), τον Καναδά (π.χ. Craig και Pepler και Atlas 2000, Pepler και Craig 1995), την Αυστραλία (π.χ. Owen, Shute και Slee, 2000. Rigby, 2005) και την Ευρώπη (Baldry, 1998. Pereiraetal, 2004. Whitney και Smith 1993), ακομα και σε χώρες μη δυτικού τύπου, όπως η Ιαπωνία, η Νότια Αφρική και οι χώρες της Λατινικής Αμερικής. (Morita et al, 1999)

8.1 Παρουσίαση ερευνών

Όπως μαρτυρούν τα δεδομένα των ερευνών, σε πολλές χώρες του κόσμου ένας σημαντικός αριθμός μαθητών και μαθητριών (μεταξύ 10 και τριάντα τοις εκατό), της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, γίνονται θύματα του σχολικού εκφοβισμού. Στην Ελλάδα το φαινόμενο της σχολικής βίας, στο χώρο του σχολείου άρχισε να ερευνάται σχετικά πρόσφατα (Κόντοβος 1996, Μπεζέ 1998, Μανουδάκη 2000, Παπαστυλιανού 2000). Χαρακτηριστικό παράδειγμα του συνεχώς αυξανόμενου ενδιαφέροντος για το θέμα στον ελλαδικό χώρο, αποτελεί το έβδομο συνέδριο του περιοδικού, "Σύγχρονη Εκπαίδευση " με τίτλο "Η βία στο σχολείο ", που έλαβε χώρο το Δεκέμβριο του 1994 στην Αθήνα. Ελάχιστες οι έρευνες στον ελλαδικό χώρο που αφορούν συγκεκριμένα στον εκφοβισμό στο χώρο του σχολείου. Η πρώτη έρευνα στην Ελλάδα χρονολογείται από το 1990, στην οποία μελετήθηκε η επιθετική συμπεριφορά των παιδιών (Ανδρέου 1990). Μεταξύ 1992 και 2000 διεξήχθησαν αρκετές έρευνες στην Ελλάδα που τα αποτελέσματά τους έδωσαν περιγραφικά στοιχεία για την σχολική βία ανάμεσα στους μαθητές και την επιθετική συμπεριφορά των μαθητών στη χώρα. Τα στοιχεία αναφέρονται σε λεκτική κακοποίηση, ξυλοδαρμούς, απειλές και σε βανδαλιστικές ενέργειες. Πολλά από τα αποτελέσματα των ελληνικών ερευνών παρουσιάζουν παρόμοια ευρήματα με μελέτες που έχουν διεξαχθεί σε άλλες χώρες, σχετικά με τις μορφές της σχολικής βίας, τα χαρακτηριστικά των θυμάτων, των θυτών και των περιοχών που παρουσιάζονται τέτοια φαινόμενα. Σύμφωνα με έρευνα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, που διεξήχθη σε πανελλήνιο

αντιπροσωπευτικό δείγμα και τα αποτελέσματά της δημοσιεύτηκαν στον ημερήσιο τύπο το 2000, προκύπτουν τα ακόλουθα στοιχεία για τη σχολική βία στην Ελλάδα:

Ποσοστό Μαθητών %	Εμπλοκή σε βίαιο περιστατικό
23,2	έχει πάρει ενεργό μέρος σε βίαιο περιστατικό
11,6	έχει υπάρξει θύμα
36,5	που πήραν μέρος σε βίαια περιστατικά είναι αγόρια
10,0	που πήραν μέρος σε βίαια περιστατικά είναι κορίτσια
29,4	είναι μάρτυρες βίαιων περιστατικών μεταξύ ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών
58,2	είναι μάρτυρες βίαιων περιστατικών στη Θεσσαλονίκη
39	είναι μάρτυρες βίαιων περιστατικών στην Αθήνα

Ποσοστό Μαθητών %	Μορφή βίας σύμφωνα με μαρτυρίες μαθητών
60	έχουν αντιληφθεί βίαια περιστατικά μέσα – έξω από τα σχολεία τους
21	έχει δει πάνω από 5 περιστατικά καταστροφών στο σχολείο
15,7	έχει αντιληφθεί πάνω από 5 βίαια περιστατικά
48,8	έχει δει σε αθλητικές συναντήσεις

Οι μορφές σχολικής βίας, σύμφωνα με την ίδια έρευνα και με βάση τις ομολογίες των μαθητών, διακρίνονται σε καταστροφές σχολικού εξοπλισμού και βανδαλισμούς, που είναι και τα περισσότερα περιστατικά. Το 76,7% των περιστατικών βίας περιλαμβάνει βρισιές / απειλές και το 57% ξυλοδαρμούς. Όπως και σε έρευνες άλλων χωρών, το μεγαλύτερο ποσοστό βίας εμφανίζεται στις μεγάλες πόλεις. Επίσης, το ποσοστό βίαιης επίθεσης μέσα στο σχολείο, με κανονικό ή αυτοσχέδιο όπλο, στην Αθήνα είναι 20%, ενώ ο μέσος όρος τέτοιων περιστατικών για την υπόλοιπη Ελλάδα είναι 12,2%

Ακόμη, σύμφωνα με την πανελλαδική έρευνα που πραγματοποίησε το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ-2000), ανάμεσα σε 5000 μαθητές φόβος και μυστικοπάθεια επικρατούν στα σχολεία, την ίδια στιγμή που οι μαθητές ζητούν την εφαρμογή αυστηρότερων μέτρων απέναντι στους παραβάτες.

Όπως μας λέει η επιστημονική υπεύθυνη της έρευνας, Ιωάννα Τσίγκανου, καταγράφεται ποσοστό 50% μαθητών που δηλώνουν ότι δεν αναφέρουν περιστατικά

βίας που ζουν στο σχολείο. Από το υπόλοιπο 50% μάλιστα, οι περισσότεροι (86%) αναφέρουν τα περιστατικά σε φίλους, το 54% στην οικογένεια και το 22% στους καθηγητές ή στον διευθυντή του σχολείου.

Τα περιστατικά που βίωσαν 5.000 μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα είναι πολλά και πολλών ειδών, αν και η κ. Τσίγκανου επισημαίνει ότι απέχουμε από τα αντίστοιχα νούμερα σε Ευρώπη - Αμερική. Παρακάτω παρουσιάζεται ο πίνακας με τα αντίστοιχα ποσοστά :

Ποσοστό	Μαθητών	Μορφή Βίας
%		
60		Λεκτική βία
34		Συμπλοκές
30		Κλοπές αντικειμένων μαθητών
18		Κλοπές αντικειμένων σχολείου
16		Βανδαλισμοί
11		Κλοπές αντικειμένων εκπαιδευτικών
8		Διαρρήξεις
8		Καταστροφές αντικειμένων καθηγητών
5		Εμπρησμοί
5		Καταστροφή σχολικού αρχείου
5		Επίθεση σε εκπαιδευτικούς

Δώδεκα στους εκατό μαθητές δήλωσαν ότι αναγκάστηκαν να απουσιάσουν από το σχολείο για μέρες μετά από ένα περιστατικό βίας στο οποίο είχαν εμπλακεί οι φοβούμενοι εκδίκηση. Εδώ αναδεικνύεται μάλιστα ο ρόλος της «συμμορίας», αφού ανάμεσα στους μαθητές που ομολόγησαν ότι έμπλεξαν σε καβγά, ένας στους πέντε (20%) δήλωσε ότι δέχτηκε επίθεση από την παρέα του αντιπάλου. Ποια ήταν η συνδρομή της παρέας στο σχολικό γίνεσθαι; Εντονη λογομαχία (72%), ανταλλαγή ύβρεων (70%), συμπλοκή (56%), καταστροφή ρούχων (18%), απειλή (38%), ληστεία (15%). Οι μαθητές ζητούν ολοένα αυστηρότερες τιμωρίες για τους «παραβάτες», αλλά δεν γλιτώνει ούτε το «καρφί» του σχολείου, του οποίου το 9% ζητεί την απομάκρυνση.

Με αφορμή το τραγικό περιστατικό της Βέροιας, η κ. Τσίγκανου επισημαίνει πάντως ότι μάλλον δεν τίθεται θέμα ρατσισμού, καθώς η ομάδα που φέρεται ως υπεύθυνη

είναι ούτως η άλλως μικτή εθνοτικά. «Τέτοιου είδους ομάδες θα μας απασχολήσουν στο μέλλον», λέει, καθώς τα μέλη τους ενώνει η φτώχεια. Φτώχεια όχι μόνο σε υλικά αγαθά, αλλά και σε συναισθήματα (οικογένεια, κοινωνική στέρηση) και σε εκπαίδευση.

Στη συνέχεια, μία ακόμη έρευνα που έχει εκπονηθεί από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σε 102 σχολικές μονάδες όλων των βαθμίδων στο δήμο της Αθήνας, το σχολικό έτος 2005-2006, σε 19231 μαθητές και εκπαιδευτικούς, μας παραθέτει τα ακόλουθα στατιστικά στοιχεία:

Ποσοστό μαθητών %	Εμπλοκή σε βίαιο περιστατικό
11	Έχει διαπράξει βία ενάντια σε άλλα παιδιά
5	Έχει απειλήσει άλλα παιδιά
43	Έχει δει να απειλούν / φοβερίζουν άλλα παιδιά
68	Έχει δει παιδιά να χτυπούν άλλα παιδιά

Όσον αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση, το 21% των μαθητών Γυμνασίου/Λυκείου αναφέρουν ότι «είναι σίγουροι ή νομίζουν» ότι έχουν προσεγγιστεί με σκοπό τη σεξουαλική παρενόχληση. Το 3% των μαθητών, δηλώνει ότι αυτό έγινε στο χώρο του σχολείου. Οι διευθυντές και οι εκπαιδευτικοί, σε ποσοστό άνω του 60% αναφέρουν ότι στο σχολείο τους υπάρχει επιθετικότητα προς αδύναμους / καινούριους / δυσπροσάρμοστους / διαφορετικούς μαθητές, ενώ το 18% δηλώνει ότι υπάρχει επιθετικότητα προς τους εκπαιδευτικούς. Επίσης, αναφέρουν ότι έχουν υπάρξει επιθέσεις και από εξωσχολικές ομάδες(Κοτταρίδη Γ., Βαλάσση - Αδάμ Ε., Μλικιώση - Λοιζου Μ., 2005. «Μεγαλώνοντας στην Αθήνα –Ποιότητα ζωής παιδιών και εφήβων», Έρευνα ΕΚΚΕ, Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης).

Τον Μάρτιο του 2007 διενεργήθηκε μια έρευνα στο Βαρβάκειο Γυμνάσιο, για την βία και την επιθετικότητα στο χώρο του σχολείου, στην οποία συμμετείχαν 288 μαθητές. Ένας στους τέσσερις μαθητές θεωρεί έγκλημα την σχολική βία και το 58,3 % θεωρεί

την σχολική βία μια πολύ σοβαρή υπόθεση. Το 70,3 % δηλώνει πρόθυμο στο να συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα πρόληψης της βίας. Η μορφή βίας που προέχει είναι η λεκτική, ενώ σπανιότερα εμφανίζεται η σωματική ή η σεξουαλική κακοποίηση. Οι μαθητές χαρακτήρισαν ως σοβαρότερες μορφές βίας τα χτυπήματα στο πρόσωπο και στο σώμα, την σεξουαλική επίθεση και την απειλή. Επίσης σύμφωνα με τους μαθητές, τα περισσότερα περιστατικά βίας σημειώνονται στην αυλή κατά την διάρκεια του μεγάλου διαλλείματος ή όταν απουσιάζει ο καθηγητής από την τάξη.

Ενδοσχολική βία Ι.Τσιάντης, 2008

Στα πλαίσια του 11ου προγράμματος προαγωγής της ψυχικής υγείας «εκπαίδευση λειτουργών υγείας και εκπροσώπων κοινωνικών φορέων σε θέματα προαγωγή ψυχικής υγείας και ανάπτυξης ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων (πρόγραμμα 'επίκτητος')», με επικεφαλή τον Ι. Τσιάντη (Αν. Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής, Επιστημονικός Υπεύθυνος Εταιρείας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.), Πρόεδρος Ένωσης Ιατρικών Ειδικοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (UEMS), Κλάδος Παιδικής και Εφηβικής Ψυχιατρικής Πρόεδρος Ινστιτούτου Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Ελλάδος), την Τετάρτη, 5 Μαρτίου 2008 πραγματοποιήθηκε ερευνά με κεντρικό θέμα την ενδοσκοπική βία και τίτλο, « Το φαινόμενο του εκφοβισμού ή θυματοποίησης (Bullying) ». Βία και εκφοβισμούς βιώνει στο σχολείο ένας στους πέντε μαθητές. Το 22,5% των μαθητών έχουν υποστεί κάποια μορφή λεκτικού, σωματικού, σεξουαλικού, ή άλλου τύπου εκφοβισμού και βίας, με συχνότητα 2 - 3 φορές το μήνα ή και περισσότερο. Το 10,11% των μαθητών παραδέχονται ότι έχουν ασκήσει κάποια μορφή εκφοβισμού σε συμμαθητές τους. Τα στοιχεία αυτά προκύπτουν από έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε δημοτικά σχολεία της Αθήνας και σε γυμνάσια της Θεσσαλονίκης, από την Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (ΕΨΥΠΕ) και την Παιδαγωγική Σχολή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσίασε ομάδα ειδικών, υπό τον επιστημονικό υπεύθυνο της ΕΨΥΠΕ αναπληρωτή κ. Ιωάννη Τσιάντη. Οι επιστήμονες είπαν ότι οι μαθητές αντιλαμβάνονται τους δασκάλους τους να προσπαθούν να επέμβουν μόλις στο ένα τρίτο των περιπτώσεων, ενώ οι δάσκαλοι αντίθετα δηλώνουν ότι βοηθούν στην πλειοψηφία των περιπτώσεων (79,4%). Οι

μαθητές θεωρούν ότι οι γονείς στην πλειοψηφία τους (61,54%) δεν μιλούν με το σχολείο για να σταματήσουν τον εκφοβισμό. Τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθησαν σε γυμνάσια της Θεσσαλονίκης δείχνουν ότι ένα ποσοστό 7,8% των μαθητών έχουν ασκήσει λεκτική βία προς συνομήλικους και 4% έχουν ασκήσει σωματική βία. Οι μαθητές αντίστοιχα δήλωσαν σε ποσοστό 12% ότι δέχθηκαν λεκτική βία, σε ποσοστό 7,7% ότι οι συμμαθητές τους διαδίδουν ψέματα και φήμες για τους ίδιους και σε ποσοστό 5,9% ότι υπέστησαν πρακτικές κοινωνικού αποκλεισμού από τις ομάδες ή τις παρέες του σχολείου. Το 10% των νέων δήλωσαν ότι φοβούνται μήπως υποστούν πρακτικές εκφοβισμού. Υποστηρίζουν ότι απουσιάζει η συνεργασία οικογένειας και σχολείου για την αντιμετώπιση αντίστοιχων εμπειριών (81%) καθώς και η ουσιαστική στήριξη είτε από το σχολείο (29,5% των καθηγητών προσπαθούν να σταματήσουν εμπειρίες εκφοβισμού) είτε από την οικογένεια (25,1% των νέων πληροφόρησαν τους γονείς τους για το τι συμβαίνει). Η πρακτική που υιοθετούν οι ίδιοι για να αντιμετωπίσουν ανάλογες καταστάσεις είναι συνήθως να τις αγνοούν (56,1%). Η πλειοψηφία των νέων δηλώνει ότι λυπάται όταν βρίσκεται μάρτυρας σε αντίστοιχες καταστάσεις (80,3%).

8.2 Ανάλυση ερευνών

Κατόπιν μελέτης των προαναφερθέντων ερευνών / μελετών (Γ.Γ.Ν.Γ. 2000, Ε.Κ.Κ.Ε. 2000, Ε.Κ.ΚΚ.Ε. 2005 – 2006, Τσιάντης 2008), παρουσιάζονται τα ακόλουθα ερευνητικά δεδομένα : Με βάση την ερευνά της Γ.Γ.Ν.Γ. 2000, πολλά από τα αποτελέσματα δεν αντιπροσωπεύουν τις πραγματικές διαστάσεις της σχολικής βίας στην Ελλάδα σε αντίθεση με την Ευρώπη και την Αμερική, παρά μονό περιγραφικά στοιχεία όπως λεκτική κακοποίηση / ξυλοδαρμοί / απειλές και σκανδαλιστικές ενέργειες, προκειμένου να μην θιχτεί το κυρός των σχολείων. Παρόλα αυτά, παρουσιάζονται συγκεκριμένα ποσοστά εμπλοκής των μαθητών σε βίαια περιστατικά. Το 36,5 % που έλαβαν μέρος σε βίαιο περιστατικό ήταν αγόρια σε αντίθεση με το εμφανώς μικρότερο ποσοστό του 10 % εμπλοκής σε βίαιο περιστατικό που ήταν κορίτσια. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως μαθητές που έχουν υπάρξει θύματα σε βίαια περιστατικά αντιπροσωπεύουν το 11,6 % του μαθητικού πληθυσμού (Γ.Γ.Ν.Γ. 2000). Ανησυχία προκαλεί το ποσοστό του 18 % που έχει κατηγορηθεί για

πράξεις βίας καθώς και το 14,1 ότι έχει δεχτεί απειλές και εκφοβισμό (Ε.Κ.Κ.Ε. 2005 – 2006). Ανησυχητικά είναι τα δεδομένα που προκύπτουν και παρουσιάζονται καθώς μαθητές ποσοστού 60 % έχει αντιλήφθη Βία περιστατικά μέσα και έξω από το σχολείο καθώς και το 48,8 % έχει δει βία να λαμβάνει χώρα σε αθλητικές συναντήσεις του σχολικού περιβάλλοντος τους. (Γ.Γ.Ν.Γ. 2000). Σύμφωνα με την ερευνά του Ε.Κ.Κ.Ε. που διεξήχθη πέντε χρόνια αργότερα , παρουσιάστηκε ποσοστό που αγγίζει το 68,8 % μαθητών που έχουν δει παιδιά να χτυπούν αλλά παιδιά και ποσοστό 43 % που έχουν δει παιδιά να απειλούν ή να φοβερίζουν αλλά παιδιά.

Οι μορφές βίας που κυριαρχούν σε όλες τις έρευνες είναι η λεκτική βία δηλαδή οι βρισιές – απειλές, οι βανδαλισμοί, οι ξυλοδαρμοί καθώς και οι καταστροφές σχολικού εξοπλισμού. Πιο συγκεκριμένα συμφωνά με την ερευνά της Γ.Γ.Ν.Γ. το ποσοστό της λεκτικής βίας (βρισιές – απειλές) το οποίο και κυριαρχεί φτάνει το 76,7 % ενώ ακόλουθη η σωματική βία (ξυλοδαρμοί) με 57 %.

Επιπρόσθετα, η ερευνά του Ε.Κ.Κ.Ε. (2000) επίσης αναφέρει τη λεκτική ως κυρίαρχη μορφή λεκτικής βίας με ποσοστό που αγγίζει το 60 % καθώς και τις κλοπές των αντικειμένων άλλων μαθητών με ποσοστό 30 % .

Επίσης η ερευνά του Ε.Κ.Κ.Ε. κάνει αναφορά σε βανδαλισμούς (16 %), κλοπές αντικειμένων των εκπαιδευτικών (11 %), διαρρήξεις (8 %), καταστροφές αντικειμένων των καθηγητών (8%), εμπρησμού (5 %), καταστροφές σχολικού αρχείου (5 %) καθώς και επιθέσεις σε εκπαιδευτικούς (5 %).

Όσο αναφορά την σεξουαλική παρενόχληση, 21% μαθητών Γυμνάσιου – Λυκείου, αναφέρουν πως έχουν προσεγγιστεί με σκοπό την σεξουαλική παρενόχληση και το 3 % δηλώνει πως αυτό έγινε μέσα στο χώρο του σχολείου.

Συνεχίζοντας την παράθεση των στατιστικών δεδομένων των ερευνών μας, θέλουμε να σημειώσουμε πως υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα τα οποία δεν είναι κοινά σε όλες τις έρευνες. Παρ' όλα αυτά τα ποσοστά που εμφανίζουν επιβάλλουν την παρουσία τους και επιβεβαιώνουν την βιβλιογραφική μας ανασκόπηση. Πιο συγκεκριμένα η σχολική βία κάνει την εμφάνιση της πιο συχνά στις μεγάλες πόλεις όπως φαίνεται από το 63,8 % που αντιστοιχεί στην Αθηνά, ενώ ο μέσος Όρος στην Ελλάδα είναι μόλις 50,4 % . Αυτό μπορεί να επιβεβαιωθεί και από το 58,2 % μαθητών που έγιναν μάρτυρες βίαιων περιστατικών στη Θεσσαλονίκη και το 39 % στην Αθηνά.

Ακόμη, όπως έχει αναφερθεί ένα από τα βασικά αίτια της σχολικής βίας είναι ο ρατσισμός μεταξύ των μαθητών, γεγονός το οποίο φαίνεται έντονα από το 29,4 % που είναι μάρτυρες βίαιων περιστατικών μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών.

Συμφωνά με την έρευνά που εκπονήθηκε στο Βαρβάκειο Γυμνάσιο 25 % των μαθητών θεωρεί έγκλημα την σχολική βία και το 58,3 % θεωρεί την σχολική βία μια πολύ σοβαρή υπόθεση. Τέλος ποσοστό που προκαλεί εντυπώσει, το 70,3 % δηλώνει πρόθυμο να συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα πρόληψης της βίας.

Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί πως οι μαθητές θεωρούν τις ενδοοικογενειακές σχέσεις καταλυτικό παράγοντα εμφάνισης σχολικής βίας. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα ποσοστά που παρατίθενται παρακάτω (πηγή : ΕΚΚΙΝΕΙ 2000).

Ενδοοικογενειακές Σχέσεις Καλές	8 %
Ενδοοικογενειακές Σχέσεις Μέτριες	24,1 %
Ενδοοικογενειακές Σχέσεις Όχι Και	100 %
Τόσο Καλές	

Ακόμη ως δευτερεύων παράγοντα το σχολικό περιβάλλον αναφέρουν λόγοι καταπίεσης (30,5 %), προσβολής από τον καθηγητή (22,9 %), προσβολές από άλλα παιδιά (22,5 %) και δυσaráεσκεια προς το σχολείο (4,8 %).

8.3 Συμπεράσματα

Από το εύρος των πληροφοριών της βιβλιογραφικής ανασκόπησης που μελετήσαμε, καθώς και από τα αποτελέσματα των ερευνών που έχουν διεξήχθη και αναλυθεί κατά καιρούς, μπορούμε αρχικά να συμπεράνουμε ότι βιβλιογραφία και αποτελέσματα συμπίπτουν ως προς τα αίτια, τις επιπτώσεις, τα είδη και την συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου της σχολικής βίας.

Καταλήγοντας λοιπόν, μπορούμε ξεκάθαρα να διακρίνουμε το γεγονός πως η οικογένεια είναι ο κύριος παράγοντας διαμόρφωσης της προσωπικότητας του παιδιού- έφηβου και ταυτόχρονα λειτουργεί ως ρυθμιστής της επιθετικότητας ή της πραότητας των παιδιών. Εξίσου σημαντικός είναι ο καθοδηγητικός ρόλος της οικογένειας ως προς την κοινωνικοποίηση του παιδιού και την διαμόρφωση της ταυτότητας του μέσα στον χώρο του σχολείου και όχι μόνο.

Τέλος, η οικογένεια επιβεβαιώνεται ως το αρχέγονο πρότυπο μίμησης για τα παιδιά κάθε υλικής, από όπου και καθορίζονται οι ανάλογες κοινωνικές συμπεριφορές.

Επιπρόσθετα, το σχολείο ως φορέας κοινωνικοποίησης συναντάται ως ο δεύτερος [παράγοντας που συμβάλλει στην διαπαιδαγώγηση και τη δημιουργία της κοινωνικής ταυτότητας του έφηβου.

Οι εκπαιδευτικοί, ο τρόπος, οι μέθοδοι και τα προγράμματα διδασκαλίας είναι οι καταλυτικοί παράγοντες στην άμβλυνση ή την όξυνση του φαινομένου. Οι κακές σχέσεις που θα αναπτυχθούν στο σχολικό περιβάλλον μεταξύ εκπαιδευτικών – μαθητών, και μαθητών με συνομηλίκους είναι ένας από τους κυρίους λόγους δημιουργίας εντάσεων. Με μεγάλο ποσοστό επιβεβαιώνεται ως κύρια μορφή σχολικής βίας η λεκτική βία (βρισιές – προσβολές), ακολουθεί η σωματική βία (ξυλοδαρμοί – σπρωξιές – χαστούκια) και επέρχονται οι βανδαλισμοί, οι καταστροφές σχολικών κτιρίων, αντικειμένων καθηγητών και μαθητών. Τα τελευταία χρόνια με την ανάπτυξη της τεχνολογίας εμφανίζεται επίσης και μια νέα μορφή σχολικής βίας επονομαζόμενη cyber bullying αλλά ως νεοσύστατη μορφή τα στατιστικά της στοιχεία παραμένουν ακόμα αμφίβολα. Σε πολύ μικρότερο ποσοστό εμφανίζεται σεξουαλική παρενόχληση.

Τέλος, κρίνεται αναγκαίο να τονιστεί η σημαντική διαφορά στα ποσοστά των δυο φύλων που ασκούν ή δέχονται σχολική βία, τοποθετώντας σε πρωταγωνιστικό ρόλο τα αγόρια, καθώς και την εμφάνιση της στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Πρέπει λοιπόν να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην αντιμετώπιση του φαινομένου της σχολικής βίας καθώς και στην ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου (σχολείου, οικογένειας) που παίζει καθοριστικό ρόλο στην εμφάνιση ή μη του φαινομένου και να μην μένουμε αποστασιοποιημένοι σε κάτι που συνεχώς αυξάνεται και εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς.

Κεφάλαιο 9:

Συμπεράσματα - Προτάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου στο σχολικό και εξωσχολικό περιβάλλον

9.1 Συμπεράσματα

Το φαινόμενο της σχολικής βίας, αποτελεί ένα κοινωνικό γεγονός του οποίου οι πολλαπλές λειτουργίες και συνέπειες αντιστοιχούν στην πολυπλοκότητα των παραγόντων που το καθορίζουν. Αναμφίβολα, ο σχολικός εκφοβισμός, συνδέεται με την οικογένεια και τον τρόπο που αναθρέφει τα παιδιά της, το σχολείο και τον τρόπο που διδάσκει και κοινωνικοποιεί το παιδί, τα Μ.Μ.Ε. και τα πρότυπα που προβάλλουν, το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, καθώς και με κληρονομικούς και γενετικούς παράγοντες. Σε συνδυασμό με την δύσκολη περίοδο της εφηβείας, δημιουργούνται οι εντάσεις και όλες οι μορφές σχολικής βίας.

Οι πράξεις και οι μορφές της βίας στο σχολικό περιβάλλον, ίσως είναι για τον έφηβο μια απόπειρα εκτόνωσης από ένα ανυπόφορο στρεσογόνο καθημερινό περιβάλλον, ίσως τρόπος προσέγγισης της προσοχής, ίσως μια μίμηση λανθασμένου προτύπου, ή απλά και μόνο για κάποιους μια "πλάκα". Όποια και αν είναι αίτια που προκαλούν αυτές τις πράξεις βίας, οι συνέπειες που προκαλούνται είναι φοβερές για τον θύτη και το θύμα, καθώς και για τους άμεσα εμπλεκόμενους. Θύτης και θύμα κατεκλύζονται από μπερδεμένα συναισθήματα, τους κυριαρχεί απίστευτο άγχος και τέτοιου είδους περιστατικά μπορεί να τους ακολουθούν για την υπόλοιπη ζωή τους. Οι συνέπειες της σχολικής βίας, δεν περιορίζονται όμως μόνο στον θύτη και το θύμα, αλλά και σε όλη την κοινωνία. Για να προληφθούν τέτοια περιστατικά στο μέλλον, ακολουθούν κάποιες προτάσεις.

9.2 Προτάσεις στο σχολικό περιβάλλον

Η έκθεση στη σχολική βία και την αντικοινωνική συμπεριφορά μπορεί να επιφέρει σοβαρά συναισθηματικά προβλήματα και έντονο άγχος τόσο στους μαθητές όσο και στους εκπαιδευτικούς. Ο ρόλος του σχολείου στην αντιμετώπιση και πρόληψη της σχολικής βίας είναι σημαντικός, νοούμενου ότι το σχολικό περιβάλλον έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τη συμπεριφορά των μαθητών και να δράσει σαν

μηχανισμός ελέγχου στην αντιμετώπισή της. Το σχολείο ως κοινωνικοπολιτικός θεσμός ο οποίος συμβάλλει στην παραγωγή και αναπαραγωγή γνώσεων, ιδεών, στάσεων και αντιλήψεων αλλά και ως χώρος κοινωνικοποίησης των ανηλίκων, αποτελεί ενδεχομένως τον ιδανικότερο θεσμό πρόληψης της βίας, καθώς, εκτός του διδακτικού του ρόλου, ασκεί σημαντική επίδραση στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους. Μέσω της άσκησης ενός ελεγχόμενου κοινωνικού ελέγχου αλλά και της ενστάλαξης ηθικών αξιών, είναι σε θέση να αποτρέψει τους εφήβους από τη υιοθέτηση μιας βίαιης συμπεριφοράς συμβάλλοντας έτσι στην πρόληψη του φαινόμενου της σχολικής βίας.

Ειδικότερα τα εκπαιδευτικά προγράμματα που στοχεύουν στην πρόληψη της βίας στο σχολικό περιβάλλον και γενικότερα στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων, μπορεί να λαμβάνουν διαφορετικές μορφές. Έτσι, μπορεί να στοχεύουν στην προστασία ευάλωτων μαθητών από τον κίνδυνο θυματοποίησης ή στην πρόληψη εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς. Το σχολείο είναι ο κοινωνικός θεσμός, ο επίσημα και αποκλειστικά επιφορτισμένος με τη μετάδοση (αναπαραγωγή της γνώσης), ο μόνος θεσμός που έχει το δικαίωμα να πιστοποιεί την κατοχή γνώσεων, άρα ο μόνος που η σφραγίδα του επισημοποιεί αλλά και νομιμοποιεί τις γνώσεις σε μία κοινωνία. (Φραγκουδάκη Α., 1985). Εκτός από το ρόλο που αναλαμβάνει στην κατανομή των επαγγελματικών θέσεων, έχει να επιτελέσει και κοινωνικοποιητικό ρόλο που θα οδηγήσει τους μαθητές να αναλάβουν στο μέλλον το ρόλο των ενηλίκων (αφομοίωση κοινωνικών αξιών και προτύπων συμπεριφοράς) (Νόβα-Καλτσούνη Χ., 1995). Η εκπαίδευση θεωρείται μετά την οικογένεια, ο σημαντικότερος φορέας κοινωνικοποίησης, αφού διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του νέου ανθρώπου. Η προσωπικότητα και ο ψυχισμός των παιδιών επηρεάζονται σημαντικά από τις σχέσεις τους με τους εκπαιδευτικούς, τους συμμαθητές τους και από το κλίμα που επικρατεί στο σχολείο. Ουσιαστικά το παιδί με την είσοδο του στο σχολείο κάνει το πρώτο βήμα έξω από την οικογένεια και την πρώτη του προσπάθεια να αναλάβει τις δικές του ευθύνες και να αποφασίζει για αυτά που το αφορούν. Ανεξαρτητοποιείται κατά κάποιο τρόπο από την οικογένειά του, αφού βρίσκεται αρκετές ώρες μακριά από αυτή και δεν έχει την άμεση επίβλεψη των ενηλίκων. Το σχολείο και ο εκπαιδευτικός πρέπει να αναπληρώσουν κάποιες από τις λειτουργίες που αρχικά επιτελούσε η οικογένεια ή η ευρύτερη κοινωνία, οι οποίες σήμερα έχουν μειωθεί ή αλλοιωθεί σε μεγάλο βαθμό. Στο χώρο του σχολείου, μέσα από τη διαδικασία της μάθησης επηρεάζονται η αυτοπεποίθηση και η αυτοεκτίμηση στους

μαθητές. Αυτή η επιρροή μπορεί να είναι θετική ή αρνητική. Οι εκπαιδευτικοί με την κρίση και την στάση τους, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της εικόνας που έχουν οι μαθητές για τον εαυτό τους. Έπειτα μέσα από αυτή την εικόνα, ο μαθητής θα προσανατολιστεί προς τα ενδιαφέροντα του και θα προβεί σε κάποιες επιλογές που θα καθορίσουν το επαγγελματικό και κοινωνικό του μέλλον. Οι μαθητές με θετική εκτίμηση για τον εαυτό τους αναπτύσσουν καλές διαπροσωπικές σχέσεις και συνήθως αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν και ταυτόχρονα διαθέτουν ισχυρότερους μηχανισμούς για να αντιμετωπίσουν και να υπομείνουν κάποιες καταστάσεις και να είναι πιο ευτυχισμένοι και πιο αισιόδοξοι από αυτούς με χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Η στάση του εκπαιδευτικού απέναντι στο μαθητή επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την αυτοεικόνα που θα δημιουργήσει ο μαθητής. Για αυτό, είναι απαραίτητη προϋπόθεση, ο εκπαιδευτικός να σέβεται την προσωπικότητα του μαθητή και να το δείχνει αυτό, γιατί με αυτό τον τρόπο θα κερδίσει και το σεβασμό του μαθητή. Πρέπει να αποφεύγει τις προσβλητικές παρατηρήσεις, να αποδέχεται και να κατανοεί το ρυθμό εργασίας του κάθε μαθητή και να είναι δίκαιος προς όλους τους μαθητές. Να αναγνωρίζει ακόμα και στον πιο αδύναμο μαθητή τις ικανότητες που έχει σε οποιοδήποτε τομέα. Επίσης, επιβάλλεται η αποφυγή εξευτελιστικών τιμωριών και η διατήρηση της ψυχραιμίας και του αυτοελέγχου, κυρίως στις προκλήσεις. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο το οποίο δεν πρέπει να αγνοεί ο εκπαιδευτικός είναι το γεγονός ότι όταν χρειαστεί, τιμωρεί την παραβίαση των κανονισμών και όχι τον ίδιο τον μαθητή.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των μαθητών, των κοινωνικών αξιών και των προσδοκιών για το μέλλον, από τη στάση ζωής τους και από τις δικές τους αξίες, γνώσεις και συμπεριφορές. (Πετρόπουλος Ν. Παπαστυλιανού Α., 2001) Εξάλλου η σχέση ανάμεσα στο δάσκαλο και το μαθητή καθορίζει την ποιότητα της μάθησης. Επομένως η μάθηση διευκολύνεται όταν υπάρχει μια ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης, ειλικρίνειας και σεβασμού. Η συμπεριφορά και οι στάσεις των εκπαιδευτικών πρέπει να περιέχουν θετικά μοντέλα ρόλων και οι μαθητές να προσπαθούν να ταυτιστούν με τους δασκάλους.

Επίσης είναι αναγκαία η συχνή ενημέρωση των εκπαιδευτικών για τα προβλήματα που δημιουργούνται στους μαθητές εξαιτίας της συμπεριφοράς των ίδιων των

εκπαιδευτικών. Συχνά η αίσθηση αδικίας που αισθάνονται οι μαθητές από τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών οδηγεί σε επιθετικές και καταστροφικές πράξεις.

Είναι χρήσιμο οι εκπαιδευτικοί να παρακολουθούν κατά την αρχική τους εκπαίδευση, ορισμένα μαθήματα για την καλύτερη κατανόηση των συναισθημάτων των μαθητών, για καλύτερη κατανόηση και υποστήριξη των μαθητών στις προσδοκίες και τους στόχους τους.

Παράλληλα είναι απαραίτητη η επιμόρφωσή τους σε θέματα διαχείρισης κρίσεων, πρόληψης και αντιμετώπισης της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αφού όπως φαίνεται δεν είναι κατορθωτή η στελέχωση όλων των σχολείων με διεπιστημονικές συμβουλευτικές υπηρεσίες, αλλά και γιατί είναι αυτοί που έρχονται σε συχνή επαφή με τους μαθητές. Εάν έχουν τις γνώσεις και τις ικανότητες να διαχειρίζονται τα προβλήματα αυτά, μπορούν να αποτρέψουν βίαιες συμπεριφορές από μέρους των μαθητών. Απαραίτητη κρίνεται η συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών και των υπολοίπων επιστημών.

Σημαντικό ρόλο στην προσέλκυση του ενδιαφέροντος των μαθητών στο σχολείο διαδραματίζει ο τρόπος που θα επιλέξει ο εκπαιδευτικός να μεταδώσει τις γνώσεις. Εάν αυτός διέπεται από φαντασία, προτροπή και ενθάρρυνση, τότε το κλίμα στην τάξη θα είναι πιο δημιουργικό. Επίσης, τα προγράμματα εκπαίδευσης, θα πρέπει να είναι σύγχρονα και ελκυστικά για τους μαθητές και η διδασκαλία δεν πρέπει να είναι τυπική.

Η εκπαιδευτική πολιτική, είναι αναγκαίο να σχεδιάζεται όχι μόνο από το Υπουργείο Παιδείας και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, αλλά να ζητείται και η συνδρομή ειδικών ψυχικής υγείας και κοινωνικών επιστημόνων, οι οποίοι θα φτιάχνουν ένα πρόγραμμα με ισορροπημένη κατανομή των διδακτικών ωρών, της διδακτέας ύλης, των κατάλληλων δραστηριοτήτων για την ψυχοσωματική ανάπτυξη και τρόπων αξιολόγησης με βάση τις δυνατότητες των μαθητών ανάλογα με την τάξη στην οποία βρίσκονται και την ηλικία τους, αλλά και το πλαίσιο των κοινωνικοοικονομικών αναγκών της εποχής και της χώρας. Στο πρόγραμμα πρέπει να περιλαμβάνεται μια εξισορρόπηση ανάμεσα στην ανάπτυξη νοητικών, αθλητικών, καλλιτεχνικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων των μαθητών, από ειδικά ειδικευμένους εκπαιδευτικούς, έτσι ώστε να αποφεύγεται η εκμάθηση μόνο κάποιων στεγνών πληροφοριών και γνώσεων. Επίσης, το πρόγραμμα πρέπει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις ικανότητες των παιδιών και εφήβων και να γίνει μια αναβάθμιση στα πρότυπα διδασκαλίας που υπάρχουν σήμερα. Για παράδειγμα, η συνεργατική μάθηση

δίνει στον μαθητή την ευκαιρία να ενεργήσει από μόνος του και να δημιουργήσει, σε αντίθεση με την δασκαλοκεντρική μέθοδο στην οποία αναγκάζεται να ακούει παθητικά τον δάσκαλο, χωρίς να λαμβάνει ο ίδιος πρωτοβουλίες.

Απαραίτητη είναι η παρουσία ειδικών επιστημών στα σχολεία, όπως σχολικών ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών, κοινωνιολόγων, παιδοψυχιάτρων, λογοθεραπευτών, οι οποίοι θα αναλαμβάνουν την ενημέρωση, την πρόληψη και παρέμβαση σε θέματα σχετικά με τη σωματική και ψυχική υγεία των μαθητών, που αφορούν εκτός από τους ίδιους τους μαθητές και εκπαιδευτικούς και τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η δράση τους πρέπει να περιλαμβάνει την εκπαίδευση των γονέων στην πρόληψη και διαχείριση κρίσεων, τη βελτίωση της επικοινωνίας μεταξύ γονέων, εκπαιδευτικών και μαθητών και την κατάλληλη εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, ώστε να μπορούν να ενημερώνουν τους μαθητές σε θέματα που αφορούν την ασφάλεια, την υγεία τους, την αποφυγή χρήσης ουσιών, τις τακτικές προσωπικής υγιεινής κ.α. Ένα από τα σημαντικότερα μέτρα πρόληψης που προτείνεται είναι η εισαγωγή του θεσμού του σχολικού κοινωνικού λειτουργού, καθώς αρκετές περιπτώσεις σχολικής βίας, φτάνουν στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας είτε μέσω του δικαστηρίου, είτε μετά από αναφορά του σχολείου ή άλλων πηγών, όταν το παιδί έχει ήδη καταφύγει στη βίαιη συμπεριφορά και περιθωριοποίηση. Για να προληφθεί αυτή η περιθωριοποίηση των εφήβων, είναι αναγκαία η τοποθέτηση σχολικών κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι θα εργάζονται με τον μαθητή, την οικογένειά του και το σχολείο, ώστε να προγραμματίζεται και να δίνεται συντονισμένη βοήθεια στο μαθητή όταν τη χρειάζεται. Θα λειτουργεί ως σύνδεσμος μεταξύ σχολείου-οικογένειας και θα ενισχύει τις προσπάθειες πρόληψης σχολικής βίας. Θα μπορεί να προσφέρει στήριξη και καθοδήγηση τόσο σε γονείς όσο και μαθητές σε συστηματική βάση, με στόχο την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους, την κοινωνική προσαρμογή και την ενσωμάτωσή τους στο σχολείο και την ευρύτερη κοινότητα.

Χρήσιμη φαίνεται να είναι η διεξαγωγή σεμιναρίων στους εκπαιδευτικούς με σκοπό τη συναισθηματική και επαγγελματική υποστήριξη στον απαιτητικό τους ρόλο.

Πρέπει να αναφέρουμε ότι η εκπαίδευση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στους μαθητές όλων των ηλικιών και όχι μόνο κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Έτσι πρέπει από το νηπιαγωγείο να διαμορφώνεται μια θετική και ώριμη προσωπικότητα του νέου ανθρώπου. Το νηπιαγωγείο αποτελεί την πρώτη εμπειρία κοινωνικής ζωής και μάθησης. Για αυτό οφείλει ο εκπαιδευτικός να το βοηθήσει να ξεπεράσει τις

ψυχολογικές δυσκολίες της ηλικίας του και να το βοηθήσει να ενταχθεί στη νέα κοινότητα που είναι άγνωστη για αυτό. Έτσι πρέπει να δημιουργηθεί μία ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης, ασφάλειας και στοργής και να παρακολουθείται η ψυχολογική εξέλιξη κάθε παιδιού ξεχωριστά, ώστε να μπορεί να προσφερθεί η κατάλληλη βοήθεια όταν αυτό την έχει ανάγκη. Επίσης, πρέπει να παρακολουθείται ο τρόπος συνεργασίας του με τους συνομηλίκους του και να του παρέχονται οι δυνατότητες για καλύτερη προσαρμογή στην ομάδα. Όλα αυτές οι ενέργειες, πρέπει να ξεκινούν από το νηπιαγωγείο, καθώς είναι εφόδια τα οποία θα του είναι χρήσιμα καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής του ζωής.

Στο δημοτικό σχολείο το παιδί πρέπει να αφήσει το εγώ και να ενταχθεί στο εμείς, δηλαδή σε μία ομάδα. Αυτό θα επιτευχθεί μέσα από την οργανωμένη σχολική ζωή, τις ομαδικές εργασίες, τις φιλικές παρέες και τα ομαδικά καθήκοντα. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να ενθαρρύνει το παιδί και να του δίνει ευκαιρίες, ώστε να πιστέψει στον εαυτό και τις δυνάμεις του και να αναλάβει τα καθήκοντά του. Επίσης, όταν παρατηρούν μαθησιακές δυσκολίες ή δυσκολίες στη συμπεριφορά πρέπει να ψάξουν ποιες είναι οι αιτίες που συμβαίνει αυτό και να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπισή τους. (Χουρδάκη Μ. 1995).

Ο εκπαιδευτικός για να καταφέρει να συμβάλλει στην πρόληψη επιθετικών και παραβατικών συμπεριφορών πρέπει να αποσαφηνίσει τις δύο έννοιες του έργου του, που είναι η παιδεία και η εκπαίδευση, να αναπροσαρμόσει τις σχέσεις του με τον μαθητή, σύμφωνα με τις ανάγκες της εποχής, δηλαδή να οδηγήσει τον μαθητή να τον αισθανθεί οικείο και πιο κοντά σε αυτόν και να νιώσει ότι μπορεί να συνεργαστεί και να επικοινωνήσει μαζί του. Ακόμη οφείλει να κάνει τον μαθητή να αισθανθεί ότι έχει ενεργό ρόλο στη διεργασία της μάθησης, να μην τον αδρανοποιεί και τον αφήνει αμέτοχο, αδιάφορο και παθητικό θεατή. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να σκέφτεται θετικά για κάθε μαθητή του και να τον κατευθύνει να βρει τα προτερήματά του, να αναλάβει τις ευθύνες του και να συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων του. Πρέπει να διδάξει στα παιδιά πως θα επιλύουν τα προβλήματα που θα συναντούν στη ζωή τους, πως θα αναπτύξουν δεξιότητες στη λήψη αποφάσεων, πως θα αναπτύξουν δυνατότητες επικοινωνίας, πως θα αντιμετωπίζουν την αποτυχία χωρίς να χάνουν την αυτοεκτίμησή τους, πως θα δημιουργήσουν ειλικρινείς διαπροσωπικές σχέσεις, να αποκτήσουν στόχους και να διαμορφώσουν μια υπεύθυνη προσωπικότητα. Επίσης πρέπει να μεταδώσουν στον μαθητή πως θα δημιουργεί βαθιές ανθρώπινες σχέσεις, οι οποίες θα εμποδίζουν την αρνητική επιρροή της ομάδας.

Μέσα στο χώρο της τάξης, πρέπει να επικρατούν αισθήματα αγάπης, υποστήριξης και φροντίδας, ενώ οι μαθητές πρέπει να μάθουν να εκφράζουν ελεύθερα τα συναισθήματά τους, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη και τους γύρω τους. Απαραίτητη για όλα αυτά είναι η συμβολή και η οργάνωση από το κράτος.(Χριστοφόρου – Civili Ανδριάννα, 2001).

Από την πλευρά του σχολείου τώρα και αφήνοντας τους εκπαιδευτικούς, αρχικά θα πρέπει να δοθεί μεγάλη σημασία στον σχεδιασμό και την κατασκευή ή έστω στη διαμόρφωση των ήδη υπαρχόντων σχολικών κτιρίων, έτσι ώστε να δημιουργούν το αίσθημα της ασφάλειας στους μαθητές. Είναι βέβαιο πως ένα σχολείο με μεγάλες εμφανείς εισόδους, με καλά φωτισμένους διαδρόμους και αίθουσες, αλλά και χώρους αθλητικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων το οποίο χαρακτηρίζεται για την καθαριότητα και την αισθητική του, είναι πιθανό να αποτρέψει την εμφάνιση βίαιων περιστατικών, καθώς θα εκλαμβάνεται από τους μαθητές ως φιλόξενο για αυτούς περιβάλλον στο οποίο θα επιθυμούν να περνούν μεγάλο μέρος της καθημερινότητάς τους.

Επιπλέον, η υπερσυγκέντρωση μαθητών στο σχολικό περιβάλλον ευνοεί τη δημιουργία συγκρούσεων και αναταραχών και δυσχεραίνει την αρμονική τους συνύπαρξη.(Wilson J., “Juvenile Accountability Incentive Block Grants Program”, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, US Department of Justice, December 2000). Η ασφάλεια και η ηρεμία στο σχολικό περιβάλλον είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της κοινότητας.

Ένα άλλο μέτρο πρόληψης που προτείνεται είναι η λειτουργία της ενισχυτικής διδασκαλίας σε κάθε σχολείο. Η ανάπτυξη μιας προληπτικής πολιτικής για τη σχολική αποτυχία, θα περιορίσει τον αριθμό των λειτουργικά «αδύναμων» μαθητών και κατά συνέπεια την έκταση του φαινομένου της βίας.

Καλό επίσης κρίνεται η δημιουργία αίθουσας δημιουργικής απασχόλησης – ψυχαγωγίας σε κάθε σχολείο. Μια τέτοια αίθουσα, θα συμβάλλει στη δημιουργική απασχόληση, ψυχαγωγία και συνάντηση μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών. Ένας τέτοιος χώρος είναι σημαντικός για την ψυχαγωγία των μαθητών αλλά και για την ανάπτυξη επικοινωνίας και δημιουργίας δεσμών μεταξύ των μαθητών αλλά και των εκπαιδευτικών. Η αίθουσα αυτή, θα μπορεί να χρησιμοποιείται κατά τον ελεύθερο χρόνο των μαθητών, έτσι ώστε να μην περιφέρονται άσκοπα στους χώρους του σχολείου και δημιουργούν εντάσεις, αλλά να απασχολούνται δημιουργικά μέσα από υγιής δραστηριότητες.

9.3 Προτάσεις στο εξωσχολικό περιβάλλον:

9.3.1 Μέτρα που εμπλέκουν την οικογένεια:

Η οικογένεια, όπως έχει ήδη αναφερθεί, διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των εφήβων και την διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους. Για το λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητη για την πρόληψη της σχολικής βίας η ανάληψη δράσεων από τους γονείς που θα συντελούν στην κοινωνική ωρίμανση του εφήβου και στην ομαλή ένταξή του στο σχολικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, προτείνεται η δημιουργία αίθουσας υποδοχής γονέων σε κάθε σχολείο, η λειτουργία της οποίας θα νοηματοδοτήσει την επικοινωνία σχολείου – οικογένειας και θα δώσει έμπρακτα το μήνυμα πως οι γονείς έχουν θέση στο σχολείο. Ο ειδικός χώρος θα διευκολύνει την επικοινωνία εκπαιδευτικών – γονιών σε ένα πλαίσιο σεβασμού της εμπιστευτικότητας και των προσωπικών δεδομένων.

Επίσης, εισηγείται η θεσμοθέτηση της συμμετοχής των γονέων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο σχολικό περιβάλλον. Η ενεργός συμμετοχή των γονέων στη μαθησιακή διαδικασία και στη ζωή του σχολείου αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας. Τελειώνοντας, προτείνεται για τους γονείς η ενθάρρυνση των παιδιών τους για την διεξαγωγή διαλόγου σχετικά με τη σχολική ζωή και τα προβλήματα που μπορεί να προκύπτουν, η εμπλοκή και ο έλεγχος στην σχολική ζωή και την επίδοσή τους, η επιδίωξη συναντήσεων με το εκπαιδευτικό προσωπικό αλλά και η συμμετοχή τους σε εκδηλώσεις και δραστηριότητες του σχολείου. Επίσης, σημαντική θεωρείται η δημιουργία δεσμών και συνεργασίας με άλλους γονείς ώστε να επιτυγχάνεται εποικοδομητικός διάλογος για θέματα που αφορούν την ασφάλεια στο σχολείο και τα προβλήματα που μπορεί να προκύπτουν. Τέλος, οι γονείς οφείλουν να θέτουν τα όρια στην συμπεριφορά και τις απαιτήσεις των ανηλίκων και να έχουν σαφείς προσδοκίες από αυτούς.(Αρτινοπούλου Β.).

9.3.2 Μέτρα που εμπλέκουν την κοινότητα και άλλους φορείς:

Επιπρόσθετα, θα μπορούσαν να προταθούν δράσεις που αφορούν τους επιχειρηματίες, και τις επαγγελματικές ομάδες, και οι οποίες θα προωθούν τη συμμετοχή αυτών στο σχεδιασμό ασφαλών σχολείων και θα προτρέπουν την

επιχορήγηση εξωσχολικών πολιτιστικών δραστηριοτήτων καθώς και προγραμμάτων υποτροφιών. Με αυτό τον τρόπο θα επιτευχθεί η δημιουργία ενός κλίματος συνεργασίας ανάμεσα στην σχολική κοινότητα και τις τοπικές επιχειρήσεις συμβάλλοντας στην όσο το δυνατό αποτελεσματικότερης πρόληψης της σχολικής βίας. (Αρτινοπούλου Β., έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001.)

Τελειώνοντας, από τους πολιτιστικούς και πνευματικούς συλλόγους, θα μπορούσαμε να έχουμε επαφές με ομάδες μαθητών και οργάνωση καλλιτεχνικών και ποιητικών βραδιών και δημιουργία τόπων συνάντησης νεολαίας «στέκια νεολαίας», ή ακόμα και τη δημιουργία ραδιοφωνικών σταθμών έτσι ώστε να αναπτυχθούν δεσμοί μεταξύ των εφήβων και να απομακρυνθούν οι εντάσεις.

9.3.3 Μέτρα για τα Μ.Μ.Ε.:

Καθώς τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν εισχωρήσει για τα καλά στη ζωή των εφήβων και αποτελούν πρότυπα προς μίμηση, προτείνεται η προσαρμογή των προγραμμάτων τηλεόρασης στα ωράρια και την ζωή των μαθητών, ο εμπλουτισμός τους με εκπαιδευτικά, μορφωτικά και ψυχαγωγικά προγράμματα και ο περιορισμός των ταινιών και των σκηνών βίας και η προβολή spots και σλόγκαν κατά της σχολικής βίας (μασκότ με σχολικό στυλ), έτσι ώστε οι έφηβοι να απορροφούν θετικά και υγιή μηνύματα και να μην υιοθετούν αρνητικά πρότυπα.

9.4 Μακροπρόθεσμα μέτρα:

- α) το σχολείο ως ένας ουσιαστικός κρίκος ανάμεσα στην κοινωνικοποίηση και την επαγγελματική ζωή.
- β) το σχολείο ως χώρος ανάσας μέσα στην ανθρώπινη πόλη.
- γ) ο μαθητής ως ενεργός παράγοντας στη διαδικασία μάθησης.
- δ) ο δάσκαλος και ο γονιός ως φίλος και συμπαραστάτης στις δυσκολίες.
- ε) η κοινωνία ως εμψυχωτής της ειλικρινείας, της κουλτούρας και της αλληλεγγύης.
- στ) η Πολιτεία ως ενσαρκωτής και όχι τροχοπέδη στα οράματα της νέας γενιάς.

9.5 Προτάσεις στους γονείς και παιδιά -θύματα

Μια από τις πρώτες και σημαντικότερες προτάσεις που πρόκειται να παραθέσουμε αφορά στην στάση των γονέων προς το παιδί – θύμα εκφοβισμού.

Αρχικά, οι γονείς πρέπει να καθησυχάσουν το παιδί και να το ενθαρρύνουν με εκφράσεις σαν : “ Κατ’ αρχάς, δεν φταις εσύ! Πολλοί επιτυχημένοι άνθρωποι είχαν πέσει θύματα εκφοβισμού στο σχολείο ”

Στην συνέχεια, πρέπει να συμβουλέψουν τα παιδιά τους να διατηρήσουν την ψυχραιμία τους και την αυτοπεποίθηση τους, ενώ παράλληλα να τα εμποδίσουν να μπουκωθούν σε διάλογο με τα παιδιά που τα εκφοβίζουν και να τους συμβουλέψουν να κάνουν πως δεν ακούν στην προσπάθεια αποθάρρυνσης των παιδιών – εκφοβιστών. Ακόμα, οι γονείς καλό θα ήταν να παροτρύνουν τα παιδιά τους να κοιτάζουν τα παιδιά – εκφοβιστές στα μάτια και να τους πουν τους καθαρά και σταθερά ‘ σταμάτα ’, ώστε να μάθουν να κρατούν το επίπεδο του εαυτού τους και να κοιτάζουν αυτό που πιθανά φοβούνται στα μάτια.

Επιπλέον το παιδί, πρέπει να πει αμέσως τι συνέβη στο δάσκαλό του ή σε κάποιον άλλον ενήλικα και σε περίπτωση που φοβάται να το πει σε κάποιον ενήλικα θα μπορούσε να το πει σε κάποιον φίλο και να ζητήσει να είναι μαζί του σε αυτή την δύσκολη κατάσταση, μα σε καμία περίπτωση να μην σωπάσει έως ότου να βρει κάποιον να το βοηθήσει.

Ακόμη, το παιδί πρέπει να γνωρίζει πως στην περίπτωση που του στείλουν κάποιο απειλητικό μήνυμα πρέπει να το κρατήσει και σε καμία περίπτωση να το διαγράψει καθώς θα το χρειαστεί ως απόδειξη. Επιπρόσθετα, το παιδί σε περίπτωση που το εκφοβίζει ολόκληρη παρέα, χρήσιμο θα ήταν να πιάσει το πιο αδύναμο μέλος της και να του πει ότι αυτό δεν είναι σωστό και αν θα του άρεσε να του φέρονταν εκείνου έτσι. Τέλος, ακόμα αν και μετά από αυτές τις ενέργειες δεν αλλάξει κάτι, προτεινόμενο θα ήταν το παιδί να αλλάξει σχολείο-θα μπορούσε να ζητήσει από τους γονείς του να του βρουν ένα σχολείο που είναι φιλικό και ασφαλές.

Πολύ σημαντικό για το παιδί είναι να μην πιστέψει ποτέ αυτά που του λένε οι εκφοβιστές, να επαινεί συνεχώς τον εαυτό του και να θυμίζει στον εαυτό του κάθε μέρα τα καλά και δυνατά του σημεία.

Μεγάλης σημασίας, εκτός από τις κατευθύνσεις που το παιδί – θύμα θα πρέπει να έχει είναι και η στάση των γονέων απέναντι στο ζήτημα καθώς και οι κατευθύνσεις που οι ίδιοι πρέπει να δώσουν στο παιδί τους. Πολύ σημαντικό είναι οι γονείς να παρατηρήσουν αν το παιδί τους δείχνει σημάδια ότι θυματοποιείται από άλλα παιδιά ή αν δρα ως θύτης. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να το αμελήσουν, αντιθέτως, καρπούς θα μπορούσε να επιφέρει μια άμεση επικοινωνία με το σχολείο. Συνεχίζοντας, πρέπει να τονιστεί πως οι γονείς καλό θα ήταν να αναπτύξουν μία

ζεστή και φιλική σχέση με το παιδί. Να είναι κοντά του και να επιδιώκουν τη συζήτηση μαζί του. Οι γονείς πρέπει να καθησυχάσουν το παιδί ότι δε φταίει αυτό αν του επιτέθηκαν κι ότι δεν είναι δικό του λάθος.

Επιπλέον πρέπει να τονιστεί πως πολύ μεγάλης σημασίας είναι οι γονείς να μιλάνε με συγκεκριμένα περιστατικά στο δάσκαλο, στο διευθυντή, στις αρμόδιες Διευθύνσεις Εκπαίδευσης καθώς και να διατηρήσουν επικοινωνία με το παιδί και με το σχολείο, ώστε να επιβεβαιώνουν ότι δεν υπάρχουν επαναλήψεις των περιστατικών εκφοβισμού.

Ακόμη, χρήσιμο θα είναι οι γονείς να ζητήσουν στήριξη από τον τοπικό Συμβουλευτικό Σταθμό Νέων ή άλλες υπηρεσίες ψυχολογικής στήριξης στο παιδί τους ενώ παράλληλα να το συμβουλεύουν να προσέχει σε ποιόν δίνει τον αριθμό του κινητού του τηλεφώνου και τη διεύθυνση του email του.

Σε καμία περίπτωση οι γονείς δεν πρέπει να υποτιμούν τις συνέπειες που μπορεί να έχει ο εκφοβισμός. Οι μύθοι 'ε παιδιά είναι, πειράζονται μεταξύ τους', ή 'έτσι θα σκληραγωγηθεί για να βγει στην κοινωνία', μπορεί να ζημιώσουν το παιδί και να το οδηγήσουν σε δυστυχία και απομόνωση. Αντιθέτως, πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί με τον τρόπο που θα επικοινωνούν με το παιδί τους, να το επαινούν συνεχώς και να του δίνουν ευκαιρίες να αναλάβει ευθύνες. Για παράδειγμα θα μπορούσαν να το εγγράψουν σε άλλες ομαδικές δραστηριότητες (αθλητισμό, προσκοπισμό, καλλιτεχνικά κλπ.), όπου δεν υπάρχουν εκφοβιστές και όπου έχει την ευκαιρία να κάνει νέες φίλιες και να αυξηθεί η αυτό-πεποίθησή του .

Οι γονείς στην περίπτωση που το παιδί τους τραυματιστεί από τους εκφοβιστές, θα πρέπει να ενημερώσουν και την αστυνομία καθώς και να γνωστοποιήσουν στο σχολείο ότι έχετε ενημερώσει την αστυνομία. Στην συνέχεια, πρέπει να απαιτήσουν από το σχολείο να ενημερώσει τους γονείς του παιδιού-εκφοβιστή και τελικά εάν ο εκφοβισμός δεν αντιμετωπίζεται, τότε να αλλάξουν στο παιδί τους σχολείο στο οποίο και να μιλήσουν ώστε να βεβαιωθούν πως δεν υπάρχουν ή δεν γίνονται ανεκτοί εκεί οι εκφοβιστές

Στην περίπτωση που το ίδιο το παιδί εκφοβίζει άλλα παιδιά η πρώτη ενέργεια των γονέων θα πρέπει να είναι να το σταματήσουν αμέσως μόλις παρατηρήσουν την επιθετική του συμπεριφορά. Θα πρέπει να του εξηγήσουν ότι η συμπεριφορά του αυτή, δεν είναι αποδεκτή και ότι το αντίκτυπο στα άλλα παιδιά είναι πολύ βαρύ. Ακόμα. Οι γονείς πρέπει αν διδάξουν στο παιδί τους τρόπους συμπεριφοράς για

επίλυση συγκρούσεων που δεν περιλαμβάνουν βία, όπως ακόμα πώς να ζητούν αυτό που θέλουν με ευγενικό τρόπο. Πολύ σημαντικό είναι οι γονείς να μην χτυπούν τα παιδιά τους ως τιμωρία για την επιθετική τους συμπεριφορά καθώς τους διδάσκουν ακριβώς αυτό που θέλουν να σταματήσουν: τη βία. Προτιμότερο θα ήταν η αφαίρεση προνομίων ως τιμωρία. Οι γονείς δεν θα πρέπει να προσπερνούν την επικοινωνία με το σχολείο και την συζήτηση με το δάσκαλο για την αντιμετώπιση της επιθετικής συμπεριφοράς του παιδιού, ενώ παράλληλα πρέπει να επαινούν συνεχώς και να ενισχύουν το παιδί τους κάθε φορά που επιδεικνύει συνεργατικές και φιλικές συμπεριφορές προς άλλα παιδιά. Τέλος, μεγάλης σημασίας είναι οι γονείς να ελέγχουν συχνά το παιδί τους με σκοπό να βεβαιωθούν πως δεν έχει επιστρέψει σε επιθετικές συμπεριφορές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✓ Αρτινοπούλου, Β. (2001). Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- ✓ Βία στο σχολείο : Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2001.
- ✓ Γεώργιος Αναστ. Ρούσκα, Κοντέος, (1977) Προβλήματα Πρακτικής Παιδαγωγικής.
- ✓ Ελεύθερο Βήμα , (6/11/2006) ,"Βία και Επιθετικότητα" στο σχολείο.
- ✓ Ευάγγελος Κωνσταντίνου,(1999), «Βία στο σχολικό περιβάλλον. Ορισμός και αίτια του φαινομένου. Η σημασία της πρόληψης».
- ✓ Ζαραφωνίτου Χρ., (1995) Εμπειρική Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- ✓ Καθηγητής Εγκληματολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών, (29/03/2008) ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ.
- ✓ Καλλιώτης Παναγιώτης, Γρηγόρης, (2002), Η φύση και η έκταση της σχολικής επιθετικότητας και κακοποίησης στους μαθητές από 8 έως 12 ετών.
- ✓ Κουράκης Ν., (1999), Έφηβοι Παραβάτες και Κοινωνία: Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή
- ✓ Κολιάδη, Ε. (1997). Θεωρίες Μάθησης και εκπαιδευτική Πράξη. Αθήνα.
- ✓ Λαμπροπούλου Ε. (1994), Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος, Παπαζήσης, Αθήνα.
- ✓ Ματσαγγούρας, Η. (2001). Η Σχολική Τάξη, τόμος Α΄. Αθήνα: Γρηγόρης
- ✓ Μέθοδοι πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας.

- ✓ Μεταίχμιο, (2001), Βία στο σχολείο : Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη, Αθήνα, Ρόζα Ιμβριώτη, Παιδεία και κοινωνία : Ελληνικά Εκπαιδευτικά Προβλήματα.

- ✓ Μίλα και μη φοβάσαι : 3 ιστορίες για την βία στο σχολείο.

- ✓ Νικόλαος Πετρόπουλος, Αντωνία Παπαστυλιανού, Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο (γενεσιουργοί παράγοντες και επιπτώσεις), ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- ✓ Νόβα-Καλτσούνη Χ. (2001). «Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία- ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου», εκδ. , Gutenberg, Αθήνα.
- ✓ Πανούσης (1994), ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
- ✓ Παρασκευόπουλος Ν.Ι. Εξελικτική Ψυχολογική Θεώρηση της Πορείας της Ζωής από τη Σύλληψη έως την ενηλικίωση, Εφηβική Ηλικία, Τόμος 4, Αθήνα.
- ✓ Παπαστυλιανού, Α. (2000). Μορφές επιθετικότητας (βίας) στο σχολικό περιβάλλον. Στο Ν. Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού (εκδ.), Προκλήσεις στο σχολικό περιβάλλον: Έρευνα και Παρέμβαση. Αθήνα, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- ✓ Πούλιος Ιωάννης, Σμυρνιωτάκη, (2007) Η παιδική Επιθετικότητα στο σχολείο.
- ✓ Ρόζα Ιμβριώτη , Παιδεία και κοινωνία : Ελληνικά Εκπαιδευτικά Προβλήματα
- ✓ Συλλογικό, (2008), Επικίνδυνα παιδιά ή παιδιά σε κίνδυνο.
- ✓ Συλλογικό, (2004) Προσαρμογή στο σχολείο.
- ✓ Συλλογικό, (2004), Σχολική Ψυχολογία : Εφαρμογές στο σχολικό περιβάλλον.
- ✓ Σχολική βία: Φαινόμενο της εποχής, 19/09/2002, (World Health Organization, 2002).
- ✓ Τρίγκα Ν.(2007), Δοκιμάζεται η Ψυχική Υγεία των Ελλήνων Μαθητών, Εφημερίδα το «Βήμα», πρόσβαση στις 10/01/2010.
- ✓ Τσιγκάνου, Κ. Η. Δασκαλάκη, Δ. Τσαμπαρλή, (2004), Εικόνες και αναπαραστάσεις βίας στο Ελληνικό Σχολείο..
- ✓ Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2000) Αθήνα.
- ✓ Φαρσεδάκης Ι. (1985). «Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων», Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- ✓ Χατζηχρήστου Γ. Χρυσή, (2004) ,Εισαγωγή στη Σχολική Ψυχολογία.
- ✓ Χήνας, Παν. Χρυσ αφίδης, Κώστας, (2000) Επιθετικότητα στο σχολείο: Προτάσεις για πρόληψη και αντιμετώπιση.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✓ American Psychological Association (APA) (1993) Violence and youth: Psychology's response. Washington, DC: APA.
- ✓ Ames, N. (1996) Creating secure school environments through school reform: the harshman story. Middle School Journal, January, 4-13.
- ✓ Bandura, A.,(1973),Aggression: A social Learning analysis, Prentice Hall.
- ✓ Boulton, M.J., Καρέλου, I.,Μανούσου ,B. &Λεμονή, O. (2001) Επιθετικότητα και θυματοποίηση ανάμεσα στους μαθητές των ελληνικών Δημοτικών σχολείων .
- ✓ Clarke, E.A., & Kiselica, M.S. (1997). A systemic counselling approach to the problem of bullying. Elementary School Guidance and Counselling, 31, 310-325., 1997
- ✓ Conger J. (1981), Η εφηβική ηλικία, μια καταπιεσμένη γενιά, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός.
- ✓ Olweus, D. (1996) Bully/victim problems in school. Prospects, XXVI
- ✓ Olweus, D. (1993). Bullying at school, What we know and what we can do. Blackwell Publishers: Oxford, UK.
- ✓ Patterson, G. R., J. Reid, and T. Dishion. (1992). Antisocial boys. Eugene, OR: Castalia.
- ✓ Rigby, K. (1998) Bullying at school and beyond. In Bullying: Causes, Costs and Cures. Nathan, Queensland: Beyond Bullying.
- ✓ Sutton, J. & Smith, P.K. (1999) Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. Aggressive Behavior111.
- ✓ Troy, M. & Sroufe, L.A. (1987) Victimization among preschoolers: Role o attachment relationship history. Child and Adolescent Psychiatry.
- ✓ Wahl O.F. Harman C.R. (1989) Family views of stigma. Schizo Bull,

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς (2000), "Φαινόμενα Βίας στη Σχολική Ζωή" (Οκτ. 1999 - Νοεμβ. 1999) At. www.v-prc.gr/2/615a2/-gr.html,(29/3/2010)

-Εφημερίδα "Τα Νέα", Άρθρο για τη βία στα σχολεία(16/3/2000). At http://ta-neia.dolnet.gr/neaweb/neofile.pf?entypo=A&my_fyllo=16693,(29/3/2010)

-Hountoumadi A., Pateraki L., Doanidou M. "Talking Violence in Schools: A report from Greece" At www.gold.ac/connect/reportgreece.html, (1/4/2010)

-Smith P. "Bullying :Don't Suffer in Silence - an antibullying pack for schools", Goldsmiths College, University of London, At <http://www.dfes.gov.uk/bullying/pack/02.pdf>

-A page from bully online, web site of the UK National Workplace Bullying Advice Line. At :<http://www.bullyonline.org/schoolbully/index.htm>, (5/4 /2010)

-Bullying in schools and what to do about it, Dr. Ken Rigby, At: www.kenrigby.net, (16/6/2010)

-Coalition for Children, Dealing With Bullies, Take a stand program: Prevention of Bullying and Interpersonal Violence. At : <http://www.safechild.org/bullies.htm> (22/5/2010)

-Child line, Bullying, Child Line is a service provided by NSPCC Weston House, 42 Curtain Road, London EC2A 3NH. Registered charity numbers 216401 and SC037717. At: <http://www.childline.org.uk/explore/bullying/pages/bullying.aspx> (2/8/2010)

-BBC, Learning Parents, Understanding bullying. At: <http://www.bbc.co.uk/schools/parents/bullying/> (17/7/2010)

-Olweus, The world's Foremost Bullying Prevention Program At: <http://www.olweus.org/public/bullying.page> (25/7/2010)

Παράρτημα

Παράρτημα 1:

Ευστράτιος Παπάνης, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ενώ τα κρούσματα σχολικής βίας μειώθηκαν σε πανευρωπαϊκό επίπεδο κατά το διάστημα 1994-2008, τα συμβάντα φαίνεται να αυξάνονται στις Μεσογειακές χώρες και στην Ελλάδα. Ειδικότερα στην Ελλάδα οι λόγοι που οδηγούν σε αύξηση σχετίζονται με το μετασχηματισμό της οικογένειας, την αύξηση της μονογονεϊκότητας, την ανεργία και το χαμηλό οικονομικό επίπεδο των γονέων, την έλλειψη ελεύθερου χρόνου για τους γονείς, την αδιαφορία των γονέων για τα παιδιά τους, την απογύμνωση των εκπαιδευτικών από κάθε εξουσία ελέγχου στην τάξη και τις διαρκείς και ασταθείς αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Να σημειωθεί ότι αύξηση των κρουσμάτων βίας παρατηρείται και σε σχολεία, στα οποία φοιτούν μαθητές με εύπορους γονείς. Μάλιστα πολλές έρευνες καταδεικνύουν ότι το υψηλό οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο των γονέων συσχετίζεται με τάσεις επιθετικότητας, έπαρσης και αδιαφορίας προς τους κανόνες για τα παιδιά. Παράλληλα, η αύξηση των σκηνών βίας στην τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, οι διαδικτυακές κοινότητες και η μίμηση προτύπων άσκησης καταλυτικό ρόλο. Ταυτόχρονα παρατηρείται αύξηση των περιστατικών σχολικής βίας στην Ελλάδα, εξαιτίας του ρατσισμού. Τόσο οι μειονοτικές ομάδες μαθητών, όσο και οι Έλληνες μαθητές, ιδιαίτερα σε αστικά σχολεία, σχηματίζουν συμμορίες σε μια προσπάθεια να αποκτήσουν ταυτότητα του εγώ, να αντλήσουν πρότυπα και αυτοεκτίμηση μέσα από τις συμμορίες ομηλίκων.

Οι καθηγητές δεν αποτελούν πλέον πηγές έμπνευσης. Να σημειωθεί ότι στις συμμορίες λειτουργούν έντονα τα σύμβολα, υπάρχουν άτυποι και απαραβίαστοι κανόνες, αυστηρή ιεραρχία, δοκιμασίες ενσωμάτωσης (τεστ ή άθλοι, που πρέπει να περάσει κάποιος, για να ενταχθεί στην ομάδα), συγκρούσεις για την περιοχή κυριαρχίας. Τα παιδιά που εντάσσονται στις συμμορίες αυτές έχουν την τάση να είναι υπάκουα, έχουν την ανάγκη να ενταχθούν (μια που η οικογένεια και το σχολείο τους το έχουν αρνηθεί), αλλά επιλέγουν εσφαλμένα πρότυπα για να το κάνουν. Ο εκπαιδευτικός και κοινωνικός αποκλεισμός, η σχολική αποτυχία, το ανταγωνιστικό σχολικό περιβάλλον οδηγούν κάποιους μαθητές στην περιθωριοποίηση και στην

εκτόνωση της ψυχικής έντασης μέσω της βίας. Η Σκωτία παρουσιάζει τα χαμηλότερα ποσοστά σχολικής βίας (και τα υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή για τους μαθητές).

Ενώ κάποιες έρευνες αποδεικνύουν ότι τα αγόρια είναι οι πρωταγωνιστές του φαινομένου, κάποιες άλλες δείχνουν ότι τα κορίτσια εμφανίζουν τάσεις εξίσωσης. Τα κορίτσια που ασκούν βία συνήθως παραπονούνται και για άλλα προβλήματα υγείας, μεθούν συχνότερα, καπνίζουν και οι πιθανότητα να δοκιμάσουν ναρκωτικά είναι αυξημένη. Τόσο τα θύματα του εκφοβισμού στα πλαίσια του σχολείου, όσο και οι μαθητές που ασκούν βία, παρουσιάζουν εμφανή τα σημάδια μιας γενικότερης ψυχικής έντασης: Οι μαθητές-θύματα είναι πιο αγχώδεις, με χαμηλότερη από το φυσιολογικό αυτοεκτίμηση, τείνουν προς την κατάθλιψη και είναι περισσότερο μοναχικά. Οι έρευνες συμφωνούν ότι 62% των μαθητών και 29% των μαθητριών είχαν εμπλακεί σε περιστατικά σχολικής βίας ή είχαν συνεργαστεί με άλλους μαθητές, για να θυματοποιήσουν συμμαθητές τους. Το 27% των αγοριών και το 22% των μαθητριών είχαν πέσει τουλάχιστον μία φορά θύματα βίας. Τόσο τα άτομα που ασκούν βία, όσο και οι μαθητές που πέφτουν θύματά της συχνά παρουσιάζουν και άλλες ψυχοσωματικές διαταραχές, όπως πονοκεφάλους, πόνους στη μέση, το στομάχι και το λαιμό, είναι περισσότερο ευερέθιστα, με τάσεις προς τον ηδονισμό, και με διαταραχές ύπνου.

my.aegean.gr

Παράρτημα 2:

Γιάννης Πανούσης , 20 Αυγούστου 2009

Οι αριθμοί δεν είναι μεγάλοι, η ποιότητα των βίαιων πράξεων δεν είναι ιδιαίτερα βαριά, οι έρευνες ως προς τη σχέση «σχολική παραβατικότητα – εγκληματικότητα» οδηγούν σε αντιφατικά αποτελέσματα, τούτο όμως δεν σημαίνει ότι η ψυχοδυναμική των σχέσεων στο σχολείο καθώς και η βίωση των απορρίψεων, ματαιώσεων και ανασφάλειας δεν πρέπει να μας κινητοποιούν. Το σχολείο πρέπει να δημιουργεί «δομές υποστήριξης» ώστε το παιδί να νοιώθει αποδεκτό, να αισθάνεται ότι ανήκει στο χώρο του σχολείου (για να μην αρχίσει τόσο νωρίς να καταλαμβάνεται από το «σύνδρομο του χαμένου»). Ωστόσο, από εδώ μέχρι το να αναγορεύουμε το σχολείο

ως αποκλειστικό ή κύριο παράγοντα της εγκληματογένεσης υπάρχει απόσταση που δεν καλύπτεται από την επιστημονική έρευνα.

Οι έρευνες για τη βία στα σχολεία περισσότερο επικεντρώνουν την προσοχή τους σ' αυτούς που (λένε ότι) έχουν γίνει μάρτυρες επεισοδίων βίας ή έχουν αντιληφθεί τέτοια περιστατικά ή βάζουν στο ίδιο επίπεδο λεκτική και φυσική βία. Ενώ λοιπόν οι (πολλές φορές πρωτοσέλιδοι) τίτλοι των εφημερίδων σπέρνουν τον ηθικό πανικό η περιγραφόμενη «εγκληματικότητα» κινείται την τελευταία δεκαετία στα ίδια ποσοτικά και ποιοτικά επίπεδα. Ως παραβατική συμπεριφορά οι «κριτές» θεωρούν κακές πράξεις όπως όταν π.χ. οι «κρινόμενοι» έχουν καταστρέψει αφύλακτα τετράδια συμμαθητών τους, όταν έχουν γράψει συνθήματα στους τοίχους, όταν έχουν τηλεφωνήσει «απρεπώς», όταν έχουν κλέψει αφύλακτα αντικείμενα ή όταν έχουν χτυπήσει συμμαθητές τους. Σε κάθε περίπτωση πάντως οι αισθηματικές σχέσεις αποτελούν τον κύριο λόγο για τον οποίο μαλώνουν οι μαθητές, ενώ δεν λείπουν καβγάδες για αθλητικά, για μαγκιά, λόγω παρεξηγήσεων.

Μύθοι και Αλήθειες για τη Βία στο Σχολείο:

1. Η βία δεν αποτελεί μια απλή περιγραφική έννοια αλλά εκφράζει μια κατηγορία συμπεριφοράς η οποία αξιολογείται αρνητικά από το κοινωνικό σύστημα. Μολονότι για πολλούς η βία στο σύγχρονο κόσμο δεν χρειάζεται νομιμοποίηση αφού έχει γίνει αυτοσκοπός (της κάθε εξουσίας), οι ειδικές μορφές αποενσωμάτωσης (δηλαδή αδυναμίας ένταξης του ανθρώπου σε κάποιο θεσμό) πρέπει να προσεγγισθούν σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του χώρου.

2. Η οριοθέτηση της σχολικής βίας προσκρούει σε διαφορετικές θεωρίες, αντιλήψεις και πρακτικές. Ο κάθε παράγοντας της σχολικής ζωής μπορεί να εκλάβει ως έκφραση/ μορφή βίας κάθε αντικανονική, αντισυμβατική ακόμα και κάθε μη – αναμενόμενη συμπεριφορά (από την απρεπή εμφάνιση μέχρι το ύφος, από τη χειρονομία μέχρι την κλοπή και το βανδαλισμό). Καθώς η βία στα σχολεία αγκαλιάζει «ευρύτερες –ακόμα και κοινωνικά προνομιούχες ομάδες» είναι δεδομένο ότι η κοινωνική αναπαράσταση της σχολικής βίας σχετίζεται με παιδαγωγικές αντιλήψεις και κοινωνικές αναφορές που βρίσκονται σε σχετική αυτονομία από τα όσα συμβαίνουν μέσα στην τάξη. Το σημερινό πολυπολιτισμικό σχολείο έχει χάσει την «εσωτερική του ισορροπία». Η σύνθεση και η προέλευση των μαθητών, οι προσδοκίες κοινωνικής κινητικότητας, συνδυάζονται με την απόρριψη, τη ματαιώση, την ανασφάλεια, τις κακές σχέσεις, τη

λαθεμένη προσαρμογή και παράγουν μια ειδική μορφή βίας διάβρωσης (θεσμών και ρόλων) και διάψευσης.

3. Η βία των λέξεων, των κινήσεων ή των πράξεων, η βία του ενός ή των πολλών, η βία της ενηλικίωσης ή της περιθωριοποίησης, του ρατσισμού ή της υπεροχής, η γοητεία της βίας, η διαλεκτική της βίας, οι χώροι της βίας, τα θύματα της βίας, οι ασκήσεις βίας και η ετικέτα της βίας δεν συνιστούν ενδημικό και επιδεινούμενο πρόβλημα αν εμείς δεν συμβάλλουμε στην ανάπτυξη και κλιμάκωσή του.

4. Η χρησιμοποίηση διαφόρων όχι ισοδύναμων όρων (π.χ. καταστροφικότητα, παραβατικότητα, μη – προσαρμογή, απειθαρχία, ανώδυνη βία, βιαιότητα και εντέλει εγκληματικότητα) αποδεικνύει την αμηχανία του νομοθέτη, του ερευνητή αλλά και του διαχειριστή των εντάσεων στην οριοθέτηση και εντέλει την εννοιολόγηση της ενδοσχολικής βίας. Το σχολείο οφείλει λοιπόν αφενός να κατανοήσει κι αφετέρου να (μάθει να) διαχειρίζεται τις κρίσεις που προκαλούν η ανισότητα, η αδικία και η αμάθεια εντός και εκτός «των σχολικών τειχών».

5. Η βία στα σχολεία με δράστες μαθητές είναι χαμηλή (περίπου το 4% του 6% της γενικής νεανικής εγκληματικότητας) και όλες οι έρευνες εντοπίζουν τη μορφή αυτής της βίαιης συμπεριφοράς σε μικροκλοπές, φθορές ξένης ιδιοκτησίας, συμπλοκές. Σε καμία περίπτωση η βία (ή καλύτερα η ένταση στο ελληνικό σχολείο) δεν είναι συγκρίσιμη ούτε ποσοτικά ούτε ποιοτικά με ανάλογα φαινόμενα που βλέπουμε σε άλλες χώρες.

www.newstime.gr

Παράρτημα 3 : Σχολικός εκφοβισμός

Συμβαίνουν μεταξύ παιδιών της σχολικής ηλικίας:

- Σωματική επίθεση (σπρωξίματα, κλωτσιές, μπουνιές, χαστούκια κλπ.)
- Συναισθηματική επίθεση (σκόπιμη απομόνωση του παιδιού-θύματος, το να κρύβουν τα βιβλία του, να λερώνουν και να καταστρέφουν τα πράγματά του, να εκβιάζουν για χρήματα κλπ)

- Λεκτική επίθεση (κοροϊδία, βρίσιμο, σαρκασμό, ειρωνεία, διάδοση ψευδούς φήμης, ρατσιστικά ή ομοφοβικά σχόλια, χειρονομίες, συκοφαντικά γκράφιτι, απειλές κλπ.)
- Σεξουαλικός εκφοβισμός (ανεπιθύμητο άγγιγμα, απειλές, προσβλητικά μηνύματα, γράμματα και εικόνες, λεκτική παρενόχληση κλπ)
- Ηλεκτρονικός εκφοβισμός (χρήση Ίντερνετ, email, chat room, κλήσεις κινητών και sms με κακοποιητικό και απειλητικό περιεχόμενο, χρήση κάμερας με σκοπό την απειλή και την ταπείνωση του παιδιού)

Πιθανά σημάδια ότι ένα παιδί θυματοποιείται από τους συμμαθητές του

- Γίνεται επιθετικό, παράλογο, ανήσυχο
- Εκφοβίζει ή θυματοποιεί άλλα παιδιά ή αδέρφια
- Σταματά να τρώει
- Φοβάται να χρησιμοποιήσει το κινητό ή το ηλεκτρονικό του ταχυδρομείο
- Τρομάζει, φέρεται αμήχανα όταν λαμβάνει μήνυμα στο κινητό
- Φοβάται να περπατήσει μόνος στο σχολείο
- Δεν θέλει να πάει σχολείο/ούτε να χρησιμοποιήσει το λεωφορείο
- Εκλιπαρεί να το πάνε σχολείο με το αμάξι
- Αλλάζει διαδρομή πηγαίνοντας προς το σχολείο
- Κάνει απουσίες/κοπάνες
- Αρχίζει να τραυλίζει
- Απειλεί με αυτοκτονία
- Κλαίει πριν κοιμηθεί/έχει εφιάλτες
- Το πρωί νιώθει άρρωστο/δεν θέλει να πάει σχολείο
- Πέφτει η σχολική του επίδοση
- Επιστρέφει με σχισμένα ρούχα, κατεστραμμένα βιβλία
- Του λείπουν πράγματα
- Ζητά ή κλέβει χρήματα (για να τα δώσει στον θύτη-εκβιαστή)
- Χάνει συνέχεια το κολατσιό του ή τα χρήματά του-επιστρέφει πεινασμένο
- Έχει ανεξήγητες μελανιές-χτυπήματα
- Δίνει απίθανες εξηγήσεις για όλα τα παραπάνω.

Παράρτημα 4 :

Εκφοβισμός στο σχολείο: Αντιμετωπίστε τον!

Εκδηλώσεις βίας στο χώρο του σχολείου έχουν παρατηρηθεί από πολύ παλιά με διάφορες μορφές: σωματική βία, λεκτική, ψυχολογική, σεξουαλική ή βανδαλισμός. Μια από αυτές τις εκδηλώσεις βίας είναι και ο εκφοβισμός (bullying). Στο άρθρο που ακολουθεί διαβάστε προσεκτικά τι μπορείτε να κάνετε αν το παιδί σας αντιμετωπίσει παρόμοιο πρόβλημα.

Ο εκφοβισμός αναφέρεται σε επιθετική, σκόπιμη πράξη, η οποία είναι επαναλαμβανόμενη και ασκείται από ένα ισχυρότερο άτομο ή ομάδα ισχυρότερων ατόμων σε ένα άτομο πιο αδύναμο. Μπορεί να είναι άμεση εκδήλωση βίας, σωματικής ή λεκτικής ή και έμμεση με τη μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα θύματα

Οι ερευνητές έχουν κατατάξει τα θύματα εκφοβισμού σε διάφορες κατηγορίες. Αναφέρουν παιδιά-θύματα με «παθητική» συμπεριφορά και παιδιά-θύματα με «προκλητική» συμπεριφορά. Τα πρώτα χαρακτηρίζονται ως αγχώδη, κοινωνικά αποσυρμένα, που δεν κάνουν καμιά προσπάθεια υπεράσπισης του εαυτού τους όταν δέχονται επίθεση. Τα δεύτερα χαρακτηρίζονται ως επιθετικά και οξύθυμα που προκαλούν τους θύτες. Κάποια παιδιά είναι θύματα εκφοβισμού χωρίς να υπάρχει προφανής λόγος. Κάποια άλλα βρίσκονται στο στόχαστρο γιατί διαφέρουν σε κάτι από τα υπόλοιπα παιδιά (ο τρόπος που μιλάνε, ο τρόπος που περπατάνε, το όνομά τους, το χρώμα τους, το ανάστημά τους, τα κιά τους κ.α.) Ο εκφοβισμός είναι μια πολύ δυσάρεστη εμπειρία για τα θύματα, που δηλητηριάζει τη σχολική ζωή τους και μπορεί να έχει τεράστιες συνέπειες στη διάθεση και στη συμπεριφορά τους. Τα παιδιά-θύματα νιώθουν μόνα, δυστυχημένα και φοβισμένα. Χάνουν την αυτοπεποίθησή τους. Το σχολείο γίνεται ένας χώρος ανασφαλής στον οποίον δε θέλουν να βρίσκονται. Συχνά κατηγορούν τον εαυτό τους για αυτό που γίνεται και απομονώνονται. Φοβούνται ότι αν κουβεντιάσουν με οποιονδήποτε αυτό που συμβαίνει, θα χειροτερέψει την

κατάσταση. Μάλιστα, συχνά η οικογένεια και το περιβάλλον του σχολείου μένουν απληροφόρητοι και ανυποψίαστοι.

Οι θύτες

Από την άλλη μεριά υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους μερικά παιδιά γίνονται θύτες. Κάποια βρίσκουν αυτόν τον τρόπο για να είναι δημοφιλή. Για κάποια άλλα πάλι έχει τεράστια σημασία να δείχνουν ότι είναι δυνατά και ότι έχουν τον έλεγχο. Αν και ακούγεται παράδοξο, κάποια άλλα μπορεί να υπήρξαν τα ίδια θύματα εκφοβισμού στο παρελθόν και να αντιδρούν υιοθετώντας τα ίδια βίαιη συμπεριφορά.

Είναι το παιδί μου θύμα εκφοβισμού;

Υπάρχουν κάποιες ενδεικτικές συμπεριφορές που μπορεί να κάνουν έναν γονιό να σκεφτεί ότι το παιδί του μπορεί να είναι θύμα εκφοβισμού:

- Το παιδί ξαφνικά δεν θέλει να πάει στο σχολείο
- Παραπονιέται ότι είναι άρρωστο όταν πρόκειται να γίνει σχολική εκδρομή
- Επιστρέφει στο σπίτι με μελανιές
- «χάνει» το χαρτζιλίκι του
- Έχει κακή διάθεση
- Δεν θέλει να βγει από το σπίτι
- Έχει επιθετική συμπεριφορά απέναντι στα αδέρφια του
- Πέφτει η σχολική του επίδοση
- Έχει αϋπνίες
- Απομονώνεται από παλιούς του φίλους

Τι πρέπει να κάνω;

Από τη στιγμή που ο γονιός υποψιαστεί ότι το παιδί του είναι θύμα εκφοβισμού, καλό είναι να του απευθύνει μερικές διερευνητικές ερωτήσεις:

- Πώς ήταν η μέρα σου στο σχολείο;
- Με ποιους έπαιξες; Τι παιχνίδια παίζατε;
- Σου αρέσουν αυτά τα παιχνίδια;
- Μήπως θα ήθελες να παίζεις με άλλα παιδιά;
- Υπάρχει κάτι που σε ενοχλεί στη συμπεριφορά αυτών των παιδιών;
- Θέλεις να πας στο σχολείο αύριο; Υπάρχει κάποια ώρα της ημέρας που σου είναι ιδιαίτερα δυσάρεστη στο σχολείο;

- Θέλεις να καλέσεις κάποιους φίλους για παιχνίδι;
- Υπάρχει κάποιο παιδί που δεν συμπαθείς;
- Ελπίζω να ξέρεις ότι στο σχολείο έχουν όλοι τα ίδια δικαιώματα και ότι πρέπει όλοι να αισθάνονται ασφαλή. Κανένας δεν έχει το δικαίωμα να τρομοκρατεί τους άλλους

Δεν είναι αυτονόητα τα παραπάνω για τα παιδιά, ούτε νιώθουν πάντα ότι μπορούν να συζητήσουν θέματα που αφορούν τις σχέσεις τους με τους συνομήλικούς τους, με τους μεγάλους. Δεδομένου δε, ότι ζούμε σε έναν κόσμο που τη βία φαίνεται να την εκμεταλλεύεται, δεν ξέρει πάντα τι είναι αποδεκτό και τι όχι ως συμπεριφορά μέσα στη μικρή κοινωνία του σχολείου.

Αν λοιπόν ο γονιός αντιληφθεί ότι το παιδί του είναι θύμα εκφοβισμού, θα πρέπει:

- να συζητήσει μαζί του γι' αυτό που συμβαίνει, να μάθει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη λεπτομέρεια τι είδους βία ασκείται στο παιδί και να του ξεκαθαρίσει ότι όλες οι μορφές βίας είναι απαράδεκτο φαινόμενο
- να τονίσει στο παιδί ότι έχει το δικαίωμα να αισθάνεται ασφάλεια στο σχολείο του και ότι δεν χρειάζεται να αποδέχεται να του φέρονται με αυτόν τον τρόπο
- να παροτρύνει το παιδί να προσπαθεί να βρίσκεται σε ασφαλή μέρη, να μην είναι μόνο του, να είναι με ομάδα φίλων του. Οι θύτες δύσκολα ενοχλούν κάποιον που περιτριγυρίζεται από άλλους.
- Να καθοδηγήσει το παιδί για το πώς πρέπει να αντιμετωπίσει την κατάσταση: συνήθως η καλύτερη τακτική είναι να δείξει σε αυτόν που επιτίθεται ότι δεν ανέχεται αυτή τη συμπεριφορά. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να ανταποδώσει. Αντίθετα θα πρέπει να πει στο
- παιδί που το παρενοχλεί ότι δεν του αρέσει αυτό που γίνεται και ότι πρέπει να σταματήσει. Στη συνέχεια το ίδιο να απομακρυνθεί. Είναι αποδοτικότερο να μιλήσει με ήρεμο τόνο. Τα παιδιά που είναι θύτες συχνά θέλουν να δουν ότι μπορούν να αναστατώσουν αυτόν που παρενοχλούν και χάνουν το ενδιαφέρον τους εάν δεν το καταφέρουν αυτό. Εάν το παιδί φοβάται να μιλήσει μόνο του στο παιδί που το παρενοχλεί, καλό είναι να βρίσκεται μαζί του κάποιος άλλος. Εάν κάποιος του επιτεθεί θα πρέπει να το αναφέρει αμέσως σε δάσκαλο.
- Να ενισχύσει το παιδί στο να συμμετέχει σε ομάδες με κάποιο αντικείμενο ενδιαφέροντος, κάποιο σπορ για παράδειγμα, όπου θα του δοθεί η ευκαιρία να

γνωρίσει και άλλα παιδιά με παρόμοια ενδιαφέροντα, ώστε να μετριαστεί έτσι η απομόνωσή του και η στενοχώρια του και να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη στον εαυτό του και η αυτοπεποίθησή του.

- Τέλος, να ενημερώσει ο γονιός μόνος ή μαζί με το παιδί το σχολείο, ώστε να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία του παιδιού.

Το παραπάνω απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο «Πώς να μιλήσετε σε ένα παιδί για...», της Συμβουλευτικής Τηλεφωνικής Γραμμής-Σύνδεσμος 801 801 1177.

Παράρτημα 5 :

Εκφοβισμός και βία στα σχολεία

Θύτες περίπου το 5% και θύματα ένα 10% με 15% των μαθητών δημοτικού και γυμνασίου

Της Ιφιγένειας Διαμάντη (εφημερίδα, καθημερινή 06-11-09)

«Όταν χτυπούν ένα παιδί κάθε μέρα, του χαλούν τα πράγματα, δεν το αφήνουν ήσυχο, το κοροϊδεύουν, το ενοχλούν και το παιδί τότε δεν νιώθει καλά, μετά δεν έχει θάρρος και δεν μπορεί να το ξεπεράσει». Μόνο τα ίδια τα παιδιά μπορούν να δώσουν με τη μεγαλύτερη ακρίβεια το νόημα της λέξης bullying. Ο εκφοβισμός και η βία στο σχολείο, όπως έχει αποδοθεί στα Ελληνικά, δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Οι έρευνες γύρω από αυτό, όμως, ξεκίνησαν μόλις στη δεκαετία του '70 στο εξωτερικό, ενώ στην Ελλάδα πολύ πιο πρόσφατα.

Ένα 10% με 15% των μαθητών δημοτικού και γυμνασίου πέφτει θύμα διαφόρων μορφών εκφοβισμού στο σχολείο, με τους μαθητές που ασκούν βία να υπολογίζεται ότι ξεπερνούν το 5% του συνόλου των μαθητών. Προς το παρόν, δεν υφίσταται από την πολιτεία οργανωμένο πρόγραμμα αντιμετώπισης του φαινομένου το οποίο, σύμφωνα με τους ειδικούς, εΐθισται να κάνει την εμφάνισή του στο δημοτικό, να κορυφώνεται στο γυμνάσιο και να μειώνεται στο λύκειο. Οι όποιες προσπάθειες εξαντλούνται αφ' ενός σε αυτοτελείς πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών που εντάσσουν το σχολείο τους σε ευρωπαϊκά προγράμματα, όπως η περίπτωση ενός γυμνασίου στον Ασπρόπυργο, καλουμένων παράλληλα να αντιμετωπίσουν τη δυσπιστία και την καχυποψία συναδέλφων ή αρμοδίων από τους οποίους περνούν υποχρεωτικά προς έγκριση τα προγράμματα. Αφ' ετέρου, σε φορείς που εφαρμόζουν σχετικά

προγράμματα, όπως η Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (www.epsyre.gr).

Το πρόγραμμα «Δάφνη»

Υπό την καθοδήγηση του αναπληρωτή καθηγητή Παιδοψυχιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών και επιστημονικού υπευθύνου της ΕΨΥΠΕ, Γιάννη Τσιάντη, εδώ και τρία χρόνια η Ελλάδα συμμετέχει στο διακρατικό πρόγραμμα «Δάφνη» μαζί με την Κύπρο, τη Γερμανία και τη Λιθουανία, με ενθαρρυντικά αποτελέσματα σε σχολεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Τα αποτελέσματα, μαζί με άλλες πτυχές, θα συζητηθούν σε διήμερο συνέδριο που αρχίζει σήμερα (Divani Palace Acropolis, Παρθενώνας 19 - 25), τελεί υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Κάρολου Παπούλια και συνδιοργανώνεται από την ΕΨΥΠΕ και τη Σχολή Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου. Απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς και ειδικούς ψυχικής υγείας, με θέμα τη σημασία της πρόληψης για τον εκφοβισμό και τη βία στο σχολείο μεταξύ των μαθητών.

Με αυτήν την αφορμή, στην Ελλάδα βρίσκεται ο πρωτοπόρος και θεμελιωτής στην έρευνα γύρω από το φαινόμενο του εκφοβισμού, Σουηδός Νταν Ολβιους, καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μπέργκεν στη Νορβηγία. Το βιβλίο του «Εκφοβισμός και βία στο σχολείο - Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε», που έχει μεταφραστεί σε είκοσι γλώσσες και στην Ελλάδα εξέδωσε η ΕΨΥΠΕ, παρουσιάστηκε χθες σε κεντρικό βιβλιοπωλείο. Το 1970, ο Ολβιους ξεκίνησε την πρώτη επιστημονική μελέτη για το φαινόμενο και στη δεκαετία του 1980 διεξήγαγε το Πρόγραμμα Πρόληψης του Εκφοβισμού που φέρει το όνομά του. Εδώ και οκτώ χρόνια, είναι επικεφαλής πρωτοβουλίας της νορβηγικής κυβέρνησης για την εφαρμογή του στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Παράρτημα 6 : Ο εκφοβισμός και η επιθετική παρενόχληση παιδιού στο σχολείο από άλλα παιδιά (12-09-2009 www.Medlook.net)

Ο εκφοβισμός και η επιθετική παρενόχληση ενός παιδιού στο σχολείο από ένα ή περισσότερα παιδιά μπορεί να έχει μακροχρόνιες αρνητικές συνέπειες.

Δυστυχώς αυτή η μορφή βίας (που αποκαλείται στην καθομιλουμένη νταηλίκι) συχνά παραβλέπεται και δεν της δίνεται η σημασία που χρειάζεται επειδή αυτοί που τη διαπράττουν είναι παιδιά ή έφηβοι.

Πρόκειται για ένα σοβαρό πρόβλημα με σοβαρές ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις τόσο για τα παιδιά που είναι θύματα της εκφοβιστικής συμπεριφοράς όσο και για αυτούς που επιτίθενται.

Το παιδί που είναι το θύμα της επιθετικής παρενόχλησης μπορεί να δέχεται λεκτικές, σωματικές ή συναισθηματικές απειλές και κακομεταχείριση από συνομήλικό του ή παιδιά διαφορετικής ηλικίας. Οι συνέπειες μπορεί να διαρκούν για όλη τη ζωή. Περιλαμβάνουν κατάθλιψη, χαμηλό αίσθημα αυτοεκτίμησης και διαταραχές της συμπεριφοράς.

Ο εκφοβισμός και η επιθετική παρενόχληση στο σχολείο έχουν επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα και υπάρχει η πρόθεση πρόκλησης βλάβης ή διαταραχής σε ένα παιδί που είναι το θύμα. Η δύναμη του παιδιού ή της ομάδας παιδιών που διαπράττουν τον εκφοβισμό είναι μεγαλύτερη από αυτήν του παιδιού θύμα. Η ανισότητα δύναμης που υπάρχει ευνοεί το νταηλίκι.

Η επιθετική παρενόχληση μπορεί να πάρει διάφορες μορφές:

- Λεκτικός εκφοβισμός με απειλές, βρισιές ή υποτιμητικά παρατσούκλια
- Σωματική βία με κτυπήματα ή σπρωξίματα
- Ψυχολογική και συναισθηματική βία με τη διάδοση φημών για το παιδί θύμα ή αποκλεισμό του από δραστηριότητες και συνομιλίες με άλλα παιδιά

Ποια είναι τα σημεία που δείχνουν ότι ένα παιδί είναι θύμα εκφοβισμού και παρενόχλησης από άλλα παιδιά;

1. Το παιδί προσπαθεί να αποφεύγει ορισμένα άτομα, καταστάσεις ή να μεταβαίνει σε κάποιους τόπους προσποιούμενο ότι είναι άρρωστο ή λέγοντας ότι δεν χρειάζεται να πάει στο σχολείο
2. Αλλαγές στη συμπεριφορά του παιδιού που φαίνεται να αποτραβιέται, να γίνεται πιο παθητικό ή αντίθετα να είναι υπερβολικά δραστήριο, επιθετικό ή ακόμη να έχει αυτοκαταστροφικές τάσεις

3. Το παιδί φαίνεται θλιμμένο ή κλαίει συχνά
4. Σημεία χαμηλής αυτοεκτίμησης
5. Απροθυμία του παιδιού να μιλήσει ή εκδήλωση σημείων φόβου όταν ρωτιέται για συγκεκριμένα άτομα, καταστάσεις ή χώρους
6. Παρουσία στο σώμα του παιδιού σημείων τραυματισμού
7. Ξαφνική αλλαγή στη σχολική βαθμολογία με επιδείνωση ή εμφάνιση της μάθησης

8. Επαναλαμβανόμενα και ανεξήγητα σωματικά συμπτώματα όπως πόνος στην κοιλιά και κούραση

Εάν οι γονείς διαπιστώσουν τέτοιου είδους προβλήματα στο παιδί τους, είναι σημαντικό να πληροφορηθούν περισσότερο, να ζητήσουν βοήθεια από το γιατρό τους και να συζητήσουν το θέμα με τους δασκάλους ή καθηγητές του παιδιού.

Οι γονείς έχουν καθοριστικό ρόλο στην πρόληψη και αντιμετώπιση του σοβαρού προβλήματος της επιθετικής παρενόχλησης στο σχολείο. Αρχικά είναι καλά να δώσουν την αναγκαία πληροφόρηση και να διαφωτίσουν έτσι τα παιδιά τους για το ζήτημα.

Η διαπαιδαγώγηση του παιδιού του επιτρέπει να κατανοεί καλύτερα το τι συμβαίνει εάν βρεθεί σε μια τέτοια δυσάρεστη κατάσταση. Εάν δέχεται εκφοβισμό πρέπει να το αναφέρει στους εκπαιδευτικούς και στους γονείς του έτσι ώστε να ληφθούν έγκαιρα μέτρα αντιμετώπισης.

Επίσης οι γονείς πρέπει να είναι προσεκτικοί για να αναγνωρίζουν εφόσον υπάρχουν, σημεία που μαρτυρούν ότι το παιδί τους είναι θύμα παρενόχλησης στο σχολείο ή στη γειτονιά τους.

Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών και εφήβων για το πρόβλημα είναι δυνατόν να αποτρέψει σε επιρρεπή παιδιά την τάση να καθίστανται αυτοί που διαπράττουν το νταηλικί και την επιθετική παρενόχληση άλλων παιδιών.

Το άρθρο αυτό είναι πνευματική ιδιοκτησία του Medlook. Απαγορεύεται η αντιγραφή, η δημοσίευση, η αναπαραγωγή ή η μετάδοση του, από οποιονδήποτε και με οποιοδήποτε μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια από το Medlook. Copyright Medlook® All rights reserved.

American Medical Association, Journal of the American Medical Association

Παράρτημα 7 :

Σχολικός εκφοβισμός: Φαινόμενο θυματοποίησης ή μαγκιά ;

Το φαινόμενο του *σχολικού εκφοβισμού ή bullying*, όπως είναι γνωστός ο όρος στη διεθνή βιβλιογραφία, έχει αρχίσει να παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις στη σχολική κοινότητα και να τρομάζει τους γονείς. Όλο και περισσότερος αριθμός παιδιών παραπονιούνται ότι έχουν κατά καιρούς πέσει θύματα κοροϊδίας άλλων παιδιών και εκφράζουν την απόγνωσή τους και τις δικές τους εμπειρίες ως θύματα εκφοβισμού από συμμαθητές, συνομηλίκους τους ή παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας.

Με τον όρο σχολικός εκφοβισμός εννοούμε το σύνολο φαινομένων λεκτικής βίας, απειλής, εκβιασμού και κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και την κοροϊδία ή διάδοση φημών για ένα παιδί ή ακόμα και τη σεξουαλική παρενόχληση προς αυτό από άλλα σωματικά ή λεκτικά. Οι πιο συχνές μορφές του σχολικού εκφοβισμού που παρατηρούνται ανάμεσα σε παιδιά σχολικής ηλικίας είναι α. η *σωματική επίθεση* (σπρωξίματα, κλωτσιές, χαστούκια), β. η *συναισθηματική επίθεση* (εκβιασμός, απομόνωση του παιδιού-θύματος, καταστροφή των προσωπικών του αντικειμένων), γ. *λεκτική επίθεση* (σαρκασμός, βρίσιμο, ειρωνεία, ρατσιστικά σχόλια, χειρονομίες, απειλητικά συνθήματα σε τοίχους), δ. *σεξουαλικός εκφοβισμός* (ανεπιθύμητο άγγιγμα, προσβλητικά μηνύματα με πονηρό περιεχόμενο χωρίς τη θέληση του παιδιού) και ε. *ηλεκτρονικός εκφοβισμός* (ανεπιθύμητα σχόλια, εκβιασμός μέσω διαδικτύου και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, μέσω μηνυμάτων στο κινητό, με τη χρήση κάμερας με σκοπό την ταπείνωση του παιδιού).

Στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν διεξαχθεί έρευνες για το συγκεκριμένο θέμα ήδη από το 1970, ενώ στη χώρα μας το φαινόμενο πήρε πιο ανησυχητικές διαστάσεις από το 2000 και μετά. Οι έρευνες όμως είναι περιορισμένες και γενικά δεν έχουν επαρκή στοιχεία σχετικά με τη συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου, τη συσχέτισή του με παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία, το οικογενειακό κλίμα, η εθνική και πολιτισμική προέλευση και το σχολικό περιβάλλον. Γενικότερα πάντως οι ειδικοί αναφέρουν ότι το παιδί-θύτης επιδεικνύει μία συμπεριφορά επικυριαρχίας, επιβολής και απειλής στο θύμα με στόχο τον εκφοβισμό του και την απόκτηση ενός είδους ελέγχου. Μάλιστα πολλά παιδιά θύματα τυχάνει να προέρχονται από διαφορετική χώρα και να μιλούν διαφορετική γλώσσα από το θύτη, οπότε και γίνονται συχνά αντικείμενα χλευασμού

και κοροϊδίας από άλλα με ελλιπείς επικοινωνιακές δεξιότητες και ικανότητα αποδοχής των ξένων που είναι συμμαθητές ή γείτονες.

Σε σχετική έρευνα που διενεργήθηκε από το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας κατά τα σχολικά έτη 2004-5 και 2005-6 πήραν μέρος 4000 παιδιά και έφηβοι, 2080 κορίτσια και 1920 αγόρια μαθητές της έκτης δημοτικού, της Γ' Γυμνασίου και της Α' Λυκείου καθώς και 200 εκπαιδευτικοί. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού είναι αντιληπτό από τους μαθητές σε διάφορες μορφές και διαστάσεις. Οι μισοί από τους μαθητές και τις μαθήτριες αναγνωρίζουν τις μορφές της σχολικής βίας. Τα αγόρια είναι συχνότερα δράστες και θύματα του bullying. Το 10-13% δήλωσαν ότι είχαν βιώσει ως θύματα το φαινόμενο κυρίως με τη λεκτική του μορφή σε χώρους στο σχολείο χωρίς επίβλεψη από τους εκπαιδευτικούς όπως είναι η αυλή, οι τουαλέτες, ο διάδρομος και η τάξη στο διάλειμμα). Από την έρευνα και τις απαντήσεις των συμμετεχόντων φάνηκε ότι ο δράστης είναι συνήθως συνομήλικος με το θύμα, ελληνικής καταγωγής, με χαμηλή επίδοση στα μαθήματα και γενικά άσχημη συμπεριφορά μέσα και έξω από την τάξη. Το θύμα από την άλλη είναι πιο συχνά αγόρι, ελληνικής ή ξένης καταγωγής, με καλές επιδόσεις στο σχολείο, με κάποιες διαφορές από το συνηθισμένο τύπο του αγοριού-μαθητή στην ανάπτυξη ή στη συμπεριφορά. Γίνεται λοιπόν θύμα εκφοβισμού για τον οποίο θα μιλήσει μόνο σε φίλους και θα προσπαθήσει να αποφύγει το θύτη αγνοώντας τον.

Όταν ένα παιδί γίνεται θύμα σχολικού εκφοβισμού με οποιαδήποτε από τις μορφές που αναφέρθηκαν, νιώθει σε πρώτη φάση φόβο. Αισθάνεται ότι απειλείται, τρομάζει, αποφεύγει να περπατά μόνο του στο σχολείο, αλλάζει διαδρομή για το σχολείο ή ζητά επίμονα από τους γονείς να το συνοδεύουν εκείνοι στο σχολείο, φοβάται να χρησιμοποιήσει το κινητό ή του ηλεκτρονικό του ταχυδρομείο, δε θέλει να πάει σχολείο, αρνείται να πάει, κάνει απουσίες/κοπάνες και μπορεί να παρουσιάσει συμπτώματα σχολικής φοβίας. Ακόμα σταματά να τρώει, γίνεται απότομο και επιθετικό, έχει νευρικότητα και τρομάζει εύκολα. Πολλά παιδιά που γίνονται θύματα σχολικού εκφοβισμού μπορεί να γίνουν τόσο επιθετικά ώστε και τα ίδια να θυματοποιούν άλλα παιδιά ή τα αδέρφια τους στο σπίτι. Άλλωστε είναι γνωστό ότι "η βία γεννά τη βία".

Πολλά παιδιά-θύματα φοβούνται τόσο ώστε κλαίνε, δεν μπορούν το βράδυ να κοιμηθούν και έχουν εφιάλτες. Ακόμα μερικά αρχίζουν να τραυλίζουν, χάνουν τα πράγματά τους συχνά, τους λείπουν βιβλία και τετράδια ή πολλά από τα προσωπικά τους αντικείμενα είναι σκισμένα και κατεστραμμένα. Σε πιο προχωρημένες

περιπτώσεις μάλιστα μπορεί να έχουν μελανιές και χτυπήματα ή σκισμένα ρούχα όταν επιστρέφουν από το σχολείο.

Τέτοιου είδους συμπτώματα θα πρέπει να κινήσουν τις υποψίες των γονιών ότι ίσως το παιδί τους να έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού. Αν πράγματι διαπιστώσουν κάτι τέτοιο, θα πρέπει να προσεγγίσουν το παιδί τους και έχοντας αναπτύξει μία φιλική και ζεστή σχέση μαζί του να συζητήσουν αν το θέλει και εκείνο τι ακριβώς του συμβαίνει. Σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει το παιδί να νιώσει ότι φταίει ή ότι προκαλεί την κατάσταση αυτή. Σημαντικό είναι να παρατηρήσουν οι γονείς τη συμπεριφορά του παιδιού τους και να μην αμελήσουν να αντιδράσουν. Καλό θα είναι να επικοινωνήσουν με το σχολείο ενημερώνοντας τους εκπαιδευτικούς και τη Διεύθυνση για το περιστατικό. Σε δεύτερη φάση το σχολείο θα πρέπει να ενημερώσει το παιδί-εκφοβιστή αν είναι μαθητής του σχολείου καθώς και τους γονείς του. Σε περίπτωση που ο εκφοβισμός και οι απειλές συνεχίζονται, υπάρχει και η λύση να αλλάξει το παιδί σχολείο. Αν το παιδί-θύμα έχει τραυματιστεί, επιβάλλεται η ενημέρωση των αρμόδιων αρχών (Αστυνομία).

Ακόμα οι γονείς μπορούν να απευθυνθούν σε συμβουλευτικούς σταθμούς, στην Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου που διαμένουν και γενικότερα σε φορείς και κέντρα στελεχωμένα με το κατάλληλο προσωπικό (ψυχολόγους, θεραπευτές, κοινωνικού λειτουργούς, ειδικούς παιδαγωγούς κτλ.) που θα μπορούν τους δώσουν τις κατάλληλες συμβουλές για τον τρόπο αντιμετώπισης της κατάστασης. Πιο πρακτικά τώρα οι γονείς θα πρέπει να διδάξουν στο παιδί τους να μη φοβάται και να έχει θάρρος της γνώμης, να μπορεί να κοιτάξει στα μάτια τον εκφοβιστή του και να μην του δίνει σημασία ή να απαιτεί να το αφήσει ήσυχο. Συμβουλέψτε τα παιδιά σας να μη δίνουν τον αριθμό του κινητού τους ή του τηλεφώνου του σπιτιού τους καθώς και την ηλεκτρονική τους διεύθυνση σε άτομα που δε γνωρίζουν καλά. Σε δεύτερη φάση παρακινείστε τα παιδιά σας να ασχοληθούν με αθλήματα, με το χορό ή τη μουσική καθώς και άλλες ομαδικές δραστηριότητες, ώστε να αποκτήσει νέες παρέες, να ξεφύγει από την απειλή του εκφοβιστή και κυρίως να νιώσει περισσότερη αυτοπεποίθηση.

Έχει επίσης μεγάλη σημασία να νιώσει το παιδί ότι δεν είναι μόνο του και έχει στήριγμα τους γονείς του και το σχολείο για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Είναι σημαντικό να διατηρεί την ψυχραιμία του και να μη χάσει την αυτοπεποίθησή του. Οι γονείς και οι ειδικοί συνήθως συμβουλεύουν ένα παιδί να μην απαντά στις κοροϊδίες και τις απειλές όσο ενοχλητικές και αν είναι, να μην μπαίνει σε διάλογο με τον

εκφοβιστή του και να μπορεί να πει καθαρά και δυνατά “ΣΤΑΜΑΤΑ”, “ΠΑΨΕ”, “ΑΣΕ ΜΕ ΗΣΥΧΟ” και να φύγει γρήγορα. Πολλά παιδιά φοβούνται να εκμυστηρευτούν αυτό που τους συμβαίνει. Αν φοβούνται να το πουν σε ενήλικα μπορούν να το πουν σε φίλο/φίλη τους και να ζητήσουν τη γνώμη τους. Αν ο εκφοβισμός έχει τη μορφή της απειλής μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων ή μηνυμάτων στο κινητό, θα πρέπει να κρατηθούν αυτά τα στοιχεία...ίσως είναι χρήσιμα κάποια στιγμή ως αποδείξεις.

Ας δούμε τώρα και την περίπτωση που ως γονείς διαπιστώσετε ότι το δικό σας παιδί εκφοβίζει τα άλλα. Προσπαθήστε να το σταματήσετε αμέσως μόλις παρατηρήσετε την επιθετική του συμπεριφορά. Χρησιμοποιείτε το διάλογο και εξηγείστε του ότι η συμπεριφορά του αυτή είναι κακή και βλάπτει όχι μόνο τα άλλα παιδιά αλλά κυρίως το ίδιο. Μην το τιμωρήσετε αμέσως αλλά διδάξτε του τους σωστούς τρόπους συμπεριφοράς και συνύπαρξης με τους συμμαθητές του στο σχολείο. Η βία εξάλλου που θα δείξετε και εσείς θα εντείνει περισσότερο τη δική του επιθετική συμπεριφορά. Ενημερώστε φυσικά και το σχολείο του για να γνωρίζουν και εξηγείστε ότι χρειάζεται κοινή προσπάθεια για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Να είστε κοντά στο παιδί σας, να το εποπτεύετε χωρίς πίεση και υπερβολικό έλεγχο, αλλά με έπαινο και ενίσχυση κάθε φορά που επιδεικνύει μία θετική συμπεριφορά ή συνεργατικότητα με τους συμμαθητές του.

Το ελληνικό σχολείο πάντως δεν είναι σήμερα κατάλληλα εφοδιασμένο με προληπτική πολιτική του φαινομένου ούτε με μέτρα για την αντιμετώπισή του. Κρίνεται αναγκαία η δημιουργία εθνικής πολιτικής για την πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Με δεδομένο ότι ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των μαθητών έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού, λεκτικού ή σωματικού, κρίνεται απαραίτητη η εκστρατεία ενημέρωσης παιδιών και γονέων για το φαινόμενο και τους τρόπους πρόληψης και αντιμετώπισής του. Η καλή συνεργασία όλων όσων έχουν την ευθύνη για την ανατροφή και τη μόρφωση των παιδιών είναι απαραίτητη όσο ποτέ. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι “η βία με οποιαδήποτε μορφή της δεν είναι μαγικά” και πολύ περισσότερο δεν μπορεί να λύσει τις διαφορές που ίσως τα παιδιά έχουν μεταξύ τους στο σχολικό και εξωσχολικό περιβάλλον.

Μαρίνα

Κωνσταντινίδου

Ψυχολόγος, M.Sc στη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό

Παράρτημα 8:

Σχολείο ή εφιάλτης;

Κράξιμο, πειράγματα, τσαμπουκάς, βρισιές, σπρωξίματα, ξύλο. Βία σωματική, βία λεκτική. Το νταηλίκι στο σχολείο αφήνει μόνιμες πληγές. Υπάρχει λύση; Ναι.

του Λύο Καλοβυρνά
μετάφραση: Μαρία Παπαγιάννη

Επίσημα λέγεται εκφοβισμός. Πιο καθημερινά θα το λέγαμε νταηλίκι. Γενικότερα είναι γνωστό ως bullying. Όπως και να το πούμε, είναι κάτι πολύ συχνό και εξαιρετικά οδυνηρό.

Η βία στο σχολείο ανέκαθεν ήταν πολύ συνηθισμένο φαινόμενο. Απλώς τα τελευταία χρόνια έχει αναγνωρισθεί, όπως πολλά άλλα είδη βίας που παλιότερα τα θεωρούσαμε θεμιτά (π.χ. ο εξαναγκασμός της συζύγου για σεξ).

Ο εκφοβισμός είναι οδυνηρός και **δεν** αποτελεί φυσιολογικό μέρος της ενηλικίωσης! Bullying, εκφοβισμός, νταηλίκι. Θύτες: ο οποιοσδήποτε. Θύματα: όποιος διαφέρει ή φαίνεται πως διαφέρει, επειδή είναι γκέι, αλλόθρησκος, αλλοδαπός, υπέρβαρος κτλ.

Ο εκφοβισμός παίρνει πολλές μορφές:

- **Λεκτικός:** κοροϊδία, παρατσούκλια, ταπεινώσεις, απειλές
- **Κοινωνικός:** αποκλεισμός από παρέες, συμμορίες, γελοιοποίηση, εκβιασμός ή κλοπή χρημάτων και αντικειμένων
- **Σωματικός:** σωματική ή σεξουαλική επίθεση
- **Ηλεκτρονικός:** χρήση υπολογιστή ή άλλου τεχνολογικού μέσου για παρενόχληση ή απειλή.

Όταν μιλάμε για «εκφοβισμό» εννοούμε μια επαναλαμβανόμενη βία που γίνεται προμελετημένα και σκόπιμα. Όταν ο εκφοβισμός χειροτερεύει, ο απειλούμενος μπορεί να αρχίσει να αισθάνεται τρομοκρατημένος σε συνεχή βάση.

Απλά για πλάκα...

Οι νταήδες του σχολείου μπορεί να μην το πολυσκέφτονται αλλά το να αποκαλείς κάποιον μ' ένα μειωτικό παρατσούκλι ή να τον κοροϊδεύεις ανελέητα είναι

κακομεταχείριση, ακόμη κι όταν συνοδεύεται από φράσεις όπως «πλάκα έκανα» ή «ούτε ένα αστείο δεν σηκώνεις;»

Ο εκφοβισμός διαλύει την αυτοπεποίθηση του θύματος. Τα παρατσούκλια και το κράξιμο μπορούν να προκαλέσουν τόσο πόνο όσο και ένα σπασμένο κόκαλο. Το πείραγμα δεν γίνεται πάντα «απλά για πλάκα».

Κανονικά θα πρέπει να χαίρεσαι να πηγαίνεις στο σχολείο. Θα πρέπει να μπορείς να παίρνεις μηνύματα στο κινητό ή στον υπολογιστή χωρίς να φοβάσαι. Θα πρέπει να μπορείς να φεύγεις το πρωί απ' το σπίτι χωρίς να χρειάζεσαι να πάρεις βαθιές ανάσες. Οι άνθρωποι που υφίστανται εκφοβισμό υποφέρουν 24 ώρες το 24ωρο και όχι μόνο όταν συμβαίνει κάτι το εκφοβιστικό.

Αν είσαι θύμα εκφοβισμού, να ξέρεις ότι η κατάσταση αυτή είναι προσωρινή. Σίγουρα με το που μεγαλώσεις θα έχεις πολύ περισσότερες επιλογές και διεξόδους απ' ό,τι τώρα στην εφηβεία. Επιλογές όπως ένας μεγαλύτερος κύκλος ανθρώπων από τους οποίους μπορείς να διαλέξεις τους φίλους σου και η δυνατότητα να απομακρυνθείς από μια απειλητική κατάσταση. Τα πράγματα εγγυημένα θ' αλλάξουν προς το καλύτερο όταν μεγαλώσεις. Τώρα όμως τι κάνεις;

Ίσως είναι δύσκολο να το πιστέψεις τώρα, αλλά δεν είσαι μόνη. Υπάρχουν άνθρωποι που θέλουν να παλέψουν μαζί σου για να σταματήσει ο εκφοβισμός. Οι καιροί έχουν αλλάξει. Υπάρχουν ενήλικες στη ζωή σου που θα σε καταλάβουν και θα σε βοηθήσουν.

Πόση βία μπορεί ν' αντέξει κανείς;

Αρκούσε η καθημερινή παρενόχληση και το νταηλίκι για ν' αλλάξει για πάντα τις ζωές των μαθητών στο Γυμνάσιο Κόλουμπάιν (όπου δύο έφηβοι σκότωσαν 12 συμμαθητές τους πριν αυτοκτονήσουν). Αρκετές βδομάδες πριν το μακελειό στο σχολείο, έγινε ένα περιστατικό με τους δύο ένοπλους μαθητές στη σχολική καφετέρια. «Κάποιοι τους πλησίασαν και τους πέταξαν κέτσαπ από πάνω ως κάτω, γελώντας και αποκαλώντας τους αδερφές. Αυτό έγινε μπροστά στα μάτια των καθηγητών. Δεν μπόρεσαν να αμυνθούν. Έμειναν με το κέτσαπ πάνω τους όλη μέρα και γύρισαν σπίτι έτσι.»

Γιατί κανείς δεν έκανε τίποτε; Γιατί κανείς δεν μίλησε; Πάντα υπάρχουν περισσότερες δικαιολογίες απ' ό,τι σοβαροί λόγοι για να μην παρέμβει κανείς.

- Ο νταής είναι φίλος μου.

- Δεν είναι δικό μου το πρόβλημα. Δεν είναι δικός μου καυγάς.
- Δεν είναι φίλη μου αυτή που τρώει καρπαζιές.
- Είναι χαμένος! Καλά του κάνουνε!
- Του άξιζε το νταηλίκι, πήγαινε γυρεύοντας, τα ήθελε - γιατί να το σταματήσω; Ούτε ο ίδιος δεν υπερασπίστηκε τον εαυτό του, γιατί να το κάνει κάποιος άλλος;
- Ο εκφοβισμός θα τον κάνει πιο άντρα.
- Ποια θέλει να τη λένε «καρφί» ή «Ιούδα» και να την κατηγορούν που προκάλεσε μπλεξίματα σ' ένα συμμαθητή της;
- Καλύτερα να είσαι μέρος της ομάδας πάρα να υπερασπίζεσαι τους «απέξω».
- Πού να μπλέκεις τώρα....

Τι λένε οι ειδικοί

«Εκφοβισμός είναι η διεκδίκηση εξουσίας δια μέσου της επίθεσης. Οι μορφές του αλλάζουν ανάλογα με την ηλικία: σχολικός εκφοβισμός στο προαύλιο, σεξουαλική παρενόχληση, επιθέσεις συμμοριών, βία στις ερωτικές σχέσεις, βιαιοπραγία, συζυγική βία, παιδική κακομεταχείριση, εργασιακή παρενόχληση και κακομεταχείριση ηλικιωμένων» (Pepler and Craig, 1997)

«Ο εκφοβισμός είναι θέμα σχέσεων, όχι θέμα πειθαρχίας. Έχει να κάνει με την κατάχρηση της δύναμης. Η δύναμη του νταή και η αδυναμία του θύματός του αυξάνονται αντιστρόφως ανάλογα. Οι νταήδες έχουν κατά κανόνα περιορισμένη αντίληψη του εαυτού τους. (Dr. Wendy Craig, Queens University)

«Οι νταήδες δεν αλλάζουν μεγαλώνοντας. Αυτό που αλλάζει είναι οι μορφές του εκφοβισμού που ασκούν. Στην ενήλικη ζωή, ο εκφοβισμός προκαλεί μεγαλύτερα προβλήματα, όπως η σεξουαλική παρενόχληση, επιθετικότητα στις ερωτικές σχέσεις και εγκληματικότητα.» (Dr. Wendy Craig, Queens University)

«Η πιο συνηθισμένη μορφή εκφοβισμού είναι η ομοφοβική γλώσσα (κράξιμο), αν και ελάχιστη μαθητές και ενήλικες κάνουν κάτι για να τη σταματήσουν.» (Kristopher Wells, University of Alberta)

Σύμφωνα με έρευνες στην Ελλάδα, το 23,3% των μαθητών γυμνασίου-λυκείου γίνονται μάρτυρες σε καβγά με ξύλο τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα. Στα ελληνικά γυμνάσια και τα λύκεια σχεδόν οι μισοί ερωτηθέντες (48,9%) δήλωσαν ότι βρέθηκαν μπροστά σε περιστατικό με κοροϊδία τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα. Τα σεξουαλικά σχόλια, η κοροϊδία, η διάδοση φημών, οι διακρίσεις και η απομόνωση αποτελούν κομμάτι της ελληνικής σχολικής πραγματικότητας. Έρευνα που έχει κάνει

η Γιούνισεφ σχετικά με τον ρατσισμό στα ελληνικά σχολεία διαπίστωσε υψηλή συχνότητα ρατσιστικών φαινομένων.

Ηλεκτρονικός εκφοβισμός

Ηλεκτρονικός εκφοβισμός είναι η χρήση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, μηνυμάτων κινητού τηλεφώνου, προσβλητικές ιστοσελίδες και μηνύματα σε τσατ ή σελίδες κοινωνικής δικτύωσης με σκοπό την εσκεμμένη μείωση ενός ατόμου.

Όπως και οι υπόλοιπες μορφές εκφοβισμού, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός έχει να κάνει με την εξουσία. Αυτοί που εκφοβίζουν τους άλλους προσπαθούν να κυριαρχήσουν πάνω σε άτομα τα οποία αντιλαμβάνονται ως πιο αδύναμα. Θέλουν να κάνουν τους άλλους να νιώσουν ότι έχουν κάτι στραβό - είναι αδερφές, είναι χοντροί, είναι παλιοξένοι, είναι κοντοπίθαροι κτλ. Τα θύματα δεν έχουν τίποτα το στραβό! Αυτός που έχει πρόβλημα είναι ο νταής.

Σύμφωνα με έρευνα που έγινε το 2002 στη Βρετανία, ένας στους τέσσερις νέους ηλικίας 11 έως 19 ετών, έχει δεχθεί απειλές μέσω υπολογιστή ή κινητού τηλεφώνου ακόμη και για τη ζωή του. (NCH -National Children's Home, UK).

Η σύγχρονη τεχνολογία παρέχει στους νταήδες την άνεση να κρύβονται πίσω απ' την ανωνυμία. Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός διαφέρει μόνο στο ότι είναι ένας εξαιρετικά δειλός εκφοβισμός.

Γκέι και λεσβιακός εκφοβισμός

«Οι νεαροί γκέι και οι νεαρές λεσβίες θεωρούν ότι η πλειοψηφία του σχολείου δεν αποδέχεται τους γκέι. Πιστεύουν ότι λιγότεροι από τους μισούς (44%) καθηγητές τους και μόνο το ένα τέταρτο (27%) των μαθητών θα αντιδρούσαν θετικά αν μάθαιναν ότι ένας μαθητής είναι γκέι ή ότι μια μαθήτρια είναι λεσβία.» (McCreary Centre Society Survey, 2007).

Δεν χρειάζεται να είσαι απαραίτητα γκέι για να σου βγάλουν τη «ρετσίνα» και να υποστείς πειράγματα και βία. Οι νταήδες που πουλάνε ασκούν ομοφοβικό εκφοβισμό βάζουν στο στόχαστρο οποιονδήποτε αντιλαμβάνονται ως διαφορετικό, ως άτομο που ξεφεύγει από το «κανονικό».

Ο ομοφοβικός εκφοβισμός έχει συγκεκριμένο θέμα και συχνά είναι εξαιρετικά άγριος. Σε αντίθεση με άλλους εκφοβισμούς, ο ομοφοβικός εκφοβισμός θεωρείται πιο «εντάξει», επειδή η κοινωνία συχνά περιθωριοποιεί τους γκέι, άρα οι νταήδες νιώθουν ότι καλά κάνουν και ασκούν βία στους «ανώμαλους».

Δυο φορές μόνοι

Τα σχολικά χρόνια είναι έτσι κι αλλιώς δύσκολα. Για τους γκέι μαθητές και μαθήτριες μπορεί να γίνουν εφιαλτικά. Τα γκέι παιδιά όχι μόνο υφίστανται βία στο σχολείο αλλά πολύ συχνά δεν βρίσκουν καθόλου υποστήριξη ούτε στο σπίτι τους. Φαντάσου να σε διαχωρίζουν για τη σεξουαλικότητά σου σ' ένα εχθρικό σχολικό περιβάλλον και μετά να γυρνάς σ' ένα σπίτι κι η οικογένειά σου επίσης να μη σε στηρίζει!

Μελέτες έχουν δείξει ότι 30-50% των γκέι αγοριών και κοριτσιών έχουν υποστεί κάποιο είδος ομοφοβικής βίας στο σχολείο τους (Warwick, Chase, & Aggleton, 2004).

Εξαιτίας αυτής της βίας, τα άτομα αυτά αναφέρουν:

- περισσότερες συναισθηματικές και συμπεριφορικές δυσκολίες
- πιο έντονα συμπτώματα κατάθλιψης και απομόνωσης
- πιο εχθρικό σχολικό περιβάλλον και εμπειρίες κακομεταχείρισης
- μεγαλύτερα ποσοστά εκφοβισμού, εγκατάλειψης του σχολείου και σεξουαλικής κακοποίησης και
- λιγότερη κοινωνική υποστήριξη τόσο από την οικογένειά τους όσο και από τους συνομηλίκους τους σε σύγκριση με τα ετερόφυλα άτομα της ηλικίας τους (Rivers & Cowie, 2006; Sawyc, et al., 2007).

Ο ομοφοβικός εκφοβισμός μπορεί να έχει σοβαρές και μακροχρόνιες επιπτώσεις. Τα καθημερινά πειράγματα, η κοροϊδία και η κακομεταχείριση είναι τρομαχτικές εμπειρίες που κανείς δεν αξίζει να υποστεί.

Οι συνέπειες της ομοφοβικής βίας

Αν γίνεις στόχος ομοφοβικού εκφοβισμού μάλλον θα νιώσεις:

- ντροπή
- αμηχανία
- μοναξιά
- θυμό
- λύπη
- μεγάλο και μόνιμο άγχος μήπως ξανασυμβεί

Στην προσπάθειά σου να αναπτύξεις κάποιον αμυντικό μηχανισμό ίσως:

- νιώσεις ότι δεν αξίζεις
- απομονωθείς από τις παρέες
- κλειστείς στον εαυτό σου
- γίνεις κι εσύ ο ίδιος νταής
- δεν σου κάνει καθόλου όρεξη να πας σχολείο
- πάνεις να διαβάζεις τα μαθήματά σου
- αρχίσεις να αυτοτραυματίζεσαι
- κάνεις πολύ άσχημες σκέψεις για το μέλλον

Όλα αυτά είναι φυσιολογικά συναισθήματα. Δεν χρειάζεται όμως να τα ανέχεσαι. Υπάρχουν τρόποι να σπάσεις τον φαύλο κύκλο του εκφοβισμού. Αν ένας νταής σου κάνει τη ζωή δύσκολη το πιο πιθανό είναι ότι κάνεις κι εσύ το ίδιο σε κάποιους άλλους. Δεν χρειάζεται να νιώθεις μοναξιά. Αν σε εκφοβίζουν, μίλησε γι' αυτό ανοιχτά μέχρι κάποιος να σε βοηθήσει. Κάποιος όντως θα σε βοηθήσει!

Πώς να το σταματήσεις

Είτε είσαι στόχος εκφοβισμού είτε απλώς παρατηρητής, χρειάζεσαι σχέδιο δράσης. Όσο απίστευτο κι αν σου ακούγεται, υπάρχουν δοκιμασμένες στρατηγικές αντιμετώπισης των νταήδων, οι οποίες έχουν αποτέλεσμα! Οι νταήδες δεν είναι κάτι το καινούριο: μπορεί οι μέθοδοί τους να έχουν αλλάξει με τα χρόνια αλλά οι συμπεριφορές τους είναι προβλέψιμες. Πρόκειται απλώς για ανθρώπους που αισθάνονται καλύτερα κάνοντας άλλους να αισθάνονται άσχημα.

Αντι-εκφοβιστικές τακτικές

Μείνε ήρεμη. Ο νταήδες **λατρεύουν** να βλέπουν αντιδράσεις! Μην τους κάνεις τη χάρη.

- **Πάνω απ' όλα:** Γι' αυτό που σου γίνεται δεν φταις εσύ! Φταίει ο άλλος που σου το κάνει. Μην αισθάνεσαι ντροπή. Αυτός θα έπρεπε να ντρέπεται.
- Μη φοβάσαι να μιλήσεις γι' αυτό σε άτομα που εμπιστεύεσαι. Ένας ενήλικας μπορεί να σε βοηθήσει περισσότερο απ' ό,τι νομίζεις. Έχει περισσότερα μέσα που εσύ δεν έχεις. Μπορεί ο πρώτος ενήλικας στον οποίο θα μιλήσεις να μη σου δώσει σημασία ή να μη σε υποστηρίξει όσο χρειάζεται. Μην το βάζεις κάτω! Συνέχισε να

ψάχνεις. Κάποια στιγμή θα βρεθεί κάποιος που θα σε ακούσει και θα σε βοηθήσει. Δεν είναι όλοι οι ενήλικες αναισθητοί ή αδιάφοροι.

- Αν ξέρεις ότι κάποιος δεν σε συμπαθεί, μείνε μακριά του. Βγάλε τον εαυτό σου από την κατάσταση, όσο γίνεται βέβαια.
- Μην αντεπιτίθεται. Μπορεί να χτυπήσεις ή να κάνεις τα πράγματα χειρότερα. Οι νταήδες επιζητούν την προσοχή - με το να τους επιτεθείς κι εσύ τους δίνεις αυτό που θέλουν.
- Απόφυγε τις καταστάσεις που προσφέρονται για εκφοβισμό. Πήγαινε στο σχολείο νωρίτερα ή γύρνα αργότερα, ή φρόντισε να πηγαίνεις με τον αδερφό ή την αδερφή σου, ένα γειτονόπουλο ή φίλο σου. Μη βρίσκεσαι μόνος σε διαδρόμους, αποδυτήρια ή αίθουσες.
- Φρόντισε να βρίσκεσαι στο οπτικό πεδίο καθηγητών όταν είσαι στο σχολείο. Αυτοί μπορούν να επιβάλλουν αποβολές ή άλλα πειθαρχικά μέτρα.
- Αντί να εξοργίζεσαι, δείξε χιούμορ. Έτσι δείχνεις ότι δεν φοβάσαι κι ότι μπορείς να αποφορτίσεις την κατάσταση
- Σκέψου από πριν πράγματα που μπορείς να πεις. Επινόησε ένα σύντομο σενάριο και μη λες τίποτα προσβλητικό (για να μη γίνεσαι κι εσύ νταής).
- Δείξε αυτοπεποίθηση. Η παθητική στάση, το να κοιτάς το έδαφος ή τα πόδια σου και η νευρικότητα δείχνουν ότι δεν είσαι σίγουρη για τον εαυτό σου. Κράτα ψηλά το κεφάλι σου και στάσου ίσια. Οι νταήδες σε πειράζουν επειδή νομίζουν ότι φοβάσαι.
- Μη φέρνεις ακριβά αντικείμενα στο σχολείο. Στους νταήδες αρέσουν τα πράγματα που μπορούν. Μην τους δίνεις αφορμές.
- Αν ο νταής δεν σε αφήνει ήσυχη, αγνόησέ τον και απομακρύνσου. Είναι πιο δύσκολο να σου κάνει κάτι αν δεν είσαι εκεί.

Οι «θεατές» έχουν τη δύναμη να σταματήσουν τον εκφοβισμό!

Αν τύχει να βρίσκεσαι μπροστά σ' ένα περιστατικό εκφοβισμού (θεατής») μπορεί να φοβηθείς ότι θα συμβεί και σ' εσένα, αν βγεις μπροστά και πεις κάτι. Να ξέρεις ότι ο νταής σε ελέγχει μέσω του φόβου σου κι ότι σου επιβάλλεται χρησιμοποιώντας αυτόν ακριβώς τον φόβο.

Θυμήσου όμως: οι θεατές που αντιδρούν και αναλαμβάνουν δράση μπορούν συνήθως να σταματήσουν τον εκφοβισμό μέσα σε 10 δευτερόλεπτα. Οι περισσότεροι νταήδες

είναι ψευτονταήδες. Πουλάνε τσαμπουκά επειδή πιστεύουν ότι τους παίρνει. Αν είστε δύο ή τρεις που αντιδράτε, πιθανότατα θα κάνουν πίσω.

Πώς να αντιδράσεις

Πρώτα απ' όλα βεβαιώσου ότι είσαι ασφαλής εσύ. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να χρειαστεί να πας για να ζητήσεις βοήθεια αντί να παρέμβεις άμεσα. Όπως και να χει, μπορείς να πετύχεις πάρα πολλά.

- Στο 85% των περιπτώσεων εκφοβισμού υπάρχουν θεατές.
- Τα περισσότερα παιδιά αισθάνονται άβολα όταν βρίσκονται μπροστά σ' ένα τέτοιο θέαμα αλλά πολύ λίγα παρεμβαίνουν
- Όταν υπάρχει παρέμβαση από κάποιον συνομήλικο, ο εκφοβισμός σταματάει μέσα σε 10 δευτερόλεπτα στο 57% των περιπτώσεων. (Craig and Pepler, 1997).

Αν στέκεσαι και απλώς κοιτάς, γίνεσαι μέρος του προβλήματος αντί μέρος της λύσης. Είναι σαν να είσαι κι εσύ η ίδια νταής. Έτσι σε θεωρεί το «θύμα», αφού το ανέχεσαι και δεν κάνεις τίποτα να βοηθήσεις. Εσύ, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον, έχεις τη δύναμη να βοηθήσεις.

- Εντόπισε τον εκφοβισμό. Δεν συμβαίνει μόνο σωματικά, με ξύλο ή σπρωξίματα. Μπορεί να είναι κοινωνικός (απομόνωση), λεκτικός (κράξιμο, παρατσούκλια) ή ηλεκτρονικός.
- Απομακρύνσου και φέρε βοήθεια. Με το να στέκεσαι και να παρακολουθείς απλώς γίνεσαι ακροατήριο για τον νταή, που γουστάρει να βλέπει ότι οι άλλοι τον κοιτάζουν.
- Μη γελάς μ' αυτό που γίνεται για να δείξεις ότι είσαι κι εσύ με τους «καλούς» κι όχι με τους «χαμένους» του σχολείου.
- Ενθάρρυνε και άλλους θεατές να παρέμβουν ως ομάδα. Απομακρυνθείτε όλοι μαζί.
- Πες στον νταή να το κόψει, αρκετά τράβηξε το αστείο.
- Ύψωσε τη φωνή σου. Πες στον νταή ότι η συμπεριφορά του είναι απαράδεκτη.
- Μην τα βάζεις με τον νταή. Δεν είναι ασφαλής αντίδραση, είναι σαν να ρίχνεις λάδι στη φωτιά.

- Βοήθησε το θύμα. Βάλε τον εαυτό σου στη θέση του. Δεν θα ήθελες να σε βοηθήσει κάποιος αν σου έκαναν κακό;
- Μην περιμένεις από το θύμα να σου ζητήσει βοήθεια.

Απενεργοποίησε τον ηλεκτρονικό νταή

Μπορεί να πάρει πολύ χρόνο και προσπάθεια για να ανταποκριθούν και να αντιμετωπίσουν τα παράπονα σου σχετικά με τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό οι εταιρίες παροχής ίντερνετ ή κινητής τηλεφωνίας. Χρησιμοποίησε το μυαλό σου. Είναι πιο εύκολο να προλάβεις τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό παρά να τον αντιμετωπίσεις εκ των υστέρων. Αν είναι ήδη πολύ αργά γι' αυτό, ίσως είναι πιο εύκολο να διαγράψεις τους λογαριασμούς e-mail, κινητού ή βομβητή που έχεις και να ανοίξεις καινούριους.

- Ποτέ μην αποκαλύπτεις προσωπικές πληροφορίες όπως το όνομα σου ή τα ονόματα φίλων ή συγγενών σου, τη διεύθυνση και το τηλέφωνό σου ή το σχολείο στο οποίο πηγαίνεις. Προσωπικές πληροφορίες είναι επίσης οι φωτογραφίες και το e-mail σου. Ποτέ μη λες σε κάποιον τους κωδικούς ασφαλείας σου.
- Να είσαι ευγενικός όταν μιλάς σε κάποιον στο ίντερνετ, όπως θα ήσουν και εκτός. Αν κάποιος σου φερθεί με αγένεια, μην απαντάς. Οι ηλεκτρονικοί νταήδες είναι όπως και οι πραγματικοί - θέλουν να απαντήσεις. Μην τους δίνεις αυτή την ικανοποίηση.
- Ποτέ μη στέλνεις μηνύματα σε άλλους όταν είσαι θυμωμένη. Περίμενε μέχρι να ηρεμήσεις και να μπορείς να σκεφτείς. Από τη στιγμή που θα στείλεις το μήνυμα είναι σχεδόν αδύνατο να διορθώσεις το κακό.
- Ποτέ μην ανοίγεις μηνύματα από άτομα που δεν γνωρίζεις.
- Μάθε να κλείνεις, να αποσυνδέεις, να βγάζεις απ' την πρίζα. Κάνε ένα διάλειμμα. Δεν χρειάζεται να είσαι ονλάιν 24 ώρες το 24ωρο.
- Μην απαντάς σε μηνύματα ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Όσο κι αν το θες. Οι ηλεκτρονικοί νταήδες περιμένουν να δουν ότι κατάφεραν να σε αναστατώσουν.
- Μη σβήνεις ή διαγράφεις μηνύματα ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Δεν χρειάζεται να τα διαβάσεις, απλώς κράτησέ τα. Είναι οι αποδείξεις σου και μπορούν να χρησιμοποιηθούν από την αστυνομία, τον παροχέα ίντερνετ ή τηλεφωνίας για να σε βοηθήσουν.

Βασισμένο σε ένα άρθρο του b-free.ca

Παράρτημα 8 : Α΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΛΙΟΠΕΤΡΙΟΥ

Ο ρόλος των γονιών στον εντοπισμό και την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού

Ø Παρατηρήστε αν το παιδί σας δείχνει σημάδια ότι θυματοποιείται από άλλα παιδιά.

Μερικά από τα σημάδια ότι το παιδί σας είναι θύμα εκφοβισμού περιλαμβάνουν:

- να είναι απρόθυμο ή να αρνείται να πηγαίνει στο σχολείο
- να αισθάνεται άρρωστο τα πρωινά
- να κάνει σκασιαρχείο
- να πηγαίνει άσχημα με τη σχολική του εργασία
- να γίνεται ακοινωνήτο, ν' αρχίζει να τραυλίζει, να του λείπει η αυτοπεποίθηση
- να αποκοιμάται κλαίγοντας, να έχει εφιάλτες
- να ζητά χρήματα ή να αρχίσει να κλέβει (για να πληρώνει τον εκφοβιστή)
- να αρνείται να μιλήσει για το τι δεν πάει καλά
- να έχει ανεξήγητους μώλωπες, τραύματα, γρατσουνιές
- να αρχίσει να εκφοβίζει άλλα παιδιά ή αδέρφια του
- να γίνεται επιθετικό και παράλογο

Ø Αναπτύξτε μια ζεστή και φιλική σχέση με το παιδί. Να είστε κοντά του και να επιδιώκετε τη συζήτηση μαζί του, από μόνο του μπορεί να μη σας αναφέρει τίποτα για το θέμα αυτό. Ακούστε, λοιπόν, προσεκτικά το παιδί σας και δείξτε ενδιαφέρον και υποστήριξη.

Ø Διδάξτε του να κοιτά στα μάτια τον εκφοβιστή, να λέει δυνατά 'ΑΣΕ ΜΕ ΗΣΥΧΟ' ή 'ΚΟΙΤΑ ΤΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΣΟΥ', να φεύγει και να το λέει σε κάποιον ενήλικα. Δώστε λογικές συμβουλές - μην ενθαρρύνετε το παιδί σας να προβάλλει αντίσταση, αυτό είναι πολύ πιθανό να αυξήσει τον εκφοβισμό.

Ø Καθησυχάστε το παιδί ότι δε φταίει αυτό αν του επιτέθηκαν κι ότι δεν είναι δικό του λάθος

Ø Κάνετε στο παιδί σας τις ακόλουθες ερωτήσεις για να καταλάβετε αν υπάρχει επαναλαμβανόμενο πρότυπο:

- Τι, πού και πότε συνέβη το επεισόδιο;
- Ποιος εμπλεκόταν σε κάθε περίπτωση;
- Το είδε κανένας άλλος, και, αν ναι, ποιος;
- Ποιες λύσεις έχουν δοκιμαστεί μέχρι τώρα;
- Τα ονόματα οποιονδήποτε δασκάλων που είναι ενήμεροι του προβλήματος.

Ø Μιλήστε, με συγκεκριμένα περιστατικά, στο δάσκαλο, στο διευθυντή, στις αρμόδιες Διευθύνσεις Εκπαίδευσης. Συνεργαστείτε με το σχολείο του παιδιού σας για να λύσετε το πρόβλημα. Τα σχολεία παίρνουν τις υποχρεώσεις τους σε σχέση με εκφοβιστική συμπεριφορά πολύ σοβαρά και έχουν περισσότερη επιτυχία όταν οι γονείς συνεργάζονται με το σχολείο για να λύνουν το πρόβλημα του εκφοβισμού.

Ø Διατηρήστε επικοινωνία με το παιδί και με το σχολείο, ώστε να επιβεβαιώνετε ότι δεν υπάρχουν επαναλήψεις των περιστατικών εκφοβισμού.

Ø Ζητήστε στήριξη από υπηρεσίες ψυχολογικής στήριξης στο παιδί σας.

Ø Συμβουλευστε το παιδί σας να προσέχει σε ποιο δίνει τον αριθμό του κινητού του τηλεφώνου και τη διεύθυνση του email του .

Ø Συνεργαστείτε με το σχολείο για να καθιερώσετε ένα σχέδιο για αντιμετώπιση της παρούσας κατάστασης και μελλοντικών επεισοδίων εκφοβισμού. Πριν φύγετε, ζητήστε διευκρίνιση σχετικά με τα επόμενα βήματα στο σχέδιο. Ενθαρρύνετε το παιδί σας να αναφέρει οποιαδήποτε περαιτέρω επεισόδια εκφοβισμού σε δάσκαλο που εμπιστεύεται στο σχολείο.

Ø Επαινείτε τα παιδί, δώστε του ευκαιρίες να αναλάβει ευθύνες, εγγράψτε τα παιδί σε άλλες ομαδικές δραστηριότητες (αθλητισμό, προσκοπισμό, καλλιτεχνικά κλπ.), όπου δεν υπάρχουν εκφοβιστές και όπου έχει την ευκαιρία να κάνει νέες φιλίες και να αυξηθεί η αυτοπεποίθησή του.

Ø Απαιτήστε από το σχολείο να ενημερώσει τους γονείς του παιδιού-εκφοβιστή.

Μην υποτιμάτε τις συνέπειες που μπορεί να έχει ο εκφοβισμός. Οι μύθοι “ε παιδιά είναι, πειράζονται μεταξύ τους”, ή “έτσι θα σκληραγωγηθεί για να βγει στην κοινωνία”, μπορεί να ζημιώσουν το παιδί σας και να το οδηγήσουν σε δυστυχία και απομόνωση

Τι ΔΕΝ θα πρέπει να κάνω αν το παιδί μου είναι θύμα εκφοβισμού;

Ø Μην πλησιάζετε άμεσα οποιοδήποτε άλλο μαθητή που πιστεύετε ότι μπορεί να έχει εμπλακεί στον εκφοβισμό του παιδιού σας.

Ø Μην προσπαθείτε να ξεκαθαρίσετε τα θέματα με τους γονείς του/της. Αυτό συνήθως δεν αποφέρει αποτέλεσμα και κάνει την κατάσταση πολύ χειρότερη.

Τι γίνεται αν το παιδί μου εκφοβίζει άλλους;

Ø Αντιδράστε ήρεμα και όχι απολογητικά, και δεσμευθείτε να συνεργαστείτε με το σχολείο για να αντιμετωπίσετε το πρόβλημα με χρήσιμο τρόπο.

Ø Δείτε την κατάσταση σαν μια ευκαιρία για να μάθει το παιδί σας σημαντικά αναπτυξιακά μαθήματα.

Ø Σταματήστε το αμέσως μόλις παρατηρήσετε επιθετική συμπεριφορά του παιδιού σας προς άλλα παιδιά

Ø Εξηγήστε του ότι η συμπεριφορά δεν είναι αποδεκτή και ότι το αντίκτυπο στα άλλα παιδιά είναι πολύ βαρύ

Ø Διδάξτε στο παιδί σας τρόπους συμπεριφοράς για επίλυση συγκρούσεων που δεν περιλαμβάνουν βία. Επίσης, διδάξτε τους πώς να ζητούν αυτό που θέλουν με ευγενικό τρόπο

Ø Μη χτυπάτε τα παιδιά ως τιμωρία για την επιθετική τους συμπεριφορά. Τους διδάσκετε ακριβώς αυτό που θέλετε να σταματήσουν: τη βία. Προτιμήστε την αφαίρεση προνομίων ως τιμωρία

Ø Επικοινωνήστε με το σχολείο και συζητήστε με το δάσκαλο για την αντιμετώπιση της επιθετικής συμπεριφοράς του παιδιού σας

Ø Επαινείτε και ενισχύετε το παιδί σας κάθε φορά που επιδεικνύει συνεργατικές και φιλικές συμπεριφορές προς άλλα παιδιά

Ø Ελέγχετε συχνά το παιδί σας για να βεβαιωθείτε ότι δεν έχει επιστρέψει σε επιθετικές συμπεριφορές

Τι ΔΕΝ θα πρέπει να κάνω αν το παιδί μου εκφοβίζει άλλους;

Ø Μην πλησιάζετε άμεσα το μαθητή που ήταν θύμα εκφοβισμού ή την οικογένειά του και μην προσπαθήσετε να κάνετε άλλους γονείς να ταχθούν με το μέρος του παιδιού σας.

Παράρτημα 9: 14% των μαθητών έχει υποστεί εκφοβισμό στο σχολείο

ΤΟ 10-14% των μαθητών στα ελληνικά σχολεία έχει υποστεί συστηματικά κάποιο είδος εκφοβισμού, με κύρια μορφή τον λεκτικό εκφοβισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό, στο δημοτικό, και τη σεξουαλική παρενόχληση ή κοροϊδία ή διάδοση φημών, στο γυμνάσιο και στο λύκειο.

Σχετική έρευνα, με τίτλο «Ταυτότητες φύλου, εθνικές ταυτότητες και σχολική βία: Διερευνώντας τη βία και τη θυματοποίηση στο σχολικό πλαίσιο», πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 3.875 μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, από σχολεία όλης της χώρας στο διάστημα από τον Απρίλιο του 2005 ως το Δεκέμβριο του 2006. Για τον ίδιο σκοπό διεξήχθη έρευνα σε περίπου 200 εκπαιδευτικούς, καθώς και σε 160 παιδιά (ηλικίας 4-6 ετών) από παιδικούς σταθμούς και νηπιαγωγεία της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης.

Τα αποτελέσματα παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο του έργου Πυθαγόρας Ι» του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (που χρηματοδοτήθηκε από την ΕΕ και το υπουργείο Παιδείας).

Συμπερασματικά προκύπτει από την έρευνα ότι ο σχολικός εκφοβισμός πλήττει τους μαθητές των ελληνικών σχολείων όλων των βαθμίδων, ότι το σύγχρονο ελληνικό σχολείο δεν είναι εφοδιασμένο με αντι-εκφοβιστική προληπτική πολιτική, ούτε με μέτρα αντιμετώπισης του φαινομένου, ενώ κρίνεται αναγκαία η δημιουργία εθνικής πολιτικής πρόληψης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι ποσοστό μεγαλύτερο του 10% των μαθητών δευτεροβάθμιας και 15% της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν βιώσει μία μορφή λεκτικού εκφοβισμού σε συστηματική βάση.

Στα γυμνάσια και λύκεια ένας στους τρεις μαθητές έχει υποστεί λεκτικό εκφοβισμό με τη μορφή σεξουαλικής παρενόχλησης ή κοροϊδίας ή της διάδοσης φημών, πιο συχνά προερχόμενης από αγόρια.

Σε 16 ομαδικές συνεντεύξεις με μαθητές γυμνασίων - λυκείων, τα δεδομένα έδειξαν ότι ο τρόπος με τον οποίο τα αγόρια και τα κορίτσια μιλούν για τα φαινόμενα σχολικής βίας διαφέρουν σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα που ισχύουν για τις επιταγές του «ανδρισμού» και της «θηλυκότητας».

Τα θύματα, οι δράστες και οι εκπαιδευτικοί

Ο πιο συχνός τρόπος αντιμετώπισης των αντιδράσεων των θυμάτων είναι να αγνοούν ή να αποφεύγουν τις επιθέσεις εναντίον τους (κορίτσια) ή να επιζητούν εκδίκηση (αγόρια).

Το 2-10% των μαθητών, κυρίως αγόρια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δήλωσαν ότι αρκετές φορές την εβδομάδα έκαναν σχόλια σεξουαλικού περιεχομένου ή κοροϊδεύαν ή μίλησαν άσχημα σε κάποιο άλλο παιδί, ακόμη και ότι άσκησαν σωματική βία με τη μορφή εξαναγκασμών ή καταστροφών.

Η πλειονότητα των δασκάλων (65%) και σχεδόν το 40% των καθηγητών δήλωσαν ότι ο λεκτικός εκφοβισμός με την έννοια του πειράγματος ή της κοροϊδίας συμβαίνει αρκετά συστηματικά στο σχολείο, ενώ ακολουθούν ο κοινωνικός αποκλεισμός και τα σχόλια σεξουαλικού περιεχομένου.

Μία μερίδα εκπαιδευτικών (13-20%) δήλωσε ότι τα επεισόδια εκφοβισμού μπορούν να έχουν διάρκεια ένα μήνα ή και ένα χρόνο.

Αίτια εκφοβισμού και προφίλ του δράστη

Σύμφωνα με την έρευνα, τα περιστατικά εκφοβισμού συμβαίνουν είτε γιατί τα θύματα προέρχονται από μία διαφορετική από την Ελλάδα χώρα καταγωγής ή γιατί μιλούν μία γλώσσα διαφορετική από την ελληνική ή γιατί έχουν υψηλές επιδόσεις ή γιατί είναι αγόρια.

Από την άλλη πλευρά, δράστες είναι αγόρια, κυρίως Έλληνες, που δρουν συνήθως σε ομάδες 2-3 ατόμων, είναι συνομήλικοι με το θύμα, κάνουν γενικά φασαρία στην τάξη, φέρονται άσχημα και έχουν χαμηλή σχολική επίδοση.

www.kathimerini.gr με πληροφορίες από ΑΠΕ – ΜΠΕ

Παράρτημα 10 : ΒΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

«Η ΑΥΓΗ»

Δημοσιευμένο Κυριακή 8 Φεβρουάριου 2009

Βία και σχολικός αθλητισμός

Έχουν ξοδευτεί τόνοι μελάνι για το θέμα της βίας, έχει καταναλωθεί ατελείωτος χρόνος για συζητήσεις, έχει εξαντληθεί πλήρως το νομικό κρατικό οπλοστάσιο, έχουν αλλάξει υπουργοί, κυβερνήσεις και πολιτικές. Τίποτα δεν έχει καταφέρει να

σταματήσει τα φαινόμενα βίας στις αθλητικές διοργανώσεις και ιδιαιτέρως στα λεγόμενα μαζικά, από πλευράς προσέλευσης φιλάθλων, αθλήματα. Τα τελευταία επεισόδια στην Πάτρα απέδειξαν περίτρανα πως το δικομματικό πολιτικό σύστημα, το υποταγμένο παραγοντικό κατεστημένο, ο νομικός πολιτισμός τους και οι αυταρχικές διατάξεις δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν ούτε στοιχειωδώς τη βία στους αθλητικούς χώρους.

Οι παρενέργειες αυτού του προβλήματος έχουν τεράστια διείσδυση στις συνειδήσεις τις νέας γενιάς και βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στους εφήβους και ειδικότερα στο μαθητικό πληθυσμό κάθε ηλικίας, ιδιαίτερα σε Γυμνάσιο και Λύκειο. Σε ορισμένες μάλιστα περιοχές τείνει να ταυτιστεί πλήρως η βία με κάθε αθλητική δραστηριότητα, είτε μεταξύ σχολείων στο πλαίσιο των σχολικών πρωταθλημάτων είτε και στα εσωτερικά πρωταθλήματα των σχολείων ή ακόμη και σε αθλητικές διοργανώσεις των ΟΤΑ. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις που αφορούν περιοχές του Λεκανοπεδίου όπου η βεντέτα των κερκίδων μεταφέρεται και στις συναντήσεις μεταξύ των σχολείων. Έτσι, όταν τυχαίνει να αγωνίζονται σχολεία από τη Καισαριανή και τον Βύρωνα έχουμε μονίμως επεισόδια, ενίοτε σοβαρότατα. Το ίδιο συμβαίνει μεταξύ Ζωγράφου και Καισαριανής, Πετρούπολης - Περιστερίου, Νίκαιας - Κορυδαλλού, κ.ο.κ. Το ίδιο συμβαίνει και μεταξύ των σχολείων Βόλου - Λάρισας, Άρτας - Αγρινίου, στη Θεσσαλονίκη, Κρήτη και σχεδόν σε όλη τη χώρα. Αιτία των φαινομένων βίας αποτελούν οι «άλυτοι λογαριασμοί τιμής» από τους αγώνες των πρωταθλημάτων μεταξύ των ομάδων και κυρίως αυτών του επαγγελματικού ποδοσφαίρου.

Το γεγονός ότι συμπλέκονται νέοι που δεν γνωρίζονται μεταξύ τους αποδεικνύει εν μέρει αλλά σαφώς, πως η διαφορά που τους σπρώχνει στη συμπλοκή δεν είναι καθόλου δική τους υπόθεση. Από την άποψη αυτή η εμφύτευση στις συνειδήσεις του μαθητικού πληθυσμού βίαιων συμπεριφορών για θέματα που δεν τους αφορούν άμεσα και η εύκολη διολίσθηση σε βίαιες συμπεριφορές μέσω του αθλητισμού αποκτά επικίνδυνα χαρακτηριστικά για το μέλλον τους και δεν συνάδουν σε καμία περίπτωση με τον λεγόμενο πολιτισμό των ευρωπαϊκών κρατών ούτε και με τις δημοκρατικές παραδόσεις του λαού μας. Η διόγκωση μάλιστα των φαινομένων βίας το τελευταίο διάστημα και η έξαρση των κρουσμάτων βίας στον μαθητικό πληθυσμό με αφορμή αθλητικές συναντήσεις δείχνει πως η κυβέρνηση και οι αρμόδιοι κοινωνικοί και κρατικοί φορείς δεν έχουν συνειδητοποιήσει το πρόβλημα. Το ΥΠΕΠΘ γνωρίζοντας από χρόνια τα περιστατικά πέταξε το μπαλάκι στους

διευθυντές των σχολείων τονίζοντας πως αυτοί έχουν την ευθύνη σε περίπτωση επεισοδίων. Οι διευθυντές με τη σειρά τους προκειμένου να αποφύγουν την ευθύνη ή δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή των σχολείων ή μεταβιβάζουν την ευθύνη στους γονείς και τους καθηγητές φυσικής αγωγής. Συνήθως οι γυμναστές λόγω και της ειδικής σχέσης που έχουν με τους μαθητές συχνά αναλαμβάνουν την ευθύνη και μεταφέρουν τους μαθητές στους αγωνιστικούς χώρους κυριολεκτικά «επί ξύλου κρεμάμενοι» και με απίστευτο προσωπικό ρίσκο. Τα αρμόδια γραφεία φυσικής αγωγής προκειμένου να αποφύγουν παρατράγουδα, απαγορεύουν τη μετακίνηση φιλάθλων μαθητών για τον φόβο των επεισοδίων, όμως, είναι μάλλον αδύνατο να το πετύχουν, ειδικά όταν πρόκειται για τελικές φάσεις ή για αγώνες με τον «εχθρό». Φυσικά, όταν η ομάδα των φιλάθλων μαθητών συγκροτηθεί τότε είναι εύκολο να μιμηθεί αυτό που έχει συνηθίσει να βλέπει στο γήπεδο και υιοθετεί πλήρως τη συμπεριφορά του χουλιγκανισμού. Τότε κανείς συνοδός καθηγητής, κανείς προϊστάμενος και κανείς νόμος ή απειλή δεν μπορεί να τους σταματήσει. Μια άλλη περίπτωση που γεννά φαινόμενα βίας στις αθλητικές διοργανώσεις των σχολείων αφορά το ίδιο το σύστημα διοργάνωσης των αγώνων και το έννομο συμφέρον που έχουν οι νικητές μέσω των προνομίων που το δικομματικό πολιτικό σύστημα μοιράζει. Το γεγονός αυτό έχει ωθήσει διάφορους επιτήδειους και ιδίως κάποια ιδιωτικά σχολεία, να συγκεντρώνουν στα σχολεία τους, είτε με παροχή υποτροφιών είτε με το αζημίωτο, τους καλύτερους κατά άθλημα μαθητές και να διεκδικούν το πρωτάθλημα. Στο παιχνίδι αυτό ακολουθούν εσχάτως και τα δημόσια αθλητικά σχολεία, την ευθύνη των οποίων φέρουν οι προϊστάμενοι των γραφείων φυσικής αγωγής που διορίζονται από την κυβέρνηση. Ακόμη στο παιχνίδι του ανταγωνισμού παρασύρονται και διάφοροι «θερμόαιμοι» γυμναστές και διευθυντές, συχνά υπό την πίεση των ενδιαφερόμενων γονέων. Ως αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης τα τελευταία χρόνια βλέπουμε στους τελικούς των ομαδικών αθλημάτων σχεδόν τα ίδια σχολεία και ανελλιπώς τα εκπαιδευτήρια Μαντουλίδη εναλλάξ με το Αριστοτέλειο στη Θεσσαλονίκη και το Αθλητικό του Βύρωνα από την Αθήνα (μπάσκετ). Είναι μάλιστα κατά 99% το αποτέλεσμα προδιαγεγραμμένο. Συνεπώς όλοι πλέον διερωτώνται ποιος ο λόγος να γίνεται ένα τέτοιο πρωτάθλημα, να ξοδεύονται χρήματα και να χάνονται ώρες μαθημάτων. Το χειρότερο απ' όλα είναι ότι οι υπόλοιποι μαθητές με την παραμικρή ευκαιρία εναντιώνονται στους συμμαθητές τους, των σχολείων που διεκδικούν την πρόκριση σε τελικούς θεωρώντας ότι το

παιγνίδι είναι εκ των προτέρων στημένο!! Έτσι είχαμε πρόσφατα επεισόδια στα παιγνίδι της Γ' Φάσης του μπάσκετ μεταξύ προπονητών, συμπλοκές μεταξύ μαθητών σε νοκ-άουτ αγώνες κ.λπ. Ακόμη και αυτό το σύστημα της Α' φάσης παραμένει εδώ και 20 χρόνια το ίδιο με αποτέλεσμα, να αγωνίζονται τα ίδια σχολεία μεταξύ τους και εύκολα να αναπτύσσουν βεντέτα.

Σήμερα είναι αναγκαίο όσο ποτέ να αλλάξουν τα πάντα στη Φυσική αγωγή στην εκπαίδευση. Είναι αναγκαία η αναδιοργάνωση των πρωταθλημάτων, ο περιορισμός των προνομίων και η αντιμετώπιση των φαινομένων αθλητικού τύπου βίας ως πρόβλημα παιδείας που πρώτιστα θα αφορά τα ίδια τα σχολεία και τους εκπαιδευτικούς. Στα σχολεία, η διαπαιδαγώγηση των παιδιών πρέπει να αγγίζει και το πρόβλημα των βίαιων, εισαγόμενων από τα σπορ, συμπεριφορών, ένα πρόβλημα για το οποίο η εκπαιδευτική κοινότητα δεν μπορεί να σφυρίζει κλέφτικα.

Κώστας ΑΛΕΞΙΟΥ

εκπαιδευτικός, μέλος της γραμματείας του αθλητικού τμήματος του ΣΥΝ

Παράρτημα 11 : Παιδιά-θύματα του... φόβου

Τα πειράγματα μεταξύ των παιδιών στους σχολικούς χώρους αποτελούν συνηθισμένο φαινόμενο και θα μπορούσε να πει κάποιος ότι είναι κάτι το φυσιολογικό. Αλήθεια όμως τι συμβαίνει όταν ο έλεγχος ξεφεύγει και το απλό παιχνίδι-πείραγμα μετατρέπεται σε εκφοβισμό μεταξύ των μαθητών, το γνωστό bullying; Δυστυχώς όπως φαίνεται όλο και περισσότερα παιδιά μέσα στα σχολεία τυγχάνουν εκφοβιστικής συμπεριφοράς από συμμαθητές τους. Ο εκφοβισμός μπορεί να είναι είτε λεκτικός, αλλά και σωματικός. Συνήθως τα θύματα-παιδιά φοβούνται να εκφράσουν αυτό που βιώνουν ακριβώς λόγω φόβου αλλά και λόγω ντροπής. Πώς μπορεί ένα 10χρονο να εξηγήσει ότι κάποιος συμμαθητής του το στήνουν στη γωνία κοροϊδεύοντάς το είτε για κάποια περιττά κιλά είτε για άλλους λόγους; Πολλές φορές τα παιδιά γίνονται σκληρά μεταξύ τους, αντικατοπτρίζοντας την ίδια την κοινωνία που ζούμε. Το φαινόμενο bullying δεν αφήνει αδιάφορους τους αρμόδιους αφού σύμφωνα και με διεθνείς έρευνες περίπου το 15% των μαθητών έχουν βιώσει συμπεριφορές εκφοβισμού-θυματοποίησης από συμμαθητές τους. Πρόσφατα πραγματοποιήθηκε στη χώρα μας συνέδριο το οποίο και σηματοδότησε τη λήξη του Διακρατικού Ερευνητικού Προγράμματος «Διερεύνηση αναγκών και αύξηση της

ενημερότητας για την εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στα σχολεία» και το οποίο κατέδειξε την ανάγκη πρόληψης μέσα στους εκπαιδευτικούς χώρους για αντιμετώπιση του bullying. Το πρόβλημα αφορά όλους Ανησυχία προκαλεί στο Υπουργείο Παιδείας η εμφάνιση στα σχολεία του φαινομένου της εκφοβιστικής συμπεριφοράς. Σε πρόσφατο συνέδριο που πραγματοποιήθηκε με θέμα «Η εκφοβιστική συμπεριφορά (bullying) μεταξύ των μαθητών στο σχολείο» ο αρμόδιος Υπουργός Αντρέας Δημητρίου τόνισε ότι το Υπουργείο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε ερευνητικές δράσεις, οι οποίες ενισχύουν σημαντικά τις προσπάθειες για αντιμετώπιση των σύγχρονων ψυχο-κοινωνικών προβλημάτων που εμφανίζονται στα σχολεία. Το πρόβλημα της εκφοβιστικής συμπεριφοράς, υπογράμμισε ο κ. Δημητρίου, αφορά όλα τα μέλη κάθε σχολικής μονάδας, αλλά και ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα γιατί επηρεάζει τις συνθήκες υπό τις οποίες λαμβάνει χώρα η εκπαιδευτική διαδικασία και υπό τις οποίες γίνεται η αλληλεπίδραση μεταξύ συνομηλίκων, αλλά και μεταξύ εκπαιδευτικών και παιδιών. Για τους λόγους αυτούς ως Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού παρακολουθεί με ιδιαίτερη προσοχή, αλλά και ανησυχία την εμφάνιση στα σχολεία μας φαινομένων, όπως αυτό της εκφοβιστικής συμπεριφοράς. «Καταβάλλουμε δε κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε όχι μόνο τα προβλήματα αυτά να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά, αλλά και να προλαμβάνονται όσο πιο έγκαιρα γίνεται», σημείωσε ο κ. Δημητρίου. Με τη λήψη των αποτελεσμάτων της παγκύπριας επιδημιολογικής έρευνας που διεξήχθη στα πλαίσια του Προγράμματος «Διερεύνηση αναγκών και αύξηση της ενημερότητας για την εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στα σχολεία», είπε ο κ. Δημητρίου, θα μπορεί το Υπουργείο να είναι σε θέση να γνωρίζει καλύτερα την έκταση του προβλήματος της εκφοβιστικής συμπεριφοράς, τις μορφές με τις οποίες αυτή εκδηλώνεται, ποια παιδιά εμπλέκονται σε αυτήν, σε ποιους χώρους λαμβάνει χώρα και ποιες περιοχές πιθανόν είναι πιο ευάλωτες. Το συνέδριο σηματοδότησε τη λήξη του Διακρατικού Ερευνητικού Προγράμματος «Διερεύνηση αναγκών και αύξηση της ενημερότητας για την εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στα σχολεία», που συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ΔΑΦΝΗ II, και το οποίο διεξάγεται σε διακρατικό επίπεδο με τη συμμετοχή 3 ακόμα ευρωπαϊκών χωρών: της Ελλάδας, Γερμανίας και Λιθουανίας. Το πρόγραμμα αυτό αποτελεί το δεύτερο στάδιο του προγράμματος Δάφνη. Αποβλέπει στην πρόληψη και την καταπολέμηση κάθε μορφής βίας εις βάρος παιδιών, νέων και γυναικών με την εφαρμογή προληπτικών μέτρων και την παροχή βοήθειας στα θύματα. Αποβλέπει

επίσης στη συνδρομή των οργανισμών που δραστηριοποιούνται στον τομέα αυτό και στην ενίσχυση της συνεργασίας τους. Χάρη στο πρόγραμμα Δάφνη, η Ευρωπαϊκή Ένωση προσφέρει προστιθέμενη αξία στις δράσεις πρόληψης της βίας που πρέπει να αναληφθούν κυρίως από τα κράτη μέλη μέσω της διάδοσης και της ανταλλαγής πληροφοριών και εμπειριών, της προώθησης καινοτόμου στρατηγικής, του καθορισμού προτεραιοτήτων από κοινού, της δημιουργίας δικτύου και της κινητοποίησης όλων των ενεχομένων. Μια πρόσφατη μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πρόληψης Εγκλήματος σχετικά με το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία (school bullying) έδειξε ότι το φαινόμενο αυτό ήταν, και ακόμα είναι, ένα σημαντικό πρόβλημα στην Ευρώπη, εμπλέκοντας από έναν στους επτά μέχρι έναν στους τρεις μαθητές ανεξαρτήτως των σχολικών συνθηκών. Διάφορες οι μορφές του εκφοβισμού. Εξάλλου διεθνείς έρευνες έχουν δείξει ότι περίπου το 15% των μαθητών έχουν βιώσει συμπεριφορές εκφοβισμού-θυματοποίησης από συμμαθητές τους. Ο εκφοβισμός-θυματοποίηση (bullying) μαθητών από συμμαθητές τους αποτελεί μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που εμφανίζεται κυρίως στο σχολείο με σοβαρές επιπτώσεις για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και τη διαδικασία της μάθησης. Ο εκφοβισμός μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, όπως αποκλεισμός από την ομάδα (κοινωνικός εκφοβισμός), διάδοση φημών (λεκτικός εκφοβισμός), χτυπήματα (σωματικός εκφοβισμός), ανεπιθύμητο άγγιγμα, προσβλητικά μηνύματα (σεξουαλικός εκφοβισμός) ή ακόμη και ανεπιθύμητα σχόλια, εκβιασμός μέσω διαδικτύου και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (ηλεκτρονικός εκφοβισμός). Έχει μάλιστα παρατηρηθεί ότι οι γονείς δηλώνουν συνήθως άγνοια για το πρόβλημα και το συζητούν ελάχιστα με τα παιδιά τους. Οι μαθητές συχνά νιώθουν ότι η παρέμβαση κάποιου ενήλικα είναι σπάνια και αναποτελεσματική, ενώ πιστεύουν ότι μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για να εισπράξουν περισσότερη βία από τους συμμαθητές τους. Σύμφωνα με τους ειδικούς πολλά παιδιά-θύματα φοβούνται τόσο ώστε κλαίνε, δεν μπορούν το βράδυ να κοιμηθούν και έχουν εφιάλτες. Ακόμα μερικά αρχίζουν να τραυλίζουν, χάνουν τα πράγματά τους συχνά, τους λείπουν βιβλία ή πολλά από τα προσωπικά τους αντικείμενα είναι σκισμένα και κατεστραμμένα. Σε πιο σοβαρές περιπτώσεις μάλιστα μπορεί να έχουν μελανιές και χτυπήματα ή σκισμένα ρούχα όταν επιστρέφουν από το σχολείο. Τέτοιου είδους συμπτώματα θα πρέπει να κινήσουν τις υποψίες των γονιών ότι ίσως το παιδί τους να έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού. Είναι πάντως γεγονός ότι όλο και περισσότερα παιδιά παραπονιούνται ότι έχουν κατά καιρούς

πέσει θύματα κοροϊδίας άλλων παιδιών και εκφράζουν την απόγνωση τους και τις δικές τους εμπειρίες ως θύματα εκφοβισμού από συμμαθητές, συνομηλίκους τους ή παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας.

Παράρτημα 12: Βία στο σχολείο μεταξύ μαθητών: Το φαινόμενο «bullying»

21/09/2009

Ένα στα επτά παιδιά σχολικής ηλικίας υφίστανται συστηματικό εκφοβισμό που μπορεί να φτάσει ακόμη και στα όρια της σωματικής βίας, αναφέρει στο www.healthview.gr ο Αναπληρωτής Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής κ. Ιωάννης Τσιάντης, αναλύοντας το φαινόμενο "bullying".

Ένα στα επτά παιδιά σχολικής ηλικίας υφίστανται συστηματικό εκφοβισμό που μπορεί να φτάσει ακόμη και στα όρια της σωματικής βίας. Και το περίεργο είναι ότι ο εκφοβισμός αυτός προέρχεται...από άλλα παιδιά, συνήθως της ίδιας ηλικίας. Πρόκειται γι' αυτό που οι Αμερικανοί ονομάζουν "bullying".

του Λεωνίδα Καλλιδώνη

Το φαινόμενο «μπούλινγκ» ή εκφοβισμού ή θυματοποίησης ενός παιδιού, όπως προτιμούν να το ονομάζουν οι Ευρωπαίοι, φυσικά γεννιέται μέσα στα σχολεία. Όπως εξηγεί, μάλιστα, μιλώντας στο www.healthview.gr ο Αναπληρωτής Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής κ. Ιωάννης Τσιάντης, «ο εκφοβισμός αποτελεί μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που εμφανίζεται κυρίως στη σχολική πραγματικότητα με σοβαρές επιπτώσεις για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και του εφήβου και τη διαδικασία της μάθησης». Ως πρόεδρος, μάλιστα της Εταιρείας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (ΕΨΥΠΕ), ο κ. Τσιάντης διακρίνει ότι η επιθετική συμπεριφορά μεταξύ μαθητών εκδηλώνεται όλο και πιο συχνά, όλο και πιο βίαια στα ελληνικά σχολεία.

www.healthview.gr : Μπορεί να υποθέσει κανείς ότι η θυματοποίηση ενός παιδιού, αυτό που οι Αμερικανοί ονομάζουν «μπούλινγκ», έχει διάφορες μορφές;

Ιωάννης Τσιάντης : Πράγματι...Κατ' αρχήν έχουμε τον λεκτικό εκφοβισμό, όπως πειράγματα, βρίσιμο, ειρωνική συμπεριφορά, απειλές, διάδοση φημών. Φυσικά έχουμε και σωματικό εκφοβισμό, χτυπήματα, σπρώξιμο, σεξουαλική παρενόχληση, χειρονομίες. Επίσης, έχουμε κοινωνικό εκφοβισμό, όπως αποκλεισμό του παιδιού από την συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες, σε παρέες, παιχνίδια κ.α. Και βέβαια, έχουμε εκφοβισμό μέσα από τα κινητά τηλέφωνα και το διαδίκτυο, το λεγόμενο cyber bullying.

www.healthview.gr : Πόσο συχνό είναι το φαινόμενο του bullying στην Ελλάδα και ποιοι «πρωταγωνιστούν», είτε ως θύτες είτε ως θύματα;

Ιωάννης Τσιάντης : Όπως προκύπτει από τα διεθνή, κυρίως, δεδομένα, το 15 % των μαθητών έχουν βιώσει συμπεριφορές εκφοβισμού, οι οποίες παρατηρούνται συχνότερα στα σχολεία στις ηλικίες από 8 έως 15 χρόνων. Τα αγόρια ασκούν σε μεγαλύτερο ποσοστό σωματική βία, ενώ τα κορίτσια εμπλέκονται κυρίως σε περιστατικά λεκτικού εκφοβισμού. Στην ελληνική πραγματικότητα επιδημιολογικές έρευνες έχουν δείξει ότι το φαινόμενο του εκφοβισμού είναι ένα ζήτημα που πλήττει περίπου 1 στα 10 παιδιά. Είναι ενδιαφέρον, μάλιστα, να αναφερθεί ότι στην Ελλάδα παρατηρείται δραματική αύξηση του ποσοστού των παιδιών που υφίστανται εκφοβισμό στο σχολείο, από τη μια τάξη στην άλλη

www.healthview.gr : Πώς μπορούμε να καταλάβουμε εάν ένα παιδί πέφτει συχνά θύμα εκφοβισμού;

Ιωάννης Τσιάντης : Το παιδί θύμα έχει περισσότερο άγχος, ανασφάλεια, ενώ είναι συνήθως ήσυχος, ευαίσθητο και παραμένει σιωπηλό γι' αυτό που του συμβαίνει. Έχει μια αρνητική στάση προς τη βία. Έχει, επίσης, χαμηλή

αυτοεκτίμηση, κλαίει εύκολα και δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Τα παιδιά που πέφτουν θύματα βίας μπορεί να εμφανίζουν κατάθλιψη,

να διακατέχονται από ιδέες αυτοκτονίας, ανασφάλεια, άγχος, ψυχοσωματικές εκδηλώσεις, άρνηση να πάνε σχολείο, μαθησιακά προβλήματα και δυσκολίες προσαρμογής.

www.healthview.gr : Αντιστοίχως, πώς μπορούμε να καταλάβουμε εάν ένα παιδί λειτουργεί ως θύτης, εκφοβίζοντας άλλα παιδιά;

Ιωάννης Τσιάντης : Τα παιδιά θύτες νοιώθουν την ανάγκη να κυριαρχούν και να ελέγχουν τον άλλον. Φαίνεται να ικανοποιούνται από την πρόκληση πόνου και αδιαφορούν για τα θύματα τους. Είναι παιδιά με χαμηλή σχολική επίδοση και προσπαθούν να ελέγχουν τον άλλον με εκδηλώσεις βίαιης συμπεριφοράς. Τα παιδιά αυτά μπορεί να εκδηλώσουν επίσης παραβατική συμπεριφορά, που μπορεί αργότερα στην ενηλικίωση να εξελιχθεί σε εγκληματικότητα.

www.healthview.gr : Πώς μπορεί να ελεγχθεί το φαινόμενο του «μπούλινγκ» σε κεντρικό επίπεδο, αν όχι από την ίδιες τις οικογένειες των μαθητών;

Ιωάννης Τσιάντης : Λόγω του ότι το φαινόμενο του bullying και του εκφοβισμού παίρνει διαρκώς αυξανόμενες διαστάσεις στην Ελλάδα, η Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου εφαρμόζει από το 2006 Ευρωπαϊκό Διακρατικό ερευνητικό πρόγραμμα σε Δημοτικά σχολεία στην Αθήνα και σε Γυμνάσια της Θεσσαλονίκης. Το πρόγραμμα έχει ως στόχο την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, των γονιών και των μαθητών και να προτείνει κατευθυντήριες οδηγίες με στόχο την πρόληψη του «μπούλινγκ».

www.healthview.gr : Υπήρξαν θετικά συμπεράσματα από την εφαρμογή του προγράμματος;

Ιωάννης Τσιάντης : Οι μαθητές στην Ελλάδα μετά την εφαρμογή του προγράμματος, ανέφεραν ότι έγιναν περισσότερο ικανοί να μιλήσουν για τα

περιστατικά της βίας στους εκπαιδευτικούς και τους γονείς και τους συμμαθητές τους και έγιναν πιο ικανοί να αντιμετωπίζουν την επιθετικότητα των άλλων παιδιών. Οι εκπαιδευτικοί επίσης αναγνώρισαν

την ανάγκη τους για περισσότερη εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση καθώς και υποστήριξη για την εφαρμογή του προγράμματος πρόληψης στα σχολεία τους. Το πρόγραμμα προώθησε τις αρχές για καλύτερη επικοινωνία μεταξύ μαθητών, εκπαιδευτικών, γονιών και σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων και τις ανάγκες μαθητών, μαθητών εκπαιδευτικών και γονιών έτσι ώστε όλοι να συμβάλλουν για ένα σχολείο χωρίς βία.

Παράρτημα 13 : Κινδυνoi στα σχολεία: Πώς θα αντιμετωπίσετε τη σχολική βία

12/08/2009

Συγγραφέας: Ευστράτιος Παπάνης

Παθογένεια της εποχής, η βία στα σχολεία καθιστά το περιβάλλον του μαθητή ιδιαιζόντως επικίνδυνο. Η σχολική βία λαμβάνει ποικίλες μορφές και δεν υπάρχει ένας καθολικός ορισμός της. Συνήθως ως βία ορίζεται η χρήση της φυσικής δύναμης ή της πίεσης - απειλής εναντίον ενός μεμονωμένου ατόμου ή κατά μιας ομάδας που μπορεί να οδηγήσει στο θάνατο, στον τραυματισμό ή στη γένεση ψυχολογικών διαταραχών (World Health Organization, 1999, p.2).

Οι λόγοι που οδηγούν στην άσκηση βίας στα σχολεία είναι πολλοί και διαφέρουν ανάλογα με την κοινωνικό-οικονομική κατάσταση των ατόμων, την ιστορική συγκυρία, την κουλτούρα και τον πολιτισμό. Στους εκλυτικούς παράγοντες περιλαμβάνονται τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, η ελλιπής καλλιέργεια, οι καθ' έξιν βίαιες συμπεριφορές που ενισχύονται από το περιβάλλον, η φαντασίωση της βίας, οι ελλιπώς αναπτυγμένες επικοινωνιακές ικανότητες, η ανεπαρκής γονική υποστήριξη και επιρροή, οι άδικες τιμωρίες και η κακοποίηση των παιδιών, η φτώχεια, ο υπερπληθυσμός και ο συνωστισμός, η επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και οι κοινωνικές νόρμες.

Η βία είναι μια μορφή έκφρασης του θυμού ή του φόβου, και αποτελεί μια φυσιολογική ανθρώπινη αντίδραση (Harvard - EDC, 1996). Μαθαίνεται σε μικρή ηλικία, συνεπώς μπορεί να αποφευχθεί μέσα από πρώιμες θετικές εμπειρίες (American Psychological association, 1993).

Σχολική βία και μορφές

Η σχολική βία εμφανίζεται κυρίως, με την μορφή του σχολικού εκφοβισμού (bullying), ο οποίος περιλαμβάνει τη λεκτική, τη σωματική, την ψυχολογική, τη

σεξουαλική παρενόχληση, καθώς και το βανδαλισμό. Αποτελεί εσκεμμένη πράξη, που αποσκοπεί στην πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου και στην υποταγή του θύματος. Ο εκφοβισμός είναι σύνθετο φαινόμενο και μπορεί να αναφέρεται σε σωματική (σπρωξίματα, κλωτσιές, μπουνιές), συναισθηματική, ή λεκτική επίθεση (κοροϊδία, βρισιές, σαρκασμό, χειρονομίες, συκοφαντίες, γελιοποίηση, απειλές), σεξουαλικό (ανεπιθύμητο άγγιγμα, προσβλητικά μηνύματα, λεκτική παρενόχληση) και ηλεκτρονικό εκφοβισμό (κακόβουλα sms, κλήσεις, e-mail, chat με απειλητικό περιεχόμενο).

Η σχολική βία είναι μια μορφή κοινωνικού ελλείμματος που αντανακλά την κοινωνική ανισότητα, τον αποκλεισμό και τη ματαίωση των ατομικών προσδοκιών. Η βία στα σχολεία συσχετίζεται άμεσα με την εγκληματικότητα στην ευρύτερη κοινωνία και είναι δείκτης της ανοχής της. Για το λόγο αυτό η εξάλειψή της σχολικής βίας συνδέεται με την προστασία των θεσμών και των αξιών του κοινωνικού πλαισίου.

Η στάση και η συμπεριφορά των παραβατικών μαθητών αποτελεί μικρογραφία του οικογενειακού, σχολικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Συνεπώς η πρόληψη της βίας στα σχολεία πρέπει να στηρίζεται στην ολιστική αναπλαισίωση και στην υιοθέτηση διδακτικών μεθόδων που προάγουν την πειθαρχία, παράλληλα με την αίσθηση της δικαιοσύνης. Οι πειθαναγκαστικοί μέθοδοι, οι άδικες τιμωρίες, η πριμοδότηση ορισμένων μαθητών δημιουργούν αρνητικά πρότυπα, που αναπαράγουν τη σχολική βία.

Παράγοντες εξάλειψης της βίας στα σχολεία

Στοιχεία, όπως η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης μέσω της επιβράβευσης και της αναγνώρισης, η συνεργασία και η παρόθηση ενισχύουν την απόκτηση νέων δεξιοτήτων και διδάσκουν στους μαθητές την ορθή διεκδίκηση των επιδιώξεών τους και απομακρύνει τον κίνδυνο της σχολικής βίας. Η συμμετοχή και η ενεργός δράση των μαθητών σε κοινωνικά επιθυμητές δραστηριότητες, εκτονώνει την ενέργεια και παράλληλα τους εξοπλίζει με δεξιότητες που θα αποδειχθούν χρήσιμες στην κοινωνική τους προσαρμογή.

Σχολική βία και προγράμματα αγωγής υγείας

Τα προγράμματα αγωγής υγείας επιδιώκουν την ανάπτυξη στρατηγικών για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την πρόληψη και την φροντίδα, την ασφάλεια, την απουσία του φόβου και τη μάθηση μεθόδων αντιμετώπισης απειλητικών καταστάσεων. Ενθαρρύνουν την ειρηνική διευθέτηση των συγκρούσεων, τις τεχνικές διαπραγμάτευσης, τονίζοντας τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της αλληλεγγύης και της ισότητας. Επομένως, ανάμεσα στα προβλήματα που καλούνται να επιλύσουν είναι και αυτό της σχολικής βίας.

Ένα αποτελεσματικό πρόγραμμα πρόληψης του εκφοβισμού, για παράδειγμα, είναι το Olweaus Bulling Prevention Program, (Olweaus, 1993). Πρόκειται για ένα σύνθετο πρόγραμμα που εφαρμόζεται στο χώρο του σχολείου και περιλαμβάνει τρία στάδια:

1. Η καταπολέμηση της σχολικής βίας ξεκινά με το στάδιο της γενικής διαμεσολάβησης, κατά το οποίο υπογράφεται ένα γενικό συμβόλαιο μη βίας από τους μαθητές, δημιουργείται μία συντονιστική επιτροπή παρακολούθησης του σχολικού πλαισίου και εκπαιδεύεται το διδακτικό προσωπικό. Με βάση τα παραπάνω θεσπίζονται γενικοί κανόνες για την πρόληψη του εκφοβισμού και της βίας στα σχολεία και ενεργοποιείται ένα σύστημα επίβλεψης κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων
2. Το στάδιο διαμεσολάβησης σε επίπεδο τάξης, κατά το οποίο, μέσα από την ανάπτυξη διαλεκτικής σχέσης, τη διεξαγωγή διαλόγου με γονείς και μαθητές, θεσπίζονται κανόνες κατά του εκφοβισμού και της σχολικής βίας
3. Το στάδιο διαμεσολάβησης σε ατομικό επίπεδο, κατά το οποίο αναλύονται προσωπικά βιώματα και εμπειρίες βίας από τους μαθητές θύτες/θύματα.

Βιωματικές μέθοδοι κατά της σχολικής βίας

Το εκπαιδευτικό σύστημα καλείται μέσω της κατάλληλης χρήσης μεθόδων και τεχνικών να μειώσει ή ακόμη και να εξαλείψει φαινόμενα, όπως η σχολική βία. Οι μέθοδοι και οι τεχνικές που χρησιμοποιούν τα προγράμματα αγωγής υγείας είναι κυρίως, βιωματικές και ενεργητικές, που καλλιεργούν χαρακτηριστικά, όπως η ομαδικότητα, η συνεργασία και η ανάδειξη της προσωπικότητας.

Οι βιωματικές μέθοδοι μπορούν να καταπολεμήσουν τη βία στα σχολεία γιατί αποβλέπουν στην ενίσχυση του αυτοσυναισθήματος, στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του μαθητή και στην ανάπτυξη κοινωνικών και προσωπικών δεξιοτήτων προσαρμογής. Τέτοιου είδους εκπαιδευτικές τεχνικές είναι η δραματοποίηση, το θεατρικό παιχνίδι, οι σχηματικές αναπαραστάσεις, η προσομοίωση ρόλων, η γνωστική ασυμφωνία, η επίλυση προβλημάτων και η χρήση μεταφορών. Το δραματικό παιχνίδι εμπεριέχει στοιχεία ελεύθερης έκφρασης, αυθορμητισμού, δημιουργίας, αλλά ταυτόχρονα πρόκειται για ένα παιχνίδι που πηγάζει από την πραγματική ζωή. Μέσα από το παιχνίδι το παιδί μαθαίνει εύκολα, γρήγορα αλλά και ευχάριστα και αποποιείται τη βία στα σχολεία.

Παράλληλα με τη χρήση των προαναφερθέντων διδακτικών προσεγγίσεων είναι αναγκαία η δημιουργία κοινωνικών, συμβουλευτικών και ψυχολογικών υπηρεσιών με σκοπό την πρόληψη της σχολικής βίας.

Σημαντική για την πρόληψη της βίας στα σχολεία είναι η συνεργασία με τους γονείς και την τοπική κοινότητα, για την οργάνωση ομάδων αυτοβοήθειας και τη διεξαγωγή ενημερωτικών συναντήσεων. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να ενημερωθούν στη διαχείριση συναισθηματικών, ψυχικών και κοινωνικών συγκρούσεων, που λαμβάνουν χώρα στη σχολική αίθουσα και στην ευρύτερη κοινωνία, ώστε να μπορούν να εφαρμόσουν προγράμματα για την κοινωνική ένταξη των μαθητών και την πρόληψη της σχολικής βίας (Σώκου, 2002). Οι εκπαιδευτικές επισκέψεις, οι πολιτιστικές ανταλλαγές, οι συνεργασίες, αναπτύσσουν την επικοινωνία και την αυτοεκτίμηση (Σώκου, 2002. Weare and Gray, 2000).

Ευστράτιος Παπάνης

- Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου